מגזין של נשים

נגה

קיץ 83 גליון 7 | המחיר 80 שקלים

מה אהיה כשאגדל?

בגליון זה נשים ומלחמה

מכתבים לנ'גה

במעונות נעמת מקומה של האם במטבח

מכתב זה נשלח למאשה לובלסקי, מזכ"ל נעמת, ואנו נתבקשנו לפרסמו.

לפני כשנה ניהלנו ויכוח טלפוני בתוכנית הרדיו "החצי השני" על החינוך במעונות היום של נעמת. אני טענתי אז כי מעונות נעמת הם אחת ההחמצות העגומות ביותר של מה שקרוי תנועת העבודה. הנה, עומדים לרשותכם עשרות אלפי ילדים בגילאי שנה עד 4½ שנים ואתם יכולים להקנות להם ערכים בסיסיים של חינוך סוציאליסטי – ואינכם עושים דבר בנדון. את שאלת אז – כיצד ניתן לתת לילדים בני שנתיים ושלוש חינוך אידיאולוגי? ואני השבתי כי אפשר גם אפשר. ביקשתי ממך כי תסורי למעונות היום של חב"ד ושל המפד"ל על מנת שתיווכחי במו־עיניך עד כמה רבה העשייה בנושא זה, כמובן, אם רק רוצים.

מדוע ממשיכים לחנך בנעמת על פי החלוקה הסטריאוטיפית של תפקידי הבן והבת? הבן לטרקטור והבת למטבח. על מנת להדגים למה אני מתכוון, אני מצרף את הספר שקיבל הבן שלי, בן הארבע, באחד מימי השישי האחרונים מהמעון. הנוהג של החלפת ספרים כל יום ו', הוא לכשעצמו יפה. אולם אם עושים זאת בלי לברור לגבי תוכנם של הספרים, הופכת הברכה לקללה. הספר שקיבל הבן שלי ניקרא "ניסים והגדי" בהוצאת "דביר". מה למד הבן מהספר? אני מצטט: "האבא בנאי, עובד בבנין – הנה הוא יוצא לעבודה" (בציור הצמוד לטקסט מופיע האבא כאדם דתי עם פיאות). והאמא? אני שוב מצטט: "מטבח צלחות סירים ומחבת, אמא מבשלת ומכינה ארוחה". כך למד הילד כבר מגיל צעיר כי מקומה של האם במטבח. בהמשך הספר פוגש הילד הקורא את הסבתא "ליד הגיגית מכבסת כתנת גרביים ושמלה" ואילו הסבא "עודר בגינה ומשקה ירקות ופרחים" – הכל בהתאם לחלוקה הסטריאוטיפית השמרנית שבחברה פתוחה ומודרנית לא יכירנה מקומה. אני מדלג על הסיפור עצמו ומגיע לסוף הספר. שם רואה הילד תמונה של משפחה מרובת ילדים (הגברים כמובן דתיים עם פיאות) מחכה לאחד הבנים שצריך לחזור הביתה עם הגדי והעז. כאן למד הילד כי משפחה עם ילדים רבים – זו הנורמה הרצויה. שוב, הכל תואם את התפיסה השמרנית דתית של האשה כמכונת לידה. אם אני אסכם את המסרים שהילד מקבל מהספר, אותו קיבל מהגן הסוציאליסטי שלו, הרי שהתמונה המתקבלת היא זו: האמא במטבח, הסבתא בגיגית, האבא עובד ומרוויח והסבא עודר ומשקה. האמא יולדת הרבה ילדים, הגברים מכוסי ראש ומגודלי פיאות והנשים עם שביס לראשן. את התכנים האלו מקבלים בגן השייך לתנועת העבודה ולהסתדרות העובדים הכללית. על כך יש לי רק מלה אחת: חרפה. חרפה זו אינה מפתיעה אותי. אני נמצא במגע עם נעמת מזה ארבע שנים והעובדות שנתגלו לעיני הן אלו: הגננות והעוזרות לגננות לא קיבלו, ואינן מקבלות, כל הכשרה מיוחדת המותאמת לערכים סוציאליסטיים. פגשתי גננות שעבדו שנה בויצו, שנה בגן של המפד"ל לאחר מכן בנעמת וכך הן נודדות. הגננות נותנות משקל רב, ולטעמי מיותר, לחגים דתיים ולאומיים תוך התאמה לנורמות השוביניסטיות והגזעניות המקובלות כיום בחברה הישראלית, ושום משקל לכיוון האידאי שמכתב זה מנסה להתוות. הילדים סופגים את הרעל השוביניסטי מבלי שהגן יבלום זאת ויציג מטען ערכי אלטרנטיבי. הגננות הן בדרך כלל ללא כל בסיס רעיוני ומטען ערכי המתקרבים למה שאני מציע כאן. יש לנעמת מפקחות חינוכיות, אולם אינני יודע מה הן עושות. מדוע אין נעמת מכשירה את הגננות בקורסים וסמינרים שיתאימו למה שמוצע כאן? מדוע כל הנושא הרוחני־אידיאי מופקר אצלכם לחלוטין? אם תרצי לדעת מדוע חלק כה גדול של הצעירים הם בעלי עמדות ימניות שוביניססטיות – תרדי מאולימפוס המשרדים של מרכז נעמת בתל אביב ותתחילי לסייר במעונות היום שלכם. שם טמונה חלק מהתשובה. שם לא ניזרעו הזרעים הראשונים של התרבות האחרת, התרבות האלטרנטיבית, התרבות הסוציאליסטית. זרעים אלו יכלו ברבות הימים לנבוט ולהוות את אחד המחסומים לשטיפת המוח הלאומנית שהילד והנער חשופים לה בבית, בבית הספר וברחוב. לכן ההחמצה כל כך גדולה, כל כך מרגיזה. עבור ההחמצה הזו אני צריך לשלם כל חודש 5000 (חמשת אלפים) שקלים. זאת שכבת חרפה נוספת על החרפה הבסיסית.

ה־1 במאי 1983 הוא זמן נאות להרהר במחדל האדיר הזה ולחשוב על דרכים לתיקון המצב.

גדעון ספירו

בין המודעות הפמיניסטית והמציאות היום יומית

נגה יקרה

אני קוראת קבועה של עתונכן, וברצוני להביע את הערכתי הרבה עליו.

אני מושפעת מהלחצים המופעלים על כל אשה בחברתנו; לחץ מצד "מדע היופי והאופנה", המוסר והמוסכמות, הדימויים והדפוסים – העומדים בפני כ"דוגמא ראויה לחיקוי".

אני בהתלבטות תמידית בין המודעות הפמיניסטית שלי לבין המציאות היום יומית הזו של החברה המושתתת על שוביניזם גברי.

בהתמודדות עם הצורך להבהיר לעצמי את ערכי, "נגה" מפעילה עלי לחץ נגדי. לחץ שמכריח אותי להיות חזקה ולהיות מודעת לכך שהלחצים האחרים מרחיקים את האשה מעצמה ומעצבים אותה בצורה "האופנתית והנכונה". "נגה" מזכירה לי שוב ושוב את החשיבות להיות עצמי, ולא לנסות לשנות, ולהתאים, ולהיות אחרת.

אני מודה לכן, אלו שהוציאו את נגה על עבודתכן החשובה והיפה.

בכבוד רב
קלרה פרגר
חיילת

ציד המכשפות המודרני

"מה את פמיניסטית?" שאלה אותי רחל בנימת לגלוג, וחברתה הוסיפה באותה נימת שנינות מפורסמת: "זה לא מודרני כעת".

כמובן **שזה** לא מודרני כמו חולצתכן הוורודה וגרביכן המפוספסות בזהב, שלא לדבר על הליכתכן הכושלת על גבי עקבים גבוהים – אך "זה" לפחות אקטואלי – כתמיד והעובדה שסטודנטיות בת"א אינן מכירות בעובדה זו הינה הוכחה נוספת לחוסר המודעות בציבור.

תגובתה של סטודנטית מפורכסת אחרת כשנתתי לה עלון הסברה היתה: "אוי, שוב הפמיניסטיות האלה" – משפט ביטול ואדישות שנאמר במעין עייפות תהומית, הרי כה רבות סבלה מאיתנו... סליחה שניסיתי לפקוח את עינייך, סטודנטית יקרה, מאותה אטימות מוחלטת בה את שרויה. הרי כשתזדקקי לאחד מהדברים עליהם אנחנו נלחמות (כדוגמא תיקון חוק ההפלות) תשמחי שמישהי עשתה עבורך את העבודה – אך כעת אפילו אצבע קטנה אחת (עם ציפורן ארוכה וצבע אדום?) לא תנקפי. לפעמים אני חושבת: "לשם מה אני טורחת עבור (סלחנה לי) הטיפשות האלה, אשר מסרבות להכיר במצב האמיתי?" וממשיכה הלאה בפעילויות שונות מתוך המחשבה אם נמשיך לפעול יש סיכוי שרק "הסטודנטית הנאורה" ושכמותה תראה שגם כעת, במאה ה־20, נשים מדוכאות. עצם סירובן להכיר בתופעה מראה על הדחקה פנימית וחוסר רצון להכיר במציאות. הפמיניסטיות המעמידות אותן על טבע הדברים האמיתי והבלתי נעים מקבלות את תגובת השנאה והפחד של המדוכאות, אשר אינן מבינות שיחדיו יש לפעול כנגד הגורם המדכא, ולא כנגד התנועה המשחררת.

דורית ברנע
ת"א

נשים פוליטיקה ומלחמה

לכבוד מערכת "נגה"
תגובה לכינוס – נשים פוליטיקה ומלחמה –

לאחר שנים של תרדמה, סוף סוף יצא הקול ונשים פמיניסטיות התאספו כדי לדבר על פוליטיקה ומלחמה מנקודת ראותן.

פרט לאשה אחת בין כ־150 נשים שנכחו, כולן הביעו אי־הסכמה למלחמה בלבנון.

רוב הדוברות בהתייחסותן כפמיניסטיות למלחמה האשימו את הגברים מהיותם אלימים בגרימת מלחמות בדרך כלל ומלחמת לבנון בפרט. בכך התנערו מאחריותנו אנו הנשים ועל כן המסקנה היתה "התנגדות פאסיבית".

למסקנה זו ברצוני להתייחס. ההתחפרות ב"פמיניזם הטהור" וההימנעות מנגיעה בנושאים פוליטיים היא ההיפך מפמיניזם, היא בעצם מה שהגברים תמיד רצו שנעשה. נגביל את עצמנו במקומות שלנו וניתן להם לנהל את העניינים. במקום שנשב ונסרוג, נשב ונדבר על הגברים המדכאים. זו בעצם אותה פעולה – אי פעולה.

תפקיד הפמיניזם הוא לתת לנשים תמיכה להתערבות פעילה בחברה כשוות הלוקחות החלטות אישיות ומשתתפות בהחלטות חברתיות. הפמיניזם ככוח מאורגן של קבוצה מדוכאת צריך להביע עמדה בכל נושא: חברתי, פוליטי, כלכלי ובין־לאומי. לתבוע ממוסדות החברה לטפל בנושאים הקשורים לדיכוי האשה כמו: יחסים במשפחה, אלימות נגד נשים, טיפול בילדים (מעונות, יום לימודים ארוך) יחסי עבודה אך ורק על־ידי חקיקה שכן כל צורה אחרת כמו הזרמת תקציבים ממוסדות ממשלתיים למרכזי סיוע למיניהם או לתנועות נשים כמו "נעמת" ו"ויצו" היא זמנית ותיפסק במשבר הכלכלי הראשון או עקב לחצים קואליציוניים למיניהם, וכן עלולה להימנע מנשים בנות המיעוטים שהשלטון אינו חפץ ביקרן.

לקיחת הטיפול בנושאים אלה על עצמנו היא כניעה. בקנה מידה קטן תפקיד האשה בבית לטפל בנושאים אלה, ובקנה מידה גדול אם אנו הפמיניסטיות נעשה זאת לא שינינו דבר.

הכינוס "נשים פוליטיקה ומלחמה" ומספר הנוכחות הגדול יחסית שהיו בו סימן שינוי חיובי. אני תקווה שיתקיימו כינוסים נוספים מסוג זה שיתרמו לגיבוש תנועה פמיניסטית רדיקאלית ולוחמת שיש בכוחה לשנות את פני החברה ולהיות בלם אמיתי למחרחרי המלחמות.

בברכה,
חנה זהר

נוגזין של נשים

נגה

מה בנגה?

גליון זה יצא לאור בזכות תרומתן של:
דפנה יזרעאלי
"נשים אל נשים" ארה"ב
"צאינה וראינה"

דבר המערכת

ספרות הילדים היא חומר הגלם של החלומות. כשהיינו ילדות הילכנו גם אנו ביערות עד ובטירות קסומות. עוד יכולנו לחלום ולשאוף להיות אבירות, מדעניות וטייסות חלל. אך בשעה שהבנו כי נגדל להיות נשים, וכי כל אותם דברים מסעירים ומלהיבים שעליהם קראנו לא לנו הם, בשעה זו נגזל מאתנו החלום. כל שנותר לנו הוא להיות אשתו של אביר, אשתו של מדען ואשתו של טיס. כמו בסיסמה "הטובים לטייס הטובות לטייסים". במיטת הסדום שהציעה עבורנו ספרות הילדים – האנטומיה היא גורל.

מי שלא הסכימה להתבגר לתוך אותו עולם מוגבל, מי שסרבה לצמצם עצמה לסטריאוטיפ הנשי, דחתה אותו ומאנה להפנימו, מי שהצליחה לבנות לעצמה חלום לשאוף אליו – עשתה זאת למרות החינוך שקיבלה ולא בזכותו.

כיום יש לנו כבר ילדות. איננו יכולות לחסום בפניהן לחלוטין את שטף ספרות הילדים. בגיליון זה אנו מנסות לפחות להבהיר מהו המלכוד שהיא טומנת בחובה לילדות ולילדים.

כשם שהילדות לומדות את תפקידן בחברה, לומדים גם הילדים את תפקידם שלהם. אליבא דספרות הילדים, נועדו הבנים לגדול ולהיות לגברים גיבורים. לילד הכובש את בכיו ורגשותיו מובטח כי יהיה לגבר הכובש נשים, עמים ושטחים.

וזוהי המציאות שלנו. המלחמה. אנו מציגות בפניכם כמה מדעותיהן ותחושותיהן של נשים על מלחמה, על כיבוש ועל מעורבות פוליטית.

מערכות נגה

עורכות
רחל אוסטרוביץ
מירה אריאל
אמירה גלבלום
ד"ר אראלה דאור
אביבה עין־גיל
דפנה צור

עריכה לשונית
רמה יעקבי

תרגום
אורית פרידלנד–טל
רחל גיורא

הגהות
אהוד עין־גיל

עיצוב גרפי
תמר אלידע

ביצוע גרפי
ענת בן־ארי
אביבה עין־גיל

סדר צילום
מפעלים
אוניברסיטאים בע"מ

דפוס
קל

נגה יוצאת לאור 4 פעמים בשנה
דמי מנויה לשנה 300 שקלים.

ניתן לרכוש גליונות קודמים של **נגה** במערכת.

כתובת למשלוחים ת.ד. 21376, ת"א 61213
טלפון 03–227663

Subscription rates outside of Israel are
Air Mail $ 12 / year
Sea Mail $ 9 / year

צילום שער: **רחל אוסטרוביץ**
איור: **זיוית בנבנישתי**
בעזרתם האדיבה של **מאיה לרמן ויונתן אוסטפלד**

נגה נשלחת חינם לבתי הסוהר לנשים בארץ.

קופת חולים מפלה נשים

ד"ר ניצה שפירא־ליבאי, יועצת ראש־הממשלה למעמד האשה פנתה לפרופ' דורון, מנכ"ל קופ"ח, בבקשה לפעול למען ביטול כל הפלייה לרעה של אשה מפרנסת משפחה במסגרת קופת־החולים של ההסתדרות הכללית.

פנייתה נעשתה בעקבות תלונה מתושב חיפה, שחברותו הממושכת בהסתדרות הופסקה מפני ש"איננו עובד". לדברי המתלונן הוא עובד במשק ביתו ואשתו עובדת כאחות. הסברו נידחה בנימוק ש"אשה אינה יכולה להיות ראש משפחה, ועבודת גבר אינה נחשבת לעבודה אם הוא עובד במשק הבית". לפי תקנות קופ"ח שאושרו במארס 83' מוצא בן־זוגה של חברה עובדת מכלל ההגדרה של בן משפחה. בהגדרה נכללים: בת־הזוג של חבר עובד, ילדי הזוג, אחיו ואחיותיו של החבר העובד. לפי אותה גישה אין בן־הזוג של חברה עובדת נכלל ברשימת הזכאים להיות מבוטחים בביטוח משפחתי, אף כי "בת זוגו של חבר עובד, העסוקה במשק ביתה בלבד" מופיעה ראשונה ברשימה זו. כתוצאה מכך, טוענת היועצת במכתבה לפרופ' דורון, נשללת מהאשה העובדת לפרנסת משפחתה הזכות להקנות לבעלה ביטוח בריאות, והיא מופלית לרעה בגין מינה בלבד.

על מקרה דומה כתבה לפני כשנתיים חברת הכנסת שולמית אלוני אל מזכיר ההסתדרות: "הואיל ויש בכך סתירה לסעיף 1 לחוק שיווי זכויות האשה, ונראה לי גם סתירה לעקרונות ההסתדרות, חוששתני שיש לתקן את העניין. ואם ההחלטה במקרה המסויים היא בהתאם לתקנון של ההסתדרות הרי שיש לתקנו. אין לי ספק שאם יפנה האיש לבג"צ עשוי בית המשפט לפסוק לזכותו. אולם נראה לי שזו בעיה עקרונית שההסתדרות על מוסדותיה צריכה להיות מעוניינת בתיקונה"...

זה מה שקורה

מרכז סיוע לקורבנות אונס סיכום שלוש שנות פעילות

לסיכום שלוש שנות פעילותו של מרכז הסיוע לקורבנות אונס בתל־אביב, הוציאו פעילות המרכז חוברת שבה הן מביאות נתונים מסכמים על מספר הפניות בעיקבות תקיפה מינית, על דרך פעולתו, על המתנדבות במרכז ועל הכשרתן. הן מסבירות את גישתן לאונס ולנאנסות ועל יצירת הקשר שבין המתנדבת לנתקפת כקשר על בסיס שוויוני תוך אמון ואהדה.

אי־אפשר לאפיין את הנשים הפונות אל המרכז בחתך חברתי או גילי מסויים: הן נשים בגילים שונים, מצב משפחתי, סטאטוס סוציו־אקונומי, ועיסוקים שונים. בסך־הכל פנו למרכז 268 נשים בבקשת סיוע לאחר תקיפה מינית.

אל מרכז הסיוע לקורבנות אונס פנו גם 184 נשים הנמצאות במצוקה שאינה קשורה דווקא לאונס, כנשים בהליכי גירושין או נשים מוכות; נשים אלה מופנות לכתובת המתאימה. 258 נשים פנו בבקשת מידע כללי.

טלפון החירום של מרכז הסיוע לקורבנות אונס פועל 24 שעות ביממה, כל ימות השנה, כולל שבתות וחגים. בשעות הבוקר המרכז מאוייש על־ידי המרכזת, ובשאר הזמן על־ידי מתנדבות. במקרים שבהם אין תורנית במקום, מופעל מכשיר אוטומטי המוסר לפונות את מספר הטלפון בביתה של אחת המתנדבות. לכל מתנדבת תורנית ישנה מתנדבת כוננת המוכנה לסייע בעזרה מעשית או בעצה ותמיכה. מספר המתנדבות הפועלות במרכז כיום נע בין 30 ל־40 נשים. טלפון החירום (24 שעות ביממה) 03–234819

האונס כמשחק

על־פי החוק בארה"ב, נחשב אונס לפשע, אך בעולם משחקי הטלוויזיה האונס הוא שעשוע. במשחק טלוויזיה ביתי – "נקמת קאסטר", המיוצר על ידי American Multiple Industries – נאנסת אינדיאנית (המופיעה בדמות נערה עירומה עם שיער שחור ארוך ונוצה תקועה בו) על־ידי קצין אמריקאי. המשחק זוכה בנקודות, אם יצליח לחבר את שתי הדמויות מספר רב של פעמים בלי להיפגע מחץ או מקאקטוס.

דובר החברה המייצרת הגיב על הביקורת נגד המשחק באומרו: "זה שעשוע בלבד. הדמויות אינן מפעילות אלימות נגד נשים... הגבר אינו מכה את הנערה".

קבוצות נשים, בעיקר נשים ממוצא אינדיאני, מארגנות מחאה נגד המשחק, בטענה שהוא "משתמש בטכנולוגיה מודרנית, כדי לנצל ולהשפיל נשים בנות הקהילה האינדיאנית באמריקה, מתאר אונס כאילו היה אקט אירוטי, ובכך מעודד מתן לגיטימציה לאונס".

נ.ו.ר.ה מכון חדש לנשים

באפריל שנה זו הוקם "נ.ו.ר.ה" – מכון לימוד ומחקר לנשים בע"מ, וכבר במאי התחילו לפעול הקורסים הראשונים: חזרה לעולם העבודה והעשייה, מיומנויות חברתיות לנשים יחידות וקורס מקצועי על הנחיית קבוצות נשים.

שמו של המכון מורכב מצירוף ראשי־התיבות של שמות הנשים שהקימו אותו: נדין הולנדר, ד"ר ורדה מילבאור, רבקה נרדי והדסה וסרצוג; "אולם", הן אומרות, "השם נורה אומר לנו הרבה יותר מזה". ואכן שמה של נורה, גיבורת "בית־הבובות" לאיבסן, הפך מכבר לסמל האשה השואפת לעצמאות.

הן באות מרקע שונה: רבקה נרדי והדסה וסרצוג – מעבודה מעשית עם קבוצות נשים במסגרת המרכז לקידום האשה בהרצליה, ד"ר ורדה מילבאור ונדין הולנדר מהאוניברסיטה. במכון הן רוצות ליישם את לימודי הנשים על־ידי ריכוז תחת קורת גג אחת של הצד האקדמי ושל עבודת השדה בצורה "לא סטרילית, אלא עם הרגשה של מסר חברתי. לא עוד מכון, אלא מכון שיש לו מה לומר".

הן מסבירות, כי לעתים קרובות נובעת הרגשת חוסר האונים של האשה לשינוי מצבה מבורות ומחוסר מיומנות, ותחושה זו מוליכה לפטליזם, ההופך לאידיאולוגיית "ככה זה". אך התנהגות החלטית, התמודדות עם מצבי לחץ ועוד מיומנויות רבות אינן מתת שמיים אלא טכניקות הניתנות ללמידה, והלמידה נותנת כוח. הקבוצה היא מסגרת תומכת, המאפשרת לאשה מודעות למצבה יחד עם לימוד המיומנויות השונות וקבלת מידע מעשי. כבר בעצם הישיבה בצוותא בקבוצה יש מסר של שותפות גורל ושל הכרה ברגשות של כל משתתפת כחלק מה שקורה לנשים בכלל.

מקימות המכון מאמינות בשוויוניות כתפיסת עולם. הן מאמינות בזכויות האשה כאדם, הרוצה למצוא לעצמו במה ליצירה ולביטוי, וכי דרך הלימוד יכול הפוטנציאל הטמון באשה לצאת מהכוח אל הפועל. את עבודתן הן מבססות על שילוב של כמה תפיסות פסיכולוגיות, שהעיקריות שבהן הן הלוגותיראפיה, שהיא תפיסתו של ויקטור פרנקל על הצורך של האדם במשמעות, ותיאוריית השלבים בחיי המבוגר.

גם למקימות המכון עצמן המכון הוא התנסות חדשה וגילוי. הן מגיעות מעולם מקצועי ממוסד ומוגן, שאין בו סיכונים, לעולם חדש של ייזום עסק עצמאי והקמתו. באמתחתן עוד תוכניות רבות לעתיד: קורסים שונים, ימי עיון, סדנאות בסופי־שבוע ועוד. לעתיד הקרוב הן מתכננות שבוע נופש, שישלב סמינר לנשים על נשים.

לאינפורמציה נוספת אפשר לפנות לנדין הולנדר בטלפון 052–558169 או לתיבת דואר 3174, רמת־גן.

פמיניזם ברדיו

מאז יום האשה הבין־לאומי שחל בחודש מארס, מקדיש מיכאל הנדלזלץ דקות מספר לפינה פמיניסטית בתכניתו "שעתיים משתיים" (גלי־צה"ל, יום ב'). הפינה, המוגשת על־ידי מירה אריאל, עוסקת בבעיות של נשים לאו דווקא מן הצד החוקי. בין הנושאים שהוצגו עד כה: התעלמות מנשים בהיסטוריה, בעיית המחסור במודלים נשיים לחיקוי, הגדת פסח בנוסח פמיניסטי, מיתוס האשה המסוכנת, מגבלות על חופש תנועה לנשים, אי היכולת להשתחרר מתפיסת עולם גברית, רצח על "כבוד המשפחה", מהו היופי הנשי, למה לא כדאי להיות יפה ומושכת, שטיפת־המוח כנגד נשים מצליחות, ועוד.

בכוונתה של אריאל להעלות בעיות אקטואליות, תוך התייחסות לארועים שוטפים. הצעות לנושאים, קוריוזים, או תאור תופעות מרגיזות אפשר להפנות אליה לפי הכתובת: מירה אריאל, "שעתיים משתיים" (יום ב') גלי־צה"ל, דאר צבאי 01005 צה"ל.

רוז אל־יוסוף בטלוויזיה המצרית

הטלוויזיה המצרית החליטה להנציח את דור חלוצי הקידמה במצרים, כדי שבני הדור הצעיר ידעו מי היו האנשים שתרמו לחברה המצרית בפוליטיקה, בחברה, בכלכלה, בתרבות ובאמנות.

הסרט הראשון בסדרה הוקדש לפאטמה אל־יוסוף, הידועה במצרים בכינוי "רוז אל־יוסוף". פאטמה אל־יוסוף ייסדה ב־1925 שבועון אופוזיציוני רב־תפוצה ורב־יוקרה הממשיך להופיע עד היום. לאחר שהלכה לעולמה, המשיך לערוך את השבועון במשך כמה שנים בנה, איחסאן.

הסדרה נפתחת בתולדות חייה של אשה דווקא, כנראה, משום שבטלוויזיה המצרית נושאות נשים בעמדות ניהול ועריכה בכירות. על רקע הפיגור הגדול יחסית במעמדן של רוב הנשים במצרים, בולטים הישגיה של קבוצה די גדולה של נשים, בעיקר עירוניות, אינטלקטואליות ובנות למשפחות אמידות, שממלאות במצרים תפקידים בכירים רבים יותר מאשר עמיתותיהן בישראל, למשל.

במצרים – ציון לשבח לנואל א־סעדאוי

לרגל יום האשה הבינלאומי בחרה ממשלת מצרים לציין עשר נשים, על תרומתן המיוחדת לחברה בשטחי חיים שונים. מעניין שאחת הנשים שנבחרו השנה היתה ד"ר נואל א־סעדאווי, אשר צוינה לשבח על תרומתה המיוחדת לקידום נושאים חברתיים ובעיקר לקידום מעמד האשה. נואל א־סעדאווי, המשתייכת לאופוזיציה השמאלית במצרים, היתה בין מאות האנשים שנעצרו על־ידי המשטר זמן קצר לפני הירצחו של הנשיא סאדאת, ורובם שוחררו כמה שבועות לאחר מכן על־ידי הנשיא מובארק.

בית־ספר חדש שמטרתו לחנך בעלים שישתתפו בעבודות הבית

זו היתה כותרתה של רשימה שהופיעה ב"אל אהראם" המצרי עשרה ימים לאחר יום האשה הבינלאומי. "התכונות הנשיות והתכונות הגבריות אינן טבועות בנו מבטן ומלידה, כפי שנהגנו לחשוב, ובעצם הן אינן אלא תוצר של החברה. החברה היא שיוצרת את הפרט ומעצבת אותו כזכר או כנקבה... כלומר, זהו תהליך של חינוך ותו לא".

בהסתמך על מחקרים בתחומי מדעי החברה והאנתרופולוגיה, טוענת המומחית למדעי החברה, סאמיה א־סאעאתי, שההתנהגות החברתית של הגבר והאשה היא תולדה של עיצוב חברתי, החודר לתחומי המשפחה ומכתיב לבניה ולבנותיה התנהגות שונה.

אין דברים אלה חדשים במיוחד. החידוש הוא בכך שממשלת מצרים היתה מוכנה לאשר הקמת בית־ספר נסיוני, הכולל בית־ספר יסודי וחטיבת־ביניים, במדינת־נצר שליד קאהיר, כדי לנסות ולחנך בצורה שוויונית יותר.

אומר מנהל בית־הספר, אחמד אל־קסאס: "אין זה צודק שהאשה תעבוד בדיוק כמו הגבר, ואותו זמן תמלא גם את כל תפקידיה של עקרת הבית – ניקוי, שטיפה, כביסה ובישול. מדוע לא יחלק עימה הבעל את התפקידים הקשים הללו, בדיוק כפי שהיא משתתפת עימו בהבאת הפרנסה?".

כדי שהבעל ישתתף בעבודות הבית, מוסיף אל־קסאס, "אין מנוס מללמדו לבצע עבודות אלה מילדותו". בית־הספר הנסיוני מלמד את כל תלמידיו ותלמידותיו לצד הלימודים העיוניים הרגילים, גם בישול, שטיפת רצפות וכביסה, שימוש בכלי־בית וכד'. כל הפעילויות האלה הן חומר לימוד בסיסי, שעליו נבחנים התלמידים. הציון בבחינה זו נרשם בתעודה לצד יתר הציונים. השנה עומד לסיים את בית־הספר המחזור הראשון שלו.

מה שקורה

לימודי הגנה עצמית מוכיחים את עצמם

מזה זמן רב מעודדים הארגונים הפמיניסטיים לימוד הגנה עצמית, ואף מציעים קורסים כאלה לנשים. בבתי־הספר היסודיים והתיכוניים עדיין אין מלמדים ילדות ונערות את רזי ההגנה העצמית בתוך המסגרת הפורמאלית, בעוד האלימות כלפי נשים הולכת וגוברת.

איריס כץ, מורה לחינוך גופני בחטיבת בית־צבי בפתח־תקווה, הקדישה בשנת הלימודים האחרונה מספר שיעורים בהגנה עצמית לתלמידותיה.

בחודש מאי השנה הותקפה אחת מהתלמידות על־ידי שני גברים בלכתה הביתה דרך גן ציבורי. הנערה לא איבדה את עשתונותיה, והדפה במרפקה את אחד הגברים, כפי שלמדה בשיעור להגנה עצמית, ואחר נסה מן המקום במהירות. נסיונם של הגברים לתקוף את הנערה לא הצליח.

אולי צריך ניסיון זה ללמד את המורים לחינוך גופני ואת משרד החינוך, שכדאי להפוך את ההגנה העצמית לחלק מן החינוך הגופני הפורמאלי. כל עוד קיימת אלימות נגד נשים בממדים רחבים כל־כך זוהי הדרך היחידה שנשים יכולות לשמור על זכותן להלך חופשיות.

נשים ממלאות את מישרות התובעים בפרקליטות

העיתונות הישראלית מדווחת, שנשים תופסות עתה למעלה ממחצית התקנים של מישרות תובעים בפרקליטות – מאתיים תקנים בסך־הכל במדינה. לדברי כתב ישראלי, אפילו נאשמים אלימים מכבדים בסופו של דבר את הנשים התובעות. הסיבה לכך, אומרת אחת התובעות, היא שנשים נמנעות משימוש בנימוקים אמוציונאליים או מהפגנת עוינות כלפי הנאשמים. "במקום זאת", אומרת התובעת הלנה ביילין. "נימוקינו הם לעניין, ומדגישים את טובת הציבור".

האם תרזה מבקשת לסלוח לאנסים

האם תרזה מכלכותא (כלת פרס נובל לשלום) הוזמנה לנאום באסיפה נגד הפלות, שנערכה בגלאזגו שבסקוטלנד ב־31.7.82 בסיומה של הפגנה. בהפגנה השתתפו כעשרת אלפים איש (בעיקר גברים ואנשי כנסייה). האם תרזה פנתה לנשים שנאנסו וביקשה מהן "לסלוח" לאנסים. מנשים שהרו כתוצאה מאונס ביקשה להחזיק בילוד. לדבריה, אונס היא "טעות שמקורה בחטא"!

עבודה סוציאלית ופעילות פמיניסטית

קבוצת נשים מבוכום, גרמניה, שהיתה מעורבת חמש שנים בפעילות במיקלטים לנשים מוכות, החליטה לאחר דיונים ממושכים לעבור לפעילות פמיניסטית מסוג אחר. החלטתן זו נבעה מניתוח פעילותם של המיקלטים ושל הנשים המפעילות אותם, לאור הדרך שבה רואה הקבוצה את התפקיד הסיעודי של המיקלטים ביחס למדינה ואת תפקיד העבודה הסוציאלית. לדעת הקבוצה, תפקיד העבודה הסוציאלית הוא להתערב ולהמשיך למלא את התפקיד שאמורה למלא המשפחה – יצירת דור המשך, וטיפוחו ושימורו של כוח העבודה בדרך הזולה ביותר (כיון שאין תשלום עבור עבודת הבית). כאשר המשפחה מאויימת או אינה מתפקדת, נכנסים שירותי הסעד והרווחה לתמונה.

הקבוצה גורסת, שאף שהיתה זו התנועה הפמיניסטית שהחלה בהקמת המיקלטים לנשים מוכות" – בגלל הצורך להיאבק באלימות נגד הנשים – הכוונה המקורית היתה שהנשים תעבורנה במיקלטים תהליך של פוליטיזאציה, ותהיינה שותפות למאבק הפמיניסטי נגד המימסד הפטריארכלי. אך במציאות המצב שונה, והמיקלטים נעשו פחות ופחות קשורים בפעילות פוליטית פמיניסטית. קשה לקיים תהליך פוליטיזאציה, כשמצד אחד עומדת אשה נזקקת ומצד שני הנשים המטפלות בה. בעיה נוספת, לדעת הקבוצה מבוכום, היא שהפעילות במיקלטים אינה אלא פעילות סיעודית-הגנתית, הטיפוסית לנשים בחברה הקיימת עם חלוקת התפקידים המינית שבה. נוסף על כך רואה הקבוצה בחומרה את התלות הכספית הגוברת של המיקלטים במדינה ובמימסד.

בפני בעיות ושאלות דומות עומדות גם הנשים המאיישות עשרות מיקלטים לנשים מוכות ברחבי ארה"ב, אם כי הן אינן חושבות שצריך להפסיק פעילות זו. הן חשות, שבשנים האחרונות חלו תהליכים של התמסדות, של תלות כלכלית ושל כניעה לתכתיבים ביורוקראטיים, המשנים לעתים את האופי שהיה למיקלטים בתחילת הדרך, לפני כעשר שנים.

בארץ פועלים שלושה מיקלטים לנשים מוכות, שהוקמו על-יד פמיניסטיות. הן עשו עבודה חשובה ביותר הן בעזרה מיידית במתן מיקלט לאשה המוכה והן בהעלאת התודעה הציבורית לעצם קיומה של התופעה. גם בארץ מתמודדות הפעילות במיקלטים בשאלות התלות הכלכלית במימסד, היחס בין גישה סוציאלית לגישה פמיניסטית ועוד. מערכת נגה מעוניינת לפתוח דיון בנושא ומזמינה תגובות, במיוחד מנשים העוסקות במיקלטים לנשים מוכות בארץ.

אבטלה ונשים

רבים מתפעלים מההתקדמות במעמד האשה, ומציינים לדוגמא את העובדה שנשים רבות עובדות ומשתכרות למחייתן. אך עד כמה רעועה הקרקע מתחת לקידמה זו יעיד מכתב לעיתונות של הרב רבינוביץ' ממנצ'סטר, שמצא פיתרון כלל לא מודרני לבעיית האבטלה החמורה בבריטניה: "לו נשים נשארו בבית, ילדו ילדים וטיפלו בהם ובבעליהן, והותירו את מקומות-העבודה בחוץ לגברים, אחוז האבטלה היה יורד בחצי – או אולי קצת פחות, אם כמה מהגברים עדיין יתעקשו להחזיק מזכירה יפיפיה, אם-כי בלתי יעילה!".

אזרחות יפנית ונשים

על-פי החוק הקיים מזה 30 שנה ביפן, לילדי אשה יפנית הנשואה לגבר לא יפני אין זכות לתבוע אזרחות יפנית. רק אם האב יפני ייחשב גם הילד ליפני. בשנה הבאה עומד כנראה משרד הפנים היפני לשנות מצב זה, לנוכח ריבוי מספר הנישואין בין גברים זרים לנשים יפניות – 8500 לשנה.

רצח תינוקות בסין

סין עם אלף-מיליון תושביה מתמודדת זה שנים עם הניסיון לצמצם את הילודה כדי לשפר את רמת-חיי תושביה. מערכת תעמולה הנעזרת באמצעי אכיפה כלכליים קשים, קוראת למשפחות בסין להסתפק בילד אחד. אך מערכת תעמולה זו נתקלת במסורת עתיקה ומושרשת: המסורת הסינית מחייבת את הבן לדאוג לכל מחסורם של הוריו הזקנים ולשכנם עימו בביתו; הבת פטורה מכך כיון שהיא אמורה להשתלב בבית משפחת בעלה ולחלוק כבוד מופלג להוריו. אי לכך אנו עדים זה שנים מספר לתופעה של רצח תינוקות-בנות. התופעה הגיעה כנראה למימדים נרחבים אם העיתונות הרשמית כבר נדרשת לנושא. הגורם המדרבן את השלטונות לנסות להילחם ברצח התינוקות הוא כנראה החשש מבעיה דימוגראפית אותה לא חזו: שהדור הבא יהיה מורכב מבנים בעיקר ותחסרנה בנות...

אירופה וזכות הבחירה לנשים

פינלנד היתה המדינה האירופית הראשונה שהעניקה לנשים את זכות הבחירה ב-1906 נורווגיה הלכה בעקבותיה ב-1913 ודנמרק ב-1915. המדינה האירופית האחרונה שהעניקה לנשים את זכות הבחירה היתה שוויץ: ב-1971!

סחר בנשים

כנס בינלאומי לדיון בנושא "סחר נשים" נערך באוניברסיטת הראסמוס בהולנד באפריל. מטרת הכנס היא להקים רשת נשים בינלאומית למאבק בסחר בנשים. הרעיון נולד ב-1980 בכנס הבינלאומי בקופנהגן. ההנחה היתה, שכיון שהסחר בנשים חוצה גבולות לאומיים, יש צורך באירגון בינלאומי למאבק. רוב הדיונים בכנס היו סגורים, כדי לאפשר חילופי מידע ולתכנן דרכים למאבק. מארגנות הכנס אספו כספים מראש, כדי לאפשר לנציגות מארצות העולם השלישי להשתתף בכנס חשוב זה.

סקילת נשים

התגברות השפעתו של האיסלאם בפקיסטאן גרמה להחמרתם של עונשים נגד נשים. לאחרונה נודע שנשים שקיימו יחסי-מין מחוץ למסגרת הנישואים, זונות והומוסקסואלים, נידונו למוות בסקילה. כיום נמצאת במאסר נערה הרה לא נשואה, שנשפטה למאה מלקות ולעבודת-פרך. העונש יבוצע לאחר הלידה.

זו... שקורה... זה

רשיון לאונס

על-פי תורת חומייני, תלך בתולה לגן-עדן אחרי מותה. על כן, כדי להבטיח שנערות לא-נשואות שנידונו למוות תגענה לגיהנום, התיר חומייני עריכת "נישואים זמניים" בבתי-הסוהר לפני ביצוע גזר-הדין. "נישואים זמניים" אלה הם שם המכסה על היתר פשוט לביצוע אונס באסירות צעירות לפני הוצאתן להורג.

לא זה לא

קבוצת נשים באנגליה דורשות את פיטורי השופט דוד ווילד על שאמר לחבר המושבעים במשפט אונס, שנשים המגלות התנגדות לאונס בעצם מתכוונות לפעמים ל"הפסק. זה מוצא חן בעיני". השופט ווילד אמר זאת במשפט בו נאשם גבר בן 35 באונס אשה בת 31, אם לשניים, וזוכה. לדברי השופט לא היו על גופה מספיק חבורות כדי להוכיח את טיעוניה. בדבריו לחבר המושבעים הוסיף: "אם אין היא רוצה, כל אשר עליה לעשות הוא לסגור את רגליה ואז לא יהיה אונס בלי הפעלת כוח ויהיו עליה סימני אלימות ברורים.. אין זה מספיק שהמילה 'לא' נאמרת. השאלה היא באיזה טון זה נאמר, איך היא מראה לו שזו באמת ובתמים כוונתה".

פשע נגד המוסר

כ־50,000 נשים צעדו ברחובות רומא בפברואר, במחאה נגד התיקון לחוק האלימות והתקיפה המינית. לפני כשלוש שנים הוקמה ועדת נשים, שהורכבה מנציגות של קבוצות נשים שונות. הוועדה אספה די חתימות כדי להגיש הצעת חוק (יש צורך ב־50,000 חתימות כדי לחייב את הפרלמנט לדון בהצעת חוק) – חוק האלימות והתקיפה המינית.

החוק שהועלה בפני הפרלמנט אינו אותו חוק שהציעה ועדת הנשים, אבל עדיין אמור היה לכלול שני עקרונות חשובים שהציעו הנשים: 1) אלימות מינית – כולל אונס – לא תיחשב עוד "פשע נגד המוסר הציבורי", אלא "פשע נגד הפרט" (person). 2) קבוצות נשים תוכלנה לקחת חלק במשפטים, כיון שהחוק קובע שאלימות מינית נוגעת לכל אשה.

אך המפלגה הנוצרית השמרנית, שיש לה רוב בפרלמנט, קראה לביטול שני עקרונות אלה, והתיקון התקבל. נגד כך הפגינו הנשים ברומא. רבות מהן נשאו שלטים שעליהם היה כתוב: "אני פרט, לא חלק של מוסר".

לזכר הנשים שנאנסו במלחמות

ה־25 באפריל הוא יום זיכרון לחללי המלחמות באוסטרליה. זה כמה שנים נוהגות נשים בערים שונות באוסטרליה להניח ביום זה זרים לזכור כל הנשים שנאנסו במלחמות, ולמחות על הנטייה להלל את ערכי האלימות, בלי להזכיר את המוני הנשים שנאנסו על־ידי חיילי כל הצבאות הלוחמים.

השנה נעצרו במהלך ההפגנות ביום זה 168 נשים, שתועמדנה בקרוב למשפט.

כריתת העטרה בלונדון

רופא פרטי יוקרתי, הודה שלפחות 12 "ניתוחים" של כריתת העטרה נערכים מדי שנה בלונדון. מחיר ה"ניתוח" נע בין 800 ל־1,000 לירות שטרלינג. באנגליה אין חוק האוסר "ניתוחים" אלה. ועדת הנשים של מועצת העיר לונדון מעבדת כעת הצעת חוק, שתאסור את ביצועם (מידע על כריתת העטרה: בנגה מס' 6).

מפלגת הנשים באיסלנד

בשנת 1980 נבחרה אשה, ויגדיס פינבוגאדוטיר, בת 53, לנשיאת איסלנד. כמו בכל מישטר פרלמנטארי, סמכויותיה החוקתיות מוגבלות, בעוד שהשלטון הממשי מצוי במשרד ראש־הממשלה. הממשלה באיסלנד, כמו בארצות אחרות, היא מוסד גברי כמעט לחלוטין.

בחודש אפריל השנה הוצב אתגר לשלטון הזה. בבחירות כלליות שנערכו התייצבה **מפלגת נשים**, אשר הציגה 46 מועמדות ל־60 המקומות **באלטינג**, הוא הפרלמנט האיסלנדי. שלוש מועמדות הצליחו להיבחר, ובפעם הראשונה ב־1053 שנות קיומו, ייאלץ ה**אלטינג** לפתוח את שעריו בפני נציגיה של רשימת נשים פמיניסטית.

שלוש הזוכות – האנתרופולוגית סיגרידור דונה כריסטמונדסדוטיר (30), הרופאה גודרון אגנארסדוטיר (41) והעיתונאית כריסטין האלדורסדוטיר (44) – ניהלו את מערכת הבחירות שלהן על יסוד מצע פמיניסטי, שכלל תביעה לשיפור במענקי הרווחה ובאיכות החיים.

עבור שלוש הנבחרות היתה זו הפעם הראשונה להתעסקות בפוליטיקה, ולמרות זאת זכתה רשימתן ב־5.5% מהקולות, בקבלה את קולותיהם של נשים וגם גברים.

אגב, שמות הנשים מעידים על תופעה איסלנדית מעניינת אחרת: משמעות השם כריסטמונדסדוטיר הוא "הבת של כריסטמונד", ואגנארסדוטיר "הבת של אגנאר". אם יש להן אחים הם ייקראו "כריסטמונדסון" (הבן של כריסטמונד) ואגנארסון (הבן של אגנאר)...

מה שקורה...

"גישה חיובית" לזונות באנגליה

בפרלמנט הבריטי תבעו לשנות את החוקים המפלים לרעה את הנשים העוסקות בזנות, לעומת הגברים העוסקים בסרסרות. "אין זה מתקבל על הדעת, שיטילו עונשי מאסר על זונות בעוון פיתוי, שעה שאין מטילים עונש מאסר על גברים, המסתובבים ברחובות רכובים על אופנועים ומחפשים זונות," אמר ציר הפרלמנט ממפלגת הלייבור, רוברט קילרוי־סילק. הוא הוסיף, כי יש משום עלבון ופגיעה בשימוש בכינוי "זונה", הנקוט בכתבי־אישום בענייני פיתוי מיני. "על אדם, הנאשם בגניבה, לא נאמר בכתב־האישום, שהוא גנב".

נשים במשטרה

משטרת ארה"ב פתחה במסע פרסום נרחב לגיוס נשים למשטרה. המטרה היא להגיע ל־30% נשים במשטרה בשנת 2000. במסגרת מסע הפרסום מופצות מודעות ענקיות עם סיסמאות, כגון "נשים, שלטו בעתידכן: הצטרפו למשטרה", ומושמעים טיעונים שנשים תבאנה יתר הומאניות למשטרה. ובכל זאת הנשים לא שוכנעו. קבוצות נשים, בעיקר נשים שחורות ומקסיקניות, טוענות שהמשטרה מייצגת את האינטרסים המנוגדים להן – הגנה על פורנוגראפיה, התעללות בלסביות, "הבנת" האנס, פגיעה בלא־לבנים וכו'. ואשה המצטרפת למשטרה מתגייסת למעשה לכוח הנלחם בנשים.

עדות גבר שקולה כנגד עדות שתי נשים

בפברואר 1982 תקפה המשטרה 150 נשים שניסו לצעוד לעבר בית־המשפט העליון בלאהור שבפקיסטאן, כדי להביע את מחאתן נגד שינויים בחוק מתן עדות. הצעת השינוי בחוק מתן עדות כוללת הצעה, שעדותו של גבר תהיה שקולה כנגד עדותן של שתי נשים. אם תתקבל הצעה זו כחוק, יהיו לכך משמעויות חמורות לגבי מעמד האשה בפקיסטאן, כיון שבכל חברה מוסלמית חוקי מתן עדות משמשים בסיס לשיטה החוקית.

רוב הנשים שצעדו במצעד המחאה היו עורכות־דין, מרצות וחברות באירגוני נשים. המשטרה היכתה אותן, השתמשה בגז מדמיע ועצרה 31 מהן. יומיים לאחר מכן הפגינו נשים בקראצ'י ובפשבר להביע סולידריות עם הנשים בלאהור. בכך הפרו הנשים את חוקי המימשל הצבאי וגם קראו לביטולו.

הרצון לעבוד

אם אינך אוהבת את עבודות הבית, אולי מוטב לך לחיות עם אהובך אך להישאר רווקה. סינדי רודין וטום ויליאם, סטודנטים לסוציולוגיה מאוניברסיטת קליפורניה בסאנטה־קרוז, ריאיינו לא מכבר מאה זוגות החיים יחד ללא נישואים, כדי לברר מי בדיוק עושה את העבודה המלוכלכת בבית.

הממצאים: גברים ונשים המנהלים משק־בית ללא נישואים מבצעים בערך אותו מספר של עבודות בית. למעשה, אצל הגברים נמצא מספר גבוה יותר של שותפי כלים. מחקרים רבים בעבר הראו כי זו איננה חלוקת עבודות הבית בבתי הנשואים...

מאת מירה אריאל

למה מחנכת ספרות ילדים?

בוא נשחק באמא ואבא ("צמר חמר" מאת עליזה סטרוד)

ראיון עם פרופ' אדיר כהן, ראש בית־הספר לחינוך באוניברסיטת חיפה, על סטריאוטיפים מיניים בספרות ילדים. מחקר בנושא זה נערך על־ידי פרופ' כהן בשיתוף עם חדווה אילני, בלהה כהן ונורית לוין

פרופ' כהן, מה מביא אותך לחקור סטריאוטיפים מיניים בספרות ילדים ?

הניסיון לשלב עניין בפילוסופיה של החינוך עם מחקר בספרות ילדים. באוניברסיטת חיפה יש המרכז האוניברסיטאי היחיד לספרות ילדים, ובו אנו עורכים שורה ארוכה של מחקרים של סטריאוטיפים, לאו דווקא מיניים. התחלנו בדמות של הערבי בספרות הילדים.

האינך רואה את מחקרך בנושא מעמד האשה בספרות ילדים כתוצר ישיר של מחקרים פמיניסטיים בנושא, מחקרים שנערכו בעיקר בארה"ב ?

אכן, היו אלה חוקרות פמיניסטיות אשר הדגישו באופן מובהק את הנקודה, אך בדקנו גם מאמרים של חוקרים חסרי נקודת מוצא פמיניסטית. אספנו כמה עשרות מאמרים בנושא. כולם הגיעו למעשה למסקנות דומות. מכיון שהדברים לא נבדקו לגבי ספרות ילדים בארץ, ראינו לעצמנו תפקיד לבדוק נושא זה בארץ.

מדוע בעצם חשוב כל־כך לבדוק מהם הסטריאוטיפים בספרות הילדים ? האם אפשר בכלל להימנע מסטריאוטיפים בספרות ?

השאלה היא שאלה חמורה ביותר. ברור שאנו זקוקים לחלק מהסטריאוטיפים לצורך הקיום האנושי שלנו. השאלה היא באיזו מידה. בוודאי שיש גם סטריאוטיפים עדיפים, והכוונה לא רק לסטריאוטיפים מיניים, אלא גם לסטריאוטיפים ערכיים. גם אותם צריך לדעת למתן. החשיבות שבבדיקת הסטריאוטיפים נובעת מן ההנחה המדאיגה, ולדאבוני הנכונה, שהחינוך, כפי שהוא מקובל בעולם כולו, הוא פרי הקשר של המימסד הבינלאומי להשאיר את בני־האדם מטומטמים, כפי שאמר ברטראנד ראסל. אחת המטרות שלנו היא לבחון את כל המקובלות, את כל הערכים המקודשים, את נכסי צאן הברזל, המשמשים בידי מימסדים שונים, לאומיים, פוליטיים או דתיים, להפיכת האדם לחפץ, לכלי. וזה יכול להיות חפץ מיני או כלי־שרת לאומי. במחקר מסוג זה אנחנו מנסים להתמודד עם הזכות לחשיבה עצמית, הזכות להטיל ספק בוודאויות המוחלטות על אחת כמה וכמה בסטריאוטיפ.

לאור העובדה שאנחנו, שלא כאמריקאיות למשל, גדלנו פה על מה שהתגלה מאוחר יותר כמיתוס של שוויון, יש לנו עניין מיוחד בנושא. הרי היו לנו חלוצות, אנו עצמנו חיילות וכדו'.

"... אנו מוצאים את האם המבולבלת, הלא־מתפקדת, זו ששורפת עוגה, שוברת כלים. אמא מבוהלת, מיואשת, מנדנדת, מגזימה, נוזפת..."

המיתוס שאת מזכירה יש לו באמת על מה לסמוך. ההשוואות שערכנו בין הספרות בעשור להקמת המדינה לבין ספרות שנות ה־80' מראות, שכיום הספרות הרבה יותר סטריאוטיפית, על אף התנועה לשחרור האשה. זה מדהים. וזה מעלה את המחשבה, שהיבטי השוויוניות הם עניין פרגמאטי לחלוטין, ואף הם בעצם חלק מן "הקשר של המימסד". כשיש מחסור בכוח־אדם בתעשייה, בחרושת, בביטחון, אנו מוצאים שספרות הילדים הופכת שוויונית יותר. כך גם באנגליה במלחמת העולם השנייה.

אם כך, השאלה אם "נשי" או לא "נשי" לעבוד במקצועות "גבריים" שונים היא שאלה כלכלית מעיקרה ?

בדיוק. בסין, למשל, כנראה מתוך אידיאולוגיה פוליטית־כלכלית, מוצאים את הנשים בספרות הילדים בכל קשת התפקידים הפוליטים והצבאיים.

כן, וכל זאת בארץ שהיא מן המובילות בהמתת תינוקות ממין נקבה. נעבור למחקר עצמו. כיצד נבחרו הספרים למבדק ?

לא הפעלנו קריטריונים משלנו של טיב. השתדלנו לחקור את הספרים הנקראים ביותר על־ידי הילדים למן הגיל הרך ועד לחטיבת־הביניים. הנחנו שאלה הם גם הספרים המשפיעים ביותר. בנוסף, בחרנו במחקר משווה של שתי תקופות, כדי לבדוק כיוונים והתפתחויות: העשור הראשון לקום המדינה

אפשר גם אחרת ("אליהו ונסים הנסתר" מאת גונילה ברגסטרום)

לעומת ספרות עכשווית. לגבי ספרים מן העשור הראשון (נבחרו 300 במספר) אין סקרי קריאה. הקריטריון ששימש לנו היה עצם הישרדותם עד לימינו. לגבי ספרים עכשוויים (480) נסתייענו בספרנים ובסקרי קריאה. לא כללנו ספרי לימוד, לא משום שאינם חשובים, אלא משום שיש כבר סדרת מחקרים בנושא. מלכה מעון, למשל, חקרה בנושא לפני מספר שנים. ממצאיה דומים להפליא לאלה שלנו.

אילו נתונים תיעדתם מתוך החומר הרב?

מיגוון העיסוקים של שני המינים, מערכת התפקודים והתכונות המאפיינות אותם, ביטויי רגשות, משחקים ומאוויים של בנים ובנות. נבדקו גם מודלים לחיקוי ולהזדהות. כיון שפחדנו מסילוף, לא היה פשוט לאסוף ולמיין את הנתונים. מכל מקום, בדקנו גם את הטקסט וגם את האיור לצדו. הסטריאוטיפ קיים לעתים גם באיור, ואף בצורה המחריפה את הסטריאוטיפיות שבטקסט.

מהן המסקנות הכלליות שהסקתם?

בשתי התקופות ניתן לאבחן מיננות (סקסיזם) בולטת בספרות הילדים, כלומר, ייחוס מעמד מישני לנשים בחברה, תוך התעלמות מדעת מפעילויות והישגים של נשים ותוך התייחסות לנשים בלשון של בעלות. נשים מוצגות בפעילויות ובתפקידים נטולי יוקרה חברתית. יתר על כן, רבות הנשים המוצגות כבעלות תכונות אופי שליליות, כטיפשות, כרעות-לב, כמכשפות, כחולניות, כפחדניות, כחסרות ישע. מדהים שעדיין מתארים את האמהות כמצויות בתוך הבית רוב הזמן, עסוקות בעבודות הבית ובטיפול בילדים, למרות שהתמונה החברתית הולכת ומשתנה. מעט מאוד אמהות מופיעות כמספקות מידע לילדים, כפותרות להם בעיות. לעומתן, האבות מופיעים כמנהיגי משפחה. הם מבצעים פעילויות "גבריות" מסורתיות: מספקים מידע, פותרים בעיות, מפרנסים את המשפחה. מיגוון עיסוקיהם מחוץ לבית רחב מאוד.

מעניין שהנטייה למיננות בתיאור הנשי בולטת בשנות ה־80' יותר מאשר בשנות ה־50'. בחלק מן המקרים התיאור הוא על דרך ההומור, אך הומור זה לא מופנה אל פעילויות האב. כלומר אין לתרץ את הלעג לנשים בטיעון שהגישה היא סאטירית או קומית. כך אנו מוצאים את האם המבולבלת, הלא מתפקדת, זו

"...אבא מסביר, לובש מדים, יושב בראש השולחן, מעשן מקטרת, מתקן מכונית. האם, נותנת בקבוק שתייה, לוקחת ילד לגן, רצה לחבק, מנגבת כלים, מביאה מרק פירות, מסתרקת."

ששורפת עוגה, שוברת כלים. אמא מבוהלת, מיואשת, מנדנדת, מגזימה, נוזפת, ואפשר להאריך ברשימה זו עוד ועוד.

אשר לסובלנות, פתיחות וחוכמה, דומה כי בשנות ה־80' יש נטייה להציג את האם כפחות סובלנית, פחות חכמה או פתוחה לעומת האב. בשנות ה־50' קיימת התייחסות שוויונית יותר בנושאים אלה. אמנם בשתי התקופות נעשה שימוש בסטריאוטיפים מיניים, אך בשנות ה־50' מתוארים המבוגרים מנקודת מבט של כבוד והערכה, ובכלל זה גם פעילות האם בבית ועם הילדים. לעומת זאת, בספרות שנות ה־80' נעלמת כמעט לגמרי נימת ההערכה כלפי המבוגרים. מרבית פעילויות הבית של האם מופיעות בצורה נלעגת ממש. יש פה תהליך של "עליהום" על המבוגרים בכלל. נראה שהמבוגרים מתוך מניעים קתרטיים או "ליבראליים", נהנים לקנות לילדיהם ספרים שתוקפים אותם. בתחום של האשה, הלעג הרבה יותר חריף. ובכל זאת, הספרים מבוקשים מאוד.

מה בדבר סטריאוטיפים של ילדים?

במקום סוג העבודה תיעדנו את סוגי המשחקים. גם באלה יש סטריאוטיפים. הבנים משחקים במשחקי מלחמה, במשחקים "גבריים", במנהיגות, בספורט וכו'. הבנות – ראשית, יש לציין שמספרן קטן יותר. הן גם כל הזמן במצבי תלות. הגלגל החמישי בעגלה. הן המעכבות את המסעות של החבורות למיניהן. חלקן מתגלות בעצם כנבונות, כתורמות תרומה חשובה, אך אז הן יוצאות דופן. הן מין מוטאציה. היא "גבר" או "בן" – וזו עדיין "מחמאה" גם לנשים וגם לילדות. ילדה כזו נתפסת כאילו חרגה מן המיגבלות הטבועות בה. רוב הבנות ביישניות, חלשות, פאסיביות, חסרות ישע, זקוקות להגנה ותלויות בבנים. בולטת ביותר עובדת התייאשותן בנקל. הבנים, לעומתן, בעלי תושייה, מנהיגות, סקרנות, יוזמה, ביטחון, אומץ, יכולת לפתור בעיות, הם דינאמיים מאוד, אגרסיביים.

וחסרי רגשות?

לאו דווקא. אבל הם מתנשאים כל הזמן.

ומה בדבר משחקי המבוגרים: כיצד תאפיין את חלוקת המינים בעבודה?

בשנות ה־50' גדול מיגוון עיסוקי הגברים פי שבעה מזה של הנשים. למעלה ממחצית

מעיסוקי הנשים הם בלתי מקצועיים, כמו עוזרת, כובסת, או עיסוקים פסבדו־מקצועיים: מנחשת, קוסמת. בספרות שנות ה־80' קטן הפער במיגוון המקצועות. היחס הוא פי ארבעה בלבד. אך אין לשכוח שיש עיוות־מה בגיוון, עקב התפרטות מקצועות הבית בשנות ה־80' לעוזרת, מטפלת, שמרטפית וכד'. אנו היינו חייבים להחשיב מקצועות מפוצלים אלה כעיסוקים נפרדים. שיפור אחד ניכר בכל־זאת: בשנות ה־50' מספר הגברים העובדים (בתשלום) גדול פי 11 ממספר הנשים. בשנות ה־80' היחס הוא שלושה גברים לעומת אשה אחת.

מה מאפיין את האשה כאם בספרות הילדים?

רבות מן האמהות בספרות שנות ה־80 מוצגות כמשעממות. כשהן מדברות, הן אומרות דברים מאוד שוליים, כמו "קח סוודר שלא תקרר". כלומר, הדברים הכי מנדנדים, הכי לא חכמים, הכי דאגניים. בילוי הזמן השכיח שלהן בסיטואציה המשפחתית הוא הסריגה. האב קורא.

האב מתפקד בכלל כהורה?

מעט מאוד. גם בשנות ה־50' וגם בשנות ה־80'. בחלק מהמקרים הוא מתפקד רק כאשר נבצר מהאם לבצע את התפקיד בשל מוות בדרך כלל. התפקוד היום־יומי שלו כולל פעולות של משחק ובילוי עם הילדים, אך הוא מועט. הוא משחק עם הילדים במשחקים "גבריים", כאשר המשחק מבוסס על הדדיות ובילוי משותף. כשהאם מעורבת בבילוי עם הילדים היא נמצאת בעמדת פיקוח והסתייגות, כלומר, אין שיתוף של ממש בין האם לילדיה. לדוגמה, האב לוקח את הילדים לאימון כדורסל, לים, לדיג. הוא משחק איתם בכדור, מרכיב את הבן על הכתפיים, מכין תחפושות, מביא מתנה וכו', בה בשעה שהאם יותר מתייחסת לפעילויות האלה. היא פחות פועלת אותן. מטרתה חינוכית, ולא הנאה משותפת ומשוחררת. לכן היא תמיד מכניסה דברים שמקלקלים את ההנאה: "אל תחזור הביתה ברגליים רטובות, אל תיכנס עם בוץ".

האם היה זה רק מקרה שציינת כדוגמה שהאב מרכיב על כתפיו דווקא את הבן? האמנם קיימת הפרדה בין המינים?

בהקשרי בילוי אלה, באמת האב עסוק הרבה יותר עם הבנים.

אִמָּא מְבֻלְבֶּלֶת

לְעִדּוֹ הַקָּטָן
יֵשׁ אִמָּא מְבֻלְבֶּלֶת
בִּמְקוֹם לִפְתֹּחַ חַלּוֹנוֹת
פּוֹתַחַת דֶּלֶת.
צָרִיךְ לָשִׂים בְּתוֹךְ מָרָק
קְצָת עֲצָמוֹת וּקְצָת יָרָק
וּלְחַמֵּם בְּחֹם חָזָק
כָּךְ מְבַשְּׁלִים הַיּוֹם מָרָק.
אַךְ זֹאת הָאִמָּא הַמְבֻלְבֶּלֶת
בִּמְקוֹם פִּלְפֵּל לָקְחָה פִּלְפֶּלֶת
וּבִמְקוֹם גֶּזֶר–רֶבַע שׁוּם,

אמא מדברת, אבא מדבר. מה יש לכל אחד מהם לומר לילדיהם בספרות ילדים?

בשנות ה־50' מספקים שני ההורים מידע לילדים. האב באמת מסביר יותר, אך האם מציעה הצעות לפחות, או חדה חידות. היא אמנם מדברת במרומז, אך בכל זאת, גם היא מקור מידע לילדים. בשנות ה־80' אין כל־כך דגש עת תפקיד האב כמספק מידע, אך בהחלט משתמע שהוא הכתובת אליה פונים למטרה זו. ניתן היה לצפות, במיוחד לאור הצטמצמות הפער ביציאת נשים לעבודה בסיפורים עצמם, שגם האם תהווה מקור לתשובות ולהסברים, אך אין זה כך. כלומר, למרות שהאם מוצגת כאדם בעל מקצוע אין זה משפיע על כישוריה האחרים במערכת המשפחתית. נושאי הדיבור שלה קשורים לחינוך, לטיפול, לשמירה על ניקיון ובריאות. רוב הדיבורים מתמקדים בזה שהיא מרשה או לא מרשה, נוזפת, מזרזת, מנחמת, מעודדת, מעירה מן השינה. כלומר, נושאי הדיבור שלה פחות משמעותיים.

נוסף לממצאים לגבי התפקודים השונים של שני המינים, איזה שוני מצאתם ביניהם מבחינת דמותם, תכונותיהם?

האב בשנות ה־80' הרבה יותר אמין ואנושי מן האם. תכונותיו מגוונות ביותר. אמנם קיימות גם תכונות אידיאליות כמו אמיץ כאריה, חזק מכולם וכד', אך הוא מופיע לא מעט כחסר־סבלנות, מתעצבן, מבולבל. האם מופיעה באחת משתי דמויות: או דמות אידיאלית באמת, שאינה אמינה בסופו של דבר, או בכיוון השני.

הדיכוטומיה מלאך־שטן חוזרת על עצמה גם בספרות ילדים, אם כן. מהן תכונותיה החיוביות והשליליות של האשה?

התכונות החיוביות הן הפגנות חיבה, אהבה, רחמנות, תמיכה רוחנית בילדים, טוב־לב, חיוך מתמיד למרות העייפות. התכונות השליליות: בכיינות, הגזמה, נדנוד, חוסר ריכוז, טיפשות. תכונות אלה, אגב, מועצמות בשנות ה־80' לעומת שנות ה־50'.

מה בקשר לתיאור חיצוני? ומה נמצא באיורים?

בתכונות הפיסיות הדגש הרב ביותר הוא, כמובן, על האם. הרבה מאוד מדובר על גופה. ההתייחסות העיקרית היא לעיניים. הן מייצגות יופי חיצוני ותכונות טובות. תיאורי האב פחותים בכמותם. רובם עוסקים בחוסנו הגופני. באשר לאיורים 75% מאיורי הגברים מראים אותם עוסקים במקצוע ואילו רק 35% מאיורי הנשים מראים אותן עוסקות במקצוע, כאשר הדגש הוא על עיסוקים טיפוליים. תמונות אופייניות הן: אבא חוזר מהדיג ורשת על גבו, אבא מסביר, לובש מדים, יושב בראש השולחן, מעשן מקטרת, מתקן מכונית. האם, לעומת זאת, נותנת בקבוק שתייה, לוקחת ילד לגן, רוצה לחבק, מנגבת כלים, מביאה מרק פירות, מסתרקת. מצטיירת תמונה כוללת דומה לפעילויות האם, כפי שהן מתוארות בטקסט. עיקר פעילותה של האם קשור בהזנה.

האם חלוקת תפקידים ל"אם מזינה" ול"אב מפרנס" היא מינית בהכרח?

עצם החלוקה לשני סוגי בני־אדם שונים היא הגבלה על שני המינים, ואבחנה מוחלטת זו בין שני המינים ניזונה ממקורות עמוקים ביותר. בשלב ההכנה בדקנו, למשל, בהרחבה את נושא ספרי הפסיכולוגיה. המינות בולטת שם ביותר. במקביל לתופעה, שבספרות ילדים אין נשים ובנות שאפתניות או קשוחות ואין גברים ובנים פאסיביים, מציגה גם הספרות הפסיכולוגית תכונות "גבריות" בנשים או תכונות "נשיות" בגברים כסימנים "מעוררי סכנה", המורים שיש לערוך בדיקה פסיכולוגית לאותו אדם. וגם זה מעורר מחשבה. כל זאת ביחס לשני המינים. באשר להבדל, אמנם בסולם הערכים המקובל נחשב תיאורם של גברים כקשוחים לתיאור חיובי, שכן תוקפנות וקשיחות זוכות ליוקרה

חברתית, אך בעיני, זה סולם ערכים המקרב את הגבר לדרגת חייתיות נעדרת רגשות.

בספרות משנות ה־50' המקצוע המועדף לגבר הוא רופא. בשנות ה־80' תופס החייל את מקומו. הכוח והקשיוזות, כפי שציינת, מודגשים, מוצגים לחיוב ומשמשים מן הסתם מודל לחיקוי. גם תדמית האשה השתנתה לרעה בספרות הילדים. האם היית מקשר את התברגנות החברה הישראלית עם הפיכתנו ליותר מיליטריסטים מחד גיסא ועם הידרדרות מעמד האשה מאידך גיסא ?

הדברים מצריכים בדיקה מעמיקה יותר. התרשמותי שכך הם אכן הדברים. בכלל, אני חושב שאנחנו הולכים בכיוון של התקשחות ותוקפנות. אותה תופעה חוזרת בפרסומת. אפילו ב"מעריב לנוער" מתוארת התנהגות מינית אגרסיבית. כדאי לבדוק את ההשפעות החינוכיות שיש לרימוזים במישור הסטריאוטיפי־מיני, כאשר נעשה קישור בין אלימות למין.

אחד "התפקודים" החשובים של האשה באגדות הילדים הקלאסיות הוא היותה קורבן לאלימות. האם בדקתם נושא זה ?

לא בדקנו זאת במיוחד, מכיון שהנושא לא בלט כפי שהוא בולט ב"שלגיה", "היפהפיה הנמה", "לכלוכית" ועוד. שתי ההתייחסויות הקרובות אולי לכוונתך הן יחס זלזולני, אך לאו דווקא אלים, כלפי נשים וילדות, ויחס של הגנה, המניח בעצם שילדות נמצאות תמיד בסכנה מפני אלימות.

מה בדבר השמצות המכוונות נגד נשים: הכללות הנגזרות מדמות נשית שלילית מסוימת לכלל הנשים באשר הן נשים ? מה המצב לגבי גברים ?

לגבי נשים זה קיים בבירור, אך לא בצורה מובהקת מבחינה מספרית. כמו שבמחקר על ערבים בספרות ילדים מצאנו "עבודה ערבית" ו"הוא מתנהג כערבי", כך מצאנו "הוא מתנהג כאשה", "אל תהיה רכרוכי כאשה", "היא טיפשה כמו כל בנות מינה" וכד'. לגבי הגברים אין השמצות במובן הקונבנציונאלי, שכן אימרה כגון "הוא קשוח כמו כל הבנים" נחשבת לכבוד גדול משום מה. בעיני, כל הכללה, תהא אשר תהא, היא פסולה. זוהי סגירה של אפשרויות, וזה קיים בהחלט לגבי שני המינים.

עד כה זיהינו נשים עם אמהות, גברים עם אבות. היש נשים שאינן אמהות, גברים שאינם אבות ?

מעטות הנשים שאינן אמהות. יש נשים, שאמנם אינן מתוארות בתפקיד האמהי, אך ניכר בהן שהן אמהות על־פי מערכת האסוציאציות בה הן שקועות אגב הפעילות המתוארת בסיפור עצמו. גברים שאינם אבות ישנם, ובמספר הרבה יותר גדול.

מה למדתי על ילדות ועל נשים מהספרים שלי

* ילדות הן יצורים משונים... אין ספק שהן לא בני־אדם כשרים ורגילים.
(א. גדות, שלומצי ופנק יוצאים לפעולה, עמ' 69)

* שקט אשה. תני לגברים להחליט.
(א. גדות, פופיק וחבורת גשר הזהב, עמ' 44)

* הבנות ממש מטומטמות, כבר כשהן כאלה קטנות.
(ב. קלירי, הנרי וידידיו, עמ' 96)

* ואחר כך נשכח הדבר מליבה. כך הן הנשים.
(א. קסטנר, אמיל והבלשים, עמ' 4)

* מה מסכנות אנו הנשים.
(א. קסטנר, אמיל והבלשים, עמ' 165)

* זו דרך הנשים תמיד, לפחד!... שוב אנו רואים כי אך משגה הוא להקשיב אל כל מיני קולות פנימיים, המדריכים את מנוחתן של נשים רגישות. אך דמיון מתעה הוא ולא יותר.
(א. קסטנר, אמיל והתאומים, עמ 165)

* רק ילדה מסוגלת לגלות את מקום המחבוא הנפלא שלנו ביום הראשון!
(א. בלייטון, השביעייה הסודית מצטיינת, עמ' 4/33)

* הוווו – ילדות! מה משעממות הן!
(א. בלייטון, השביעייה הסודית מצילה, עמ' 5/84)

* בנות!... הן כולן דומות.
(א. בלייטון, השביעיה הסודית חוגגת, עמ' 10)

* אנחנו יודעים שכל הבנות פחדניות.
(ת. בורשטיין, הרפתקאות צ'יפופו בצרפת, עמ' 21)

* היא נמנתה עם סוג הנשים המרחרחות בקדרות של אחרים (וישנן רבות כאלה).
(עלי בבא וארבעים השודדים בהוצאת מסדה, עמ' 31).

גינת אריאל (בת 8)

מה בדבר שיקוף משפחות שאינן "קלאסיות"?

כל הנושא של שבירת המשפחה הקונבנציונאלית נמצא רק בספרות של השנים האחרונות, ואף שם הוא בטל בשישים מבחינה מספרית. יש סיפורים על גירושים, אך קיימת מראש המטרה הטיפולית. אלה סיפורים עבור ילדים שהוריהם מתגרשים, ולא סיפורים על משפחה רגילה שבמקרה היא חד־הורית. אין תיאור של גירושים כהוויה אחרת. גם נושאים אחרים השנויים במחלוקת זוכים לטיפול פסיכולוגיסטי מעיקרו. מוות, או מין, למשל. פורחת לה ספרות עצות שאין בה מאומה מן היצירה. זה דבר מחריד לקבל ספר ילדים עם מבוא פסיכולוגי.

מה לגבי הצגת נכים בספרות ילדים?

הנושא נחקר כעת. ההתייחסות אל הנכה מנקודת הראות של נכותו היא התייחסות חבלנית מבחינה חינוכית.

סימון דה־בובואר הציעה ב"מין השני" להבין את היחס לנשים כיחס ל"אחר". היא מנתחת את דמות האשה כאובייקט, שכן נשים נתפסו תמיד מנקודת המבט הגברית, הלא הוא הסובייקט המתבונן. האם אפשר לומר, שבעצם ספרות הילדים בארץ משקפת ויוצאת מנקודת מבט של "האני", כאשר "האני" הוא זכר, יהודי, אשכנזי, לא נכה, לא גרוש, לא מיני, וכד'.

"הבנים משחקים במשחקי מלחמה, במשחקים "גבריים", במנהיגות, בספורט.. הבנות הן כל הזמן במצבי תלות."

האם אפשר לטעון שאותו "אני" רואה בכל יצור השונה ממנו את "האחר", ומטיל עליו חד־מימדיות סטריאוטיפית? היינו, האם יש דמיון בין דרך הצגת הכושי בספרות אמריקאית לבין הצגת הערבי, האשה, בן עדות המזרח וכו' בספרות בארץ?

בהחלט כן. בוודאי שיש פה תהליכים של התקבצות והסתגרות לתוך סטריאוטיפ מתוך מניעים של התגוננות. ואם נרחיק לכת נגיע לשורשים עמוקים ביותר, ל"מימסד הבינלאומי" שהזכרנו, למן שלטונם של הכוהנים. יצירת הטאבו המיניים השונים היא חלק מאילוף בני־האדם והפיכתם ל"חיילים המצטיינים" על רקע מערכת ההדחקות. אני בהחלט רואה את האשה, מבחינה זאת, כחלק מן המיעוטים האחרים. חלק מן ה"אחר". זה בולט במחקרים שלנו.

עכשיו, כשאנו מודעים כבר לקיים בספרות הילדים, עד כמה צריכה הספרות המצויה להדאיגנו? מה מידת ההשפעה של ספרות ילדים? האם אפשר בכלל לבדוק מבחינה מדעית דבר שכזה, כאשר חסרה לנו קבוצת הביקורת? שכן ברור לכל שאין בנמצא אנשים אשר לא גדלו על ברכי ספרות הילדים הקונבנציונאלית.

הנושא של מידת השפעת אמצעי התקשורת בכלל שנוי במחלוקת. ממצאים ישנם לכאן ולכאן. גם אנחנו התעניינו בנושא. ענת זיידמן, למשל, בדקה את נושא "הסוף הטוב". הפסיכולוגיה הרבתה לדון בחיוב ובצורך בסוף טוב. גם מתוך התרשמות נראה, שהילדים מבקשים את הסוף הטוב. למרות שאין ספק שציפייה כזו קיימת אצל ילדים, התברר שציפייה זו נבנית עם השנים. אצל ילדים בגיל הרך אין ציפייה שכזו.

אני נוטה לחשוב שספרות הילדים, כמו יחס אמצעי התקשורת, מחזקים את המסרים המקובלים. אנו חשופים להמוני גירויים ישירים ועקיפים, הכוללים שטיפות מוח על־ידי כל אמצעי התקשורת. הרמזים והמסרים ההיפנוטיים בוודאי יוצקים לתוכנו קבעונים מסויימים. מכאן שהשפעה קיימת ללא ספק. לתחם את אחוז ההשפעה אינני יודע. יש מחקרים לכאן ולכאן, אך לא הייתי משחרר את עצמנו מאחריות לזאת. לגבי אנטישמיות הוכיחו חוקרים בבירור שלעתים היא נבעה ממקורות ספרותיים, דתיים או אחרים. בארה"ב מחקרים מצאו שאנשים שלא נחשפו ליהודים מעולם גילו עמדות אנטישמיות וניתן היה להסביר את זה אך ורק בעובדה שאנשים אלה קלטו זאת ממקורות ספרותיים.

כתיבה ודיבור יצירתיים של ילדים אף הם מראים לנו, שהילד ניזון ולומד מספרות הילדים אליה נחשף. עולם הדימויים שלו מושפע מסיפורים שקרא. אין ספק, למשל, שהסטריאוטיפים נרכשים בתהליך של למידה. אנחנו עוקבים אחרי יצירות הילדים ורואים איך יש "התעקמות" בגיל מסוים. בגיל הרך הילד פתוח לגמרי מבחינת סטריאוטיפים. ככל שגדלים כן נסגר העולם. מאיפה באו כל ההשפעות? גם מתוך ספרות ילדים. הסיפורים הנוצרים בידי הילדים אכן כוללים סטריאוטיפים בשלב המאוחר יותר, אך לא מפני שזה הכרחי ומהותי לספרות או לילדים. הם פשוט עוצבו, בין היתר על־ידי ספרות הילדים הקיימת, לצפות לסטריאוטיפים אלה.

מהו, לדעתך, הנזק שעלול להיגרם ממערכת הציפיות שנבנית על־ידי ספרות הילדים הקיימת?

אחת ההנחות שלנו היא, שספרות ילדים צריכה לשמש מצע לנחיתה רכה לחיים. במציאות של ימינו, כשאחוז הגירושים הולך ועולה, אין מקום להציג בספרות הילדים אך ורק סיטואציות של המשפחה הקונבנציונאלית. אין טעם להמשיך ולהציג רק את המשפחה השלמה, שכל פגימה במבנה הקבוע שלה הוא כל כך טראומאתי, כגון סיפורי האם החורגת המוכרים, היתמות, האסופיות. אם זה יהיה עיקר ספרות הילדים, תיווצרנה ציפיות וחרדות איומות. חרדה מפני השינוי, חרדה שהחיים לא יימשכו ברצף תפקודי לאחר השינוי במבנה המשפחתי. ספרות ילדים חייבת להיות עולם שהילד מתנסה בו נפשית טרם־זמן או בו־בזמן במערכת חוויות שונות ומשונות של החיים

"נשים מוצגות בפעילויות ובתפקידים נטולי יוקרה חברתית. יתר על כן, רבות הנשים המוצגות כבעלות תכונות אופי שליליות, כטפשות, כרעות־לב, כמכשפות, כחולניות כפחדניות, כחסרות ישע."

עצמם. ולכן אין לומר שספרות ילדים צריכה לשקף את המציאות בלבד. גם אם מרבית המשפחות הן קונבנציונאליות, גם אם המציאות מלאה בסטריאוטיפים, אין סיבה טובה להמשיך ולחזק את הנטייה הקיימת.

אז מנין יבוא האור? מספרות נטולת סטריאוטיפים?

לא ברור. לעתים אנו מוצאים את עצמנו מחליפים פשוט סטריאוטיפ ישן בחדש. יש המנסים אפילו לשכתב את אגדות הילדים הקלאסיות במתכונת נטולת מיניות. השאלה היא אם מה שנוצר אינו ברייה מלאכותית מסורסת בלבד. בארה"ב פועלות קבוצות רבות, שלכל אחת מהן עניין צודק לכל הדעות. הקבוצות הפמיניסטיות, הקבוצות למען האינדיאני, הכושי, הפורטוריקאי, המקסיקאי. כיום הצטרפו אליהן גם קבוצות דתיות־פוליטיות, שרוצות למחוק את כל שרידי האבולוציה הדארוויניסטית מספרות הילדים. התוצר הסופי עלול להיות החנקה של היצירה בכלל. ספרות חייבת לצמוח באופן טבעי.

ספורי סבא

או סנדל הזכוכית של היפהפיה הנמה ושבעת הגמדים

באחד מימי החורף הקודם סיירו תלמידי כיתה ה׳ מבית הספר שמעוני בגבעתיים במוזיאון. בהשראת יצירות האמנות שראו, חיברו הילדים סיפורים. כך כתבה הילה שכטמן על תמונתו של משה קיסלינג ״דיוקן נער״:

״מולי בדיוק עומד רובי הקטן. הוא גר בעיירה קטנה. הבתים שם הם בתים גדולים עם משרתים. אמו החורגת, גברת לואיזה אימבורגל, היא אשה אשר רק חושבת על הכסף. עיניה הן עיני נץ גדולות. ועכשיו ניגש אל רובי הקטן. לפני שמתה אמו והגיעה אמו החורגת, היתה המשפחה משפחה מאושרת. עד שהגיעה המלחמה שבה מת האב. העצב על מות האב היה רק שבוע, מפני שהאם שמרה על בנה ומילאה גם את תפקיד האם וגם את תפקיד האב. השימחה היתה בבית. המשרתות שרו בעת עבודתן ולרובי הקטן היה חדר גדול. הוא למד בבית־הספר והיו לו המון חברים. כל שנה אמו קנתה לו בגדים חדשים ואפילו היתה לו משרתת, גברת אימבורגל. לאחר שנה, כשמלאו לרובי 13 שנים, חלתה אמו בסרטן ושכבה חולה. היא קראה לרובי שיבוא אליה ואמרה לו: אני הולכת למות. לא מצאו לי תרופה ולכן אני ממנה את גברת אימבורגל לאומנת. לאחר שבוע האם מתה אבל גברת אימבורגל השתנתה. רובי גר בחדר המרתף והגברת עינתה אותו עינויים גדולים. לא היו לו חברים. תמיד ישב נעול במרתף, וזה מה שקרה. על זה רובי חושב בתמונה״ (הארץ, 8.12.81).

סיפור קצת מסורבל אולי, אך נשמע מוכר להפליא. המעשייה לא מתה. היא חיה וקיימת, ודומה שעלילתה הסכאמטית למדי מתפתחת באופן ״ספונטאני״ אצל ילדים . האמנם כך הדבר ? תהא התשובה אשר תהא*, אין ספק שראוי לברר מה באמת משקפת המעשייה. לשם כך נאספו מלומדים רבים מתחומים מגוונים בספריית בית־אריאלה בתל־אביב לכינוס מדעי בנושא ״היבטיה השונים של המעשייה״ (יוני, 1982). נושא הדיון במושב ג׳ בכינוס היה ״המישור הסמלי של המעשייה״, ולשתי ההרצאות שנישאו בו היתה נגיעה לנשים.

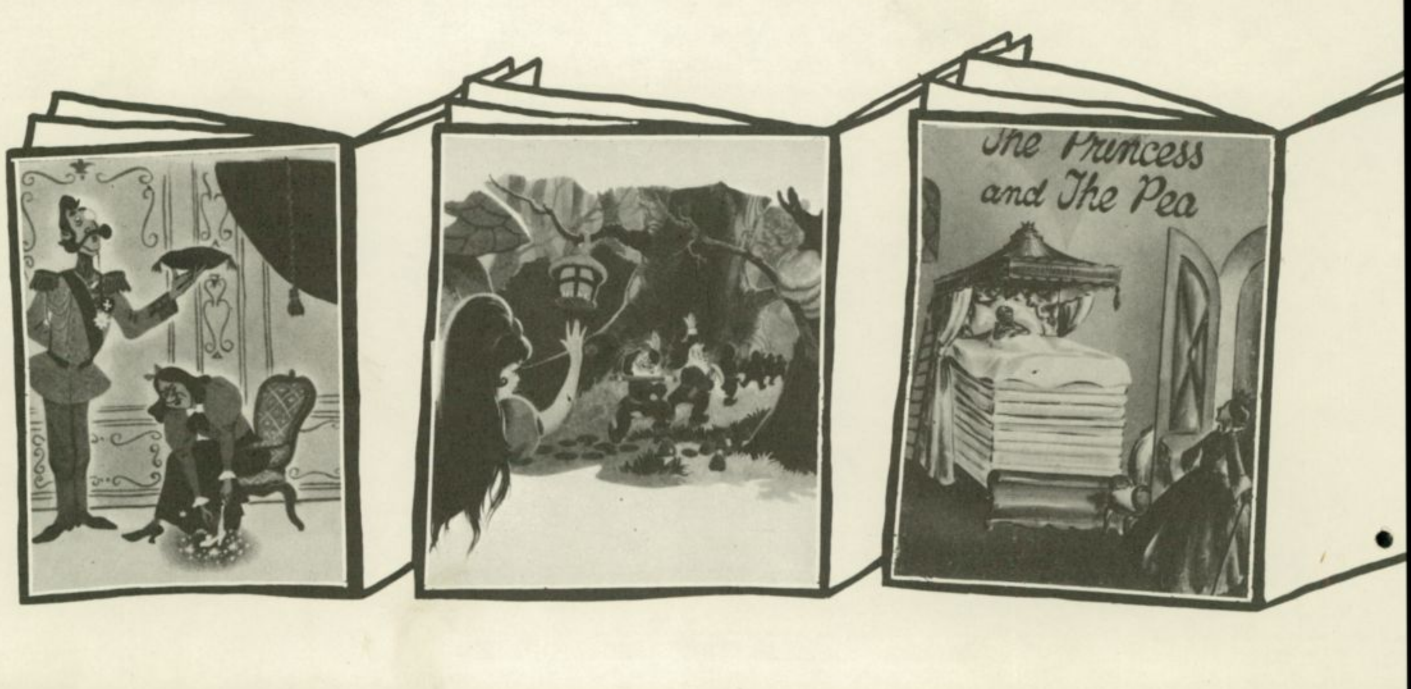
ד״ר חזן־רוקם דיברה על ״לשון הסמלים במעשייה״. בין היתר ציינה החוקרת, שאפשר לראות הקבלה בין תבנית המעשייה לבין תבנית ההתבגרות: מ״בית הנשים״ עובר הנער לעולם בוגר לאחר שעמד במבחנים שונים ומשונים.

דומה שד״ר חזן־רוקם כלל לא חשה במעבר שעשתה ממושג ההתבגרות הכללי, הא־מיני, לדיון בהתבגרותו של החצי הזכרי של האוכלוסייה. האין משהו סימלי בעובדה, שסיפור המעשייה מתמקד בנער ולא בנערה ? במשמעותה של תופעה זו לא דנה ד״ר חזן־רוקם.

אחר־כך עברה חזן־רוקם למעשייה מרוקאית נפתלת אודות אשה, שבעלה כלא אותה בבאר. הסיבה – האשה טוענת שהנשים חכמות מן הגברים. במהלך העלילה נוכח המאזין, שהאשה אמנם חכמה מבעלה, אך הבעל משחרר אותה מהבאר דווקא משום שהוא מכיר בנאמנותה לו, לא בחוכמתה. חזן־רוקם מפרשת את הסמליות שבצבעי בגדיה של האשה ועוד כהנה נפלאות אותה מעשייה. לבסוף היא מגיעה לבאר. היא מציינת שבמעשיות דרכן של בתולות להימצא במגדל. נשים נשואות יורדות אלי באר. והסברה – בתולות נמצאות במרומי הפאלוס (המגדל המזדקר), הנשואות משתקעות ברחמן – הלוא היא הבאר. באר כסמל לרחם היא בוודאי פירוש מעניין, אך כלום אין ההשלכה לבאר (כמו לבור) בראש ובראשונה שלילת החופש מן הפרט (כמו בסיפור יוסף, למשל) ? האין משמעות לעובדה שנשים נשואות במעשיות הן אסירות ? והנערה במגדל הפאלי, האין זה בלתי־מציאותי לראותה כמרוממת, שעה שלאמיתו של דבר היא כלואה ללא מוצא בעליית הגג של ארמון הפטריארכיה ?

---

* דעה בעניין מחווה פרופ׳ כהן בראיון בגליון זה.

ר מן הבתולות והנשואות אנו עוברים לאמהות. הרצאתה המאלפת של ד"ר שטרן דנה ב"סמלים אמהיים במעשייה"". לפי ניתוחה של ד"ר שטרן, יש לאמהות במעשייה שלוש מהויות, שלכל אחת מהן מערכת סמלים משלה: הענקה, החזקה וכליאה, הרחקה וגירוש.

בהענקה רואה ד"ר שטרן את המהות האמהית המרכזית. הכוונה למתן מזון, מחסה, ביטחון ואהבה. לעתים מיוצג פן אמהי זה על־ידי האם הטבעית, ברם "**הרבה פעמים** האם הטבעית מתה" (הדגש שלי), ו"בעלי־חיים עוזרים", כגון פרה, שור, עז או ציפורים נחלצים לעזרת הגיבור/ה. בגירסאות רבות של סינדרלה, למשל, משמשת פרה כמספקת מזון ועידוד. ישויות מעניקות אחרות באגדות יכולות להיות עץ המגיש לגיבור/ה מפירותיו (במקרה של סינדרלה הוא אף מספק לה את הבגדים הנפלאים לנשף), דמויות על־טבעיות כפיות וגמדים או חפצים דוממים כבאר או תנור־אופים.

המהות האמהית השנייה, ההחזקה, היא לכאורה מהות חיובית אך במעשייה אין מדובר ברכושנות האמהית הטבעית. הפן השלילי "**דווקא** הוא המועצם ביותר במעשייה" (הדגש שלי). בראש ובראשונה מייצגת האם החורגת פן זה. דמות קיצונית יותר, הנוהגת אף היא לכלוא את הגיבורה היא המכשפה (מילה כמעט מקבילה ל"אשה זקנה"). לעתים אף מוזכרת אז סיטואציה קניבליסטית שאינה מתממשת בפועל. ומעירה ד"ר שטרן: "**מעניין** שהדמויות הכולאות הן הנשים במעשייה" (הדגש שלי).

המהות השלישית, ההרחקה, גם היא לכאורה צעד בריא וטבעי. אחרי הכל, הלידה עצמה היא פעולה שבה מרחיק גוף האשה באופן ספונטאני את הוולד, ונותן לו אפשרות לקיום עצמאי. מאוחר יותר מנתק הילד את עצמו מן האם עקב בשלותו ועצמאותו. במעשייה נושאת גם מהות זו פן שלילי. הדמות המגרשת את הנערה היתומה היא בראש ובראשונה האם החורגת.

האם החורגת היא דמות אוניברסאלית, המלווה את המעשייה לכל אורך ההיסטוריה האנושית. ד"ר שטרן רואה בה את ההפשטה השלילית של מהות האם הטבעית. בעוד שהאם הטבעית מעניקה, מאופיינת האם החורגת בלקיחה – נטילת בגדיה היפים של הנערה, גרימה לכיעורה וכד'.

עד כאן מרבית העובדות שהובאו בהרצאה. בחלקן הן נראות תמוהות גם לד"ר שטרן, אך היא מסתפקת במלים "מעניין ש..." , או "דווקא..", בציינה תופעות טעונות הסבר אלה. היא מסרבת להסיק את המסקנות המתבקשות. בפתח הרצאתה הציגה ד"ר שטרן את גישתה בניתוח המעשיות. בעקבות יונג היא רואה בסמלים חומר העולה מן התת־מודע הקולקטיבי של הנפש. "הסמלים מתייחסים לדבר אובייקטיבי שלא חווינו אישית. אנו מקבלים זאת מאבותינו".

מאבותינו? אולי. בטח לא מאימותינו. יש אמנם מקום לדעתי, לניתוח היונגיאני שעליו הרצתה ד"ר שטרן. נראה שהמעשייה אכן משקפת אותן שלוש מהויות, שעליהן הרחיבה המרצה את הדיבור, ואלה הם בוודאי תחושות ופחדים אנושיים ראשוניים. אך האמנם בזה תם המחקר? מדוע שלא נפעיל אותו ניתוח יונגיאני לגבי רובד נוסף, שבו נעשית הבחירה המסויימת והמכוונת של הדמויות והסמלים שילבשו אותן מהויות? מדוע להסתפק ברובד המילולי בלבד של המעשייה, שבו האירועים, הבעיות והתכונות האנושיות מקבלים אינטרפרטאציה, מתוך הנחה מראש שהם, כמו שהם, מבטאים חוויות אנושיות־אישיות?

קיימת הנחה ללא עוררין, שאם זהו החומר הקיים, סימן שהוא נושא משמעויות עמוקות לגבי האדם. כדי להגיע לעומקן של משמעויות אלה, מפרקים החוקרים את האגדות לגורמים ובונים תלי־תלים של תיאוריות, מעניינות כשלעצמן, לגבי כל אחד מהיסודות המופיעים באגדות הילדים. וכמו תמיד בניתוחים מפורטים מעין אלה, אין רואים מרוב עצים את היער. אין התרחקות לשם מבט כללי יותר. אין התמודדות עם האפשרות, שאגדות הילדים, כמו יצירות ספרותיות אחרות, משקפות לא רק

מציאות אותנטית מסויימת, אלא גם יוצרות מציאות, תדמיות של בני־אדם ודפוסים למערכות היחסים ביניהם. בתור שכאלה, הן בעצם אינן משקפות מצבים ממשיים. אגדות

בהיכנסנו לעולם האגדות יקשה עלינו למצוא את המקום המדויק בו נפרדת האגדה מן ההיסטוריה. נתקשה לאתר את הנקודה המדוייקת בה האגדה חודרת לנפש כמציאות וההיסטוריה מתחילה לשקף אותה, או להיפך. נשים מופיעות באגדות כדמויות קסם, כיופי, כסכנה, כתמימות, כרוע וכחמדנות. בגלריית הדמויות של האגדה – המכשפה המרשעת, הנסיכה היפהפיה, הנסיך הגיבור – נמצא מה שהתרבות הועידה לנו לדעת על עצמנו.

העניין הוא שלא אנחנו עיצבנו את העולם הקדום – הוא עיצב אותנו. כילדים קלטנו אותו בשלמות. ערכיו ותודעותיו הוטבעו במוחנו כערכי תרבות עליונים זמן רב לפני שהיינו למעשה גברים ונשים... בין שלגיה לבין הנסיך ההרואי שלה, שתי הדמויות הדגולות שלנו, לא נותר לנו סיכוי רב. בנקודה מסויימת התרחשה ההפרדה הגדולה: הם (הנערים) חלמו על הסוס האביר ועל פדיית שלגיה מידי הגמדים: אנו (הנערות) שאפנו להפוך לאותו חפץ תאוות כל נקרופיל – היפהפיה הנרדמת התמימה, הקרבן, אותו גוש יפהפה של הטוב העליון הנם. בניגוד לעצמנו, מתוך ידיעה או אי ידיעה, באי רצון, מתוך שאיננו יכולות לנהוג אחרת אנו משחקות את התפקיד שהנחילו לנו.

זוהי ההתחלה בה למדנו גם מה עלינו להיות וגם את מוסר ההשכל של הסיפור.

... התוכן המפחיד והאימתני של האגדות כופה עלינו כניעה – אם לא נהיה טובות אזי הרע יכלנו: אם לא נשיג את הסוף הטוב אז נאבד בתוהו ובוהו. התבגרותנו משכיחה את האימה – את המכשפות הרעות ואת רוע ליבן החונק. אנו זוכרות מודלים רומנטיים: הנסיך ההרואי נושק ליפהפיה הנמה: הנסיך הגיבור תר את ממלכתו בבקשו אחר סינדרלה: הנסיך הגיבור נושא לאשה את שלגיה. האימה נשמרת ברובד יחסי אשה־גבר – האימה נשארת, ולעולם לא נתגבר עליה ולא נחדל להיות מונעים על ידה. גברים בוגרים פוחדים מן המכשפות הרעות, שהופנמו בחלקים העמוקים ביותר של הזכרון. הנשים מפוחדות לא פחות, כי אנו יודעות שלא להיות פאסיביות, תמימות וחסרות אונים פרושו להיות רעות פעילות.

האימה, אם כן, היא שורש בעייתנו האמיתי.

... האמהות שבאגדות הן דמויות נשיות מיתולוגיות. הן מגדירות עבורנו את הדמות הנשית ומתוות את אפשרויותיה הקיומיות. כאשר היא טובה היא מוצאת עצמה מתה כעבור זמן קצר. למעשה, כשהיא טובה היא כל כך פאסיבית בחיים שהמוות אינו אלא המשך של אותו הדבר. כאן אנו מגלים את העקרון של האונתולוגיה המינגנית (סקסיסטית) – האשה הטובה היחידה היא האשה המתה. כאשר היא חיה היא רעה, או כאשר היא רעה היא חיה.

סינדרלה, היפהפיה הנמה, שלגיה – כולן מאופינות בפאסיביות, ביופי, בתום ובהיותן קורבן. הן אם־טיפוס של הנשים הטובות – קורבנות במהותן. לעולם אינן חושבות, פועלות, יוזמות, מתייצבות כנגד, נאבקות, מתקיפות, מרגישות, מגלות איכפתיות, או מטילות ספק. לפעמים הן נאלצות לעסוק בעבודות הבית. יש להן תסריט אחד עם תמונת מערכה אחת... תחילה הן אובייקטים תחת יד הרוע, אחר כך הן אובייקטים להערצה רומנטית.

... הוא יפה והרואי. הוא נסיך. כלומר, חזק, אציל וטוב. הוא רוכב על סוס. מסעותיו רחוקים ועצומים. שליחות מוטלת עליו, יש לו מטרה. בהכרח הוא מממש אותה. הוא אדם בעל ערך וראוי. הוא חזק ואמיתי... ברור שאינו ממשי, והגברים סובלים בנסותם לחקותו. הם סובלים,

הילדים מלאות במשאלות הלב, בחלומות, בדעות הקדומות ובדיבות של יוצריהן. דמויות הנשים באגדות הילדים משקפות בראש ובראשונה את הרצוי למחבריהן, לא את המצוי.

המרצים לא נתנו אמנם דעתם לכך, אך נראה שהעובדות שהציגו בפני הקהל מדברות בעד עצמן.

כמה מעידה על "התת־מודע הקולקטיבי של הנפש" העובדה, שמתוך שלוש המהויות האמהיות מוצגות שתיים באור שלילי ורק אחת באור חיובי? יתירה מכך, מה אפשר להסיק על המסר שהעבירו לנו אבות־אבותינו, כשאנו למדים שאת שתי המהויות השליליות מייצגות נשים בשר־ודם (האמהות החורגות האוניברסאליות), ואילו מן המהות החיובית מנוטרלים את הנשים, שהרי הן תמיד מתות כבר בתחילת הדרך? האין להפיק לקח כלשהו מן העובדה, שלקרדיט על הענקת טיפול וחום זוכים בעלי חיים, עצים, יצורים על־טבעיים ואף דוממים בעוד שלמעשה טרחו בזה נשים: האין תימה בדבר, שלמרות שהאלימות היא ברובה נחלת הגברים, את המעשים האכזריים במעשייה עושות נשים דווקא?

כנס הקרוי "מדעי", ראוי שיעלה שאלות מסוג זה לדיון, אם לא מתוך עניין ישיר בנושא של תדמית האשה במעשייה, הרי לפחות מתוך

"אגדות הילדים מלאות במשאלות הלב, בחלומות, בדעות הקדומות ובדיבות של יוצריהן. דמויות הנשים באגדות הילדים משקפות בראש ובראשונה את הרצוי למחבריהן, לא את המצוי."

העיקרון האקדמי, שמסקנות יש להסיק עד הסוף ובאופן עקבי. רק כך נדע לפרש נכונה ולעומק את אגדות הילדים. רק כך נוכל לקרוא דרור למכשפות המצויות שם ובדמיוננו. על החוקרים להבין, שאין טעם לחפש ולהטיל את השלכות הפסיכולוגיות שיש לנשות האגדה הרעות על נשים בשר־ודם, אלא על פחדי גברים בשר־ודם. כל עוד נמשך ציד המכשפות הפסיכולוגי של חוקרי אגדות הילדים אין לראות בנושא מחקריהם את סיפורי הסבתא. עניינם בסיפורי סבא בלבד.

מאת מירה אריאל

נגה

רוצחים, אונסים ושודדים. הם משתמשים במטוסים עכשיו. מה שחשוב הוא שהוא גם חזק וגם טוב, שכוחו הוא טוב מעצם מהותו.

הבעל, האב האמיתי... בדרך כלל הם מלכים או אצילים ועשירים. לעולם אינם שותפים או נושאים באחריות למעשיהן הרעים של נשותיהם המרושעות. רוב הזמן הם אינם חשים בהן... אביה של סינדרלה ראה אותה יום יום. ראה אותה מוציאה עדשים מתוך גחלי האח, לבושה בלויי סחבות, מושפלת, נעלבת. הוא היה אדם טוב.

אביהם של הנזל וגרטל גם הוא היה טוב־לב. כאשר הציעה לו אשתו לנטוש את הילדים ביער כדי שיגוועו ברעב – הוא מחה... כל הרוע מוצאו מן האשה. הוא היה אדם טוב.

התפקידים שיועדו לגברים ולנשים באגדות מוגדרים לחלוטין... יש כאן מסר ברור בדבר מבנה המשפחה הגרעינית... זהו מודל של חווית עולם זכרית, רשעות נשית, והפיכת האשה לקורבן. זוהי התגבשות של תרבות מיננית – המבנה הגרעיני של אותה תרבות.

מוסר ההשכל של הסיפור

מוסר ההשכל שאנו לומדים הוא פשוט, ואנו לומדים אותו היטב. גברים ונשים הם שונים, ניגודים מוחלטים... בשעה שהוא ערני, היא ישנה. כשהוא פעיל היא פאסיבית. כאשר היא זקופה או ערה או פעילה היא רעה ויש להכחידה.

מבחינה מבנית, לפחות, זה פשוט עד כדי כך.

היא נחשקת ביופיה, בכניעותה ובמהותה הקורבנית. היא נחשקת בשל יופיה, בשל כניעותה ובשל מהותה הקורבנית.

דמותה האחרת, האם הרעה, דוחה באכזריותה. היא דוחה ויש למגרה. היא הגיבורה הנשית, המקור הלא־גברי של כוח שיש להכותו, להכחידו, כדי לאפשר לכוח הגברי לשגשג במלואו. היא דוחה מפני שהיא רעה. היא רעה מפני שהיא פועלת.

... יש שתי הגדרות לאשה. ישנה האשה הטובה. היא קורבן. ישנה האשה הרעה – דינה נחרץ להשמד. באשה הטובה יש לשלוט (לנהוג בה כברכוש). את האשה הרעה יש להרוג או להעניש. את שתיהן יש להפוך ללא כלום.

... נשים שואפות להיות פאסיביות מפני שהן רוצות להיות טובות. ההתעללות שפאסיביות זו מביאה עליהן משכנעת את הנשים כי הן אכן רעות. על הרעים להיענש, להיכחד, כדי שיוכלו להפוך לטובים.

... מוסר ההשכל של הסיפור מוציא, כך נראה, מכלל אפשרות, את הסוף הטוב. אך לא כך הדבר. מוסר ההשכל של הסיפור הוא סיומו הטוב. פירושו שאושרה של האשה הוא היותה פאסיבית, הרוסה, רדומה, או טרף לקורבן. פירושו שהסוף הוא טוב כאשר אנחנו אבודות, כאשר אנו חיות בלי חיינו או כלל לא.

קטעים מתוך ספרה של אנדריאה דוורקין
(עמודים: 32–49) Woman Hating
תרגמה רחל גיורא.

המחקרים מוכיחים: לרשת־החינוך הישראלית יש הישגים גדולים בשטיפת מוחות הילדים ובשימור הסטריאוטיפים המיניים שאבד עליהם הכלח.

מאת אראלה דאור

עיון בשנתון הסטטיסטי (1980) מראה כי קיים פער בין כוח־העבודה האזרחי הנשי לבין כוח העבודה האזרחי הגברי. הגברים מהווים 64% מכלל כוח־העבודה לעומת הנשים, המהוות רק 36%. הפער גדול בהרבה כאשר משווים את אחוזי הגברים והנשים במקצועות יוקרתיים. לדוגמה, רק 6.7% מכלל הפרופסורים מן המניין הם נשים, למרות שבתחילת הדרך האקדמית, בתפקידים של עוזרי הוראה ומחקר, אין הבדל בין המינים (49.5% נשים, נתוני 1980). מתעוררת איפוא השאלה, אם ניתן להסביר את הפער בין גברים ונשים בכוח־העבודה בכלל ובמקצועות יוקרתיים בפרט בהיחברות (סוציאליזציה) שעל־פיה מתחנכים הילדים בבית־הספר בישראל. זו שאלה רחבה, ודרושים נתונים מרובים ומעקב ממושך כדי לנסות ולענות עליה. אולם בלי להיכנס לשאלה עד כמה משפיעים בית־הספר והחומר הנלמד בו על תהליך ההיחברות של הילדים, ניתן לבחון את החומר הנלמד עצמו.

מאמר זה מסתמך על עבודתה של מלכה מעון (1975), שחקרה את ספר הלימוד "מקראות ישראל" (א', ב', ג'), ובדקה את הסטריאוטיפים המיניים אצל תלמידי כיתות ג' בבית־הספר הממלכתי. קטעי הספרות ב"מקראות ישראל" נבחנו הן מההיבט המספרי – המשקל הכמותי של כל אחד מהמינים, והן מההיבט התוכני – העיסוק ותכונות האופי המאפיינים כל אחד מהמינים. כדי לבדוק את שאלת הסטריאוטיפים המיניים, התבקשו תלמידים בשתי כיתות ג' בבית־ספר בחיפה לענות על שאלונים, כפי שיפורט בהמשך הרשימה. עוד מובאים ברשימה זו ממצאיה של עירית חרותי, שחזרה על הניסוי של מעון ב־1982. חרותי העבירה את שאלונה של מעון בין תלמידי כיתה ה' בבית־הספר הממלכתי ברמת־אפעל, וערכה את תשובות הילדים במתכונת של מעון.

ניתוח מספרי (הניתוח המספרי מתבסס על "מקראות ישראל" א'–ה')

קטעי הספרות סווגו לחמש הקטיגוריות הבאות:

שווה – קטעי ספרות ללא הבחנת מין (לדוגמה: הלכתי, שיחקנו).

קטעי ספרות העוסקים בשני המינים.

קטעי ספרות העוסקים בקבוצות של אנשים ו/או ילדים, שיכולות לכלול גם נשים וילדות.

בנים – קטעי ספרות שבהם הדמות ו/או הדמויות המרכזיות הן ילד/ים.

גברים – קטעי ספרות שבהם הדמות ו/או הדמויות המרכזיות הן גברים ו/או זקנים.

בנות – קטעי ספרות שבהם הדמויות ו/או הדמויות המרכזיות הן ילדה/ות.

נשים – קטעי ספרות שבהם הדמות ו/או הדמויות המרכזיות הן נשים ו/או זקנות.

התמונה שהתקבלה היא שבראש מובילים הגברים – 37.5%, ואחריהם, לפי סדר יורד: בנים – 25%, שווה – 20%, בנות – 11.5% נשים – 6%.

השוואת הקטיגוריות מראה שיש גבר וחצי לעומת כל בן, שישה גברים לעומת כל אשה, שני בנים לעומת כל בת, וקרוב לשתי בנות לעומת כל אשה. אם נזכור שהמבוגרים הם נושאים להזדהות ולחיקוי של הקוראים הצעירים, נבין עד כמה מקופחת הילדה לעומת הילד. כפי שנראה להלן, מודגש קיפוח זה בהתייחסות לתוכן.

בחינה של תמונות של אנשים המופיעות ב"מקראות ישראל", מראה שבראש צועדים הבנים – 40.5% ואחריהם הגברים – 30.5%. הבנות תופסות 20% מהתמונות והנשים רק 9%.

המחשה נוספת של חשיבות הזכר לעומת הנקבה יש בסדר שבו מוצגים המשתתפים. במקרים שבהם מופיעים שני המינים יחד מוצג הזכר לפני הנקבה – "אבא ואמא", "סבא וסבתא", "הסנדלר ואשתו", "אבנר, גדעון ותמר" ועוד. למעשה, מובהר לילדה כי תפקידה הוא להיות "עזר כנגדו", מספר 2 בלבד.

חיזוק נוסף לכך יש בשירים המופיעים במקראות, שאפשר לסווגם לשירים לילד ושירים לילדה. לילד, למשל, מכוון השיר "כשאגדל" מאת יעקב כהן:

"כשאגדל אהיה גיבור,
עז כארי, כפיל, כשור
אך מה ארי, מה שור, מה פיל,
ביד אחת את כולם אפיל"!

לעומת זאת שירה של פניה ברנשטיין "ילדה מייבבת" מתאר ילדה צוחקת, מפונקת ומתוקה.

עיסוקי הגברים

תיאור כל עיסוקיהם של הגברים הוא כמעט בלתי אפשרי, מהסיבה הפשוטה, שהם כה מרובים. במחקר נספרו כ־146 עיסוקים גבריים, והבולטים ביותר ביניהם הם אלה הקשורים בעבודת האדמה. מוזכרים לעתים קרובות גם בנאים, סנדלרים, דוורים, שומרים, מלכים, וכן לוחמים, חיילים, אנשי צבא, מפקדים, קצינים, מצביאים, מנצחים במלחמה וכו'. הקו המוביל הבולט ביותר לעיני התלמידים הוא, שהעולם הגברי הוא "עולם עשיר באפשרויות מגוונות למילוי תפקידים ויצירת זהות עצמית". זהו עולם מושך, רב־גוני ומעניין, ויש בו טיפוסים רבים ומעמדות שונים.

עיסוקי הנשים

מספר העיסוקים הנשיים מצומצם: אשת־איש, אם, סבתא, מורה, אחות, מטפלת, גננת, לולנית, רוכלת, פקידה, מלכה, קוסמת. תפקידיה העיקריים של האשה הם להיות אשת־איש ואם, והם מוצגים כאילו היו מקצועות. כאשת־איש, האשה נספחת לגבר,

"מספר העיסוקים הנשיים מצומצם: אשת־איש, אם,סבתא, מורה, אחות, מטפלת, גננת, לולנית, רוכלת, פקידה, מלכה, קוסמת. תפקידיה העיקריים של האשה הם להיות אשת־איש ואם, והם מוצגים כאילו היו מקצועות."

שהוא הגיבור האמיתי, ואמנם יש מיון על בסיס עיסוקו של הבעל: אשת חסיד, אשת איכר וכו'. המקצועות החוזרים כמה פעמים הם מורה ואחות. הרושם המתקבל הוא "שאלה הם כמעט המקצועות היחידים הפתוחים בפני הנשים במאה העשרים". טיפול בילדים, עבודה במטבח, ריקמה, סריגה וכו' הם עיסוקיה של האשה ותפקידיה.

העיקרון המנחה את התנהגות האשה הוא ההקרבה (רחל, אשת ר' עקיבא, זוכה לציון, כי שיעבדה את עצמה לחלוטין לקידומו של בעלה). ההקרבה הזוכה לציון מיוחד היא זו של האם. על האם להקריב את עצמה למען ילדיה. משום כך אם אם תחליט לצאת לעבוד מחוץ לביתה, עליה לקבל תחילה את רשות בנה. חובתה הראשונה אינה לעצמה או למולדתה או לחברה, אלא לבנה. באחד הסיפורים (כרך ג', עמ' 186) מוסבר מתי מותר לאשה לצאת לעבודה: "אין בבית כלום, לא חלב, לא ביצה, לא רפואות. עתה מוכרחה היא לצאת לעבודתה למען הביא רפואות ואוכל". כלומר, רק מצוקת המשפחה מצדיקה את עבודת האם מחוץ לביתה.

עולמה של האשה ב"מקראות ישראל" אינו עולם של מדע, רפואה וכו'. אין לה כל תפקיד הדורש יוזמה, מחשבה, אומץ, עצמאות, חוסר תלות, אקטיביות. האשה תלויה בבעלה, וכל תפקידה מרוכז במתן שירות לבעלה ובגידול

הדור הבא. ומעון שואלת: "האמנם רוצים אנו שבנותינו תלמדנה שעליהן להקדיש את חייהן לטיפול בשניים־שלושה ילדים, תפקיד שאינו יכול למלא את כל חייה של האשה, ובוודאי שאינו ממצה את כל כישוריה ונטיותיה, או שמא נעשה הדבר בהיסח הדעת, כי אנשי החינוך פשוט שכחו את האשה"...

תכונות הגברים

הגברים ב"מקראות ישראל" מצוינים בכל המעלות הטובות לפי ערכי החברה שלנו. הם אחראים, עובדים בחריצות, אידיאליסטים, ישרים, מכובדים, דואגים לעם, ומחנכים את הדור הבא. יש ביניהם כל־יכולים, דוגמת חוני המעגל ואליהו הנביא. מקום מיוחד שמור לצדיקים, רבנים ותלמידי חכמים. הם חרוצים ומעדיפים תורה על עושר, ענווים המסתפקים במועט.

"הגברים ב"מקראות ישראל"... הם אחראים, עובדים בחריצות, אידיאליסטים, ישרים, מכובדים, דואגים לעם ומחנכים את הדור הבא... הנשים רעות וטיפשות, חלשות, בלתי אחראיות, זקוקות להגנה, מתבלבלות בשעת צרה, חסרות אונים... ויפות תואר."

תכונות הנשים

הנשים רעות וטיפשות, חלשות, בלתי אחראיות, זקוקות להגנה, מתבלבלות בשעת צרה, חסרות אונים. הן גם מסורות לילדיהן ולמשפחותיהן, חרדות, מטפלות, מרגיעות ויפות תואר.

השוואת הרשימות מראה שלא רק שרשימת התכונות ה"נשיות" קטנה בהרבה מרשימת התכונות "הגבריות", אלא שאין כל קשר בין שתי הרשימות. לא נמצאה אף תכונה משותפת לבני שני המינים. להיפך, נראה כי המין האחד הוא היפוכו המוחלט של המין השני. "בעוד הגבר חזק, האשה חלשה וזקוקה להגנה, בעוד הגבר אחראי, האשה חסרת אחריות". כל אשה מתחנכת מן הגיל הרך ביותר להאמין, כי האופי האידיאלי של האשה הוא ההיפך המוחלט מאופיו של הגבר. לא רצון עצמי ועצמאות, אלא כניעה לפיקוחם של האחרים. על האשה, הן מפאת חובתה והן מפאת טבעה, לחיות למען אחרים.

ההשוואה בין בנים ובנות מזכירה מאוד את ההשוואה בין נשים וגברים. גם כאן נטל המין הזכרי את כל התכונות החיוביות – חכם, מציע פתרונות, יוזם פעולות, עומד בניסיון, חושב, מבין ויודע, דבק במשימה ומצליח, אחראי, אמיץ, בעל דמיון ומתכונן לעתיד. הבנות לעומת זאת הן בעלות תכונות שליליות: פסיביות, חולשה, פחדים, בכי וחוסר אונים. התכונות החיוביות היחידות אצל הבת הן אלו הקשורות במילוי תפקידי "אמא קטנה". יש לציין שמופיעות גם בנות אמיצות, גיבורות אמיתיות, אולם נסיבות חייהן אינו רגילות. בדרך כלל הן יתומות מאם, אין להן אחות, וכמובן גם לא אח, אחרת הוא היה עושה את מעשי הגבורה. כאשר הבת עדיין קטנה, היא יכולה לעשות כל מה שיכולה לעשות אשה מבוגרת, ולכן אין לה צורך להתכונן לעתיד, לעומת הבן שחושב: "מה אהיה לכשאגדל? – אהיה פועל נמל... ואולי בנאי... ואולי אהיה הגאי... ואולי אהיה רועה... אולי אהיה משורר... אולי מורה, אולי סופר" (כרך ג' "מקראות ישראל"). לעומת זאת הבת לא רק שאינה מתבגרת, היא אף נסוגה. אשה בוגרת מוצגת כיצור חסר אונים, חלש וחסר אופי, החי רק כדי לשרת את הבעל והילדים. "האם זה מפליא שאין אפילו קטע ספרותי אחד המתחיל במלה 'לכשאגדל' שאומרת אותו ילדה... למה יש לה לשאוף לכשתגדל, אם עולמה של האשה הבוגרת הוא זה כפי שהצטייר בספרינו" (מעון).

ומה אומרים הילדים עצמם?

כדי למצוא תשובה לשאלה זו, חיברה מעון שאלונים לילדים. המחקר של מעון נערך בתשל"ד, שלושה שבועות לפני תום שנת הלימודים, בשתי כיתות ג' מקבילות בבית־הספר הממלכתי על הר הכרמל. לתלמידים (72 ילדים, מהם 45 בנים ו־27 בנות) חולקו שאלונים, שכללו שאלות לגבי העתיד המקצועי שהילדים רואים לעצמם. כן התבקשו הילדים לסווג מקצועות ותכונות אופי לפי הקריטריון: יותר גברים מנשים, יותר נשים מגברים ובמידה שווה. חרותי העבירה שאלון זהה בין 33 תלמידי כיתה ה' בבית־הספר הממלכתי ברמת־אפעל (18 בנים, 15 בנות).

השאלה הראשונה היתה: מה אתה רוצה לעשות כאשר תגדל?

הבנים

המקצועות הפופולאריים במחקר של מעון היו מהנדס (22%) וספורטאי (22%). 6.5% רצו להיות רופאים וכמספר הזה רצו להיות שוטרים. היתר בחרו במקצועות שונים. שמונה שנים לאחר מכן, בעידן המחשבים, מצאה חרותי, כי 27% מהבנים רוצים לעסוק במחקר או במחשבים ו־22% רוצים להיות רופאים. 22% לא ידעו. השאר בחרו כל אחד במקצוע שונה, ביניהם אחד, שרצה להיות שחקן במכבי תל־אביב, כי "אני אוהב כדורסל ואוהב את מכבי תל־אביב".

אלה שבחרו ברפואה עשו זאת, כי זה "מקצוע טוב, חשוב ומעניין". אחד מאלה שבחרו לעסוק ברפואה רצה להיות "וטרינאר או מאלף נמרים...

רופא היום זה מקצוע טוב, וגם בגלל שאני מאוד אוהב נמרים וחיות". תלמיד אחר כתב שהוא רוצה להיות רופא חיות או טייס, משום שכרופא חיות "אתה מטפל בה, והם לא עושים לך כלום... וטייס זה בגלל שהוא גבוה בשמים ומפגיז במלחמה". כלומר, הילד רוצה להיות בעל עוצמה, שהיא תכונה גברית חיובית. הילדים שבחרו במחקר ובמחשבים עשו זאת, כי "אני אוהב את המקצוע", "אני אוהב חשבון ויודע טוב חשבון", "מרוויחים הרבה כסף", "מקצוע מעניין". מכאן שהבחירה היא לפי תכונות אישיות ותמורה כספית.

מעון בדקה את בחירת המקצוע גם מן ההיבט של מקצועות ההורים. מבין 45 הבנים, 13 בחרו בעיסוק האב, אחד בעיסוק האם, אחד מתלבט בין עיסוק האב והאם, ואילו הרוב – 67% – ציינו עיסוקים שאינם קשורים לעיסוקי ההורים.

הבנות

במחקרה של מעון איפיינה ההתלבטות את הבנות בבחירת המקצוע. 26% מהן בחרו בשני מקצועות ויותר, לעומת 7% מהבנים. בעוד הבנים התלבטו בין שני מקצועות, התלבטו הבנות בין שניים, שלושה ואף ארבעה מקצועות. המקצוע הפופולארי ביותר היה מורה – שליש מהבנות במחקרה של מעון בחרו במקצוע זה. ממצאיה של חרותי דומים – 26.5% בחרו בהוראה. ממצאים נוספים של מעון: 18.5% בחרו במקצוע האחות, ו־15% ברפואה, מתוכן אחת שהתלבטה בין "רופאה, מורה ואחות" – אביה רופא, אמה מורה, ואין זה מפליא שתתלבט בין שני מקצועות אלה, אך מדוע אחות? 11% בחרו בזמרה ובמוסיקה, ו־7.5% בחרו להיות עקרות בית, משום ש"אני רוצה שיהיו לי הרבה ילדים... אם יש צרה בבית אני לא יכולה ללכת לעבודה". השאר בחרו במקצועות שונים – מהנדסת, מטפלת בילדים, גננת, דיילת ועורכת־דין. ממצאיה של חרותי מראים שדיילות הוא מקצוע פופולארי כמו הוראה (26.5%). 13.5% רצו להיות אחיות, 13% אינן יודעות, והאחרות בחרו במקצועות שונים. אחת למשל רוצה להיות רופאה גסטרו־אינטרולוגית, משום ש"זה קשור אלי" (הילדה חולת צליאק, מחלת מעיים שאינה מאפשרת אכילת קמח ומוצריו).

המקצועות הנפוצים הם מורה ודיילת. הבנות בחרו במקצוע הדיילת, כי "אוהבת להיות באוויר", "אוהבת ארצות חדשות". אלו שרוצות להיות אחיות מעדיפות את מחלקת יולדות: "אני פשוט אוהבת תינוקות". ילדה אחת התלבטה אם להיות ספורטאית או רופאה, הסיבה: "ספורט אני אוהבת, ורופאה זו עזרה לזולת". תשובה זו משקפת התלבטות בין ערכים "גבריים" – בחירת מקצוע משום שאני אוהבת אותו, וערכים "נשיים" – עזרה לזולת.

בשלב השני התבקשו הילדים לבחור במקצוע מתוך רשימה של ארבעה מקצועות, וניתנה להם האפשרות לסמן "אינני רוצה בשום אופן להיות אחד מאלה". ברשימה המורכבת ממקצועות יוקרתיים – רופא/ה, מהנדס/ת, שופט/ת, מנהל/ת, בחרו מרבית הבנים (58% בשנת 1974, 39% ב־1983) בהנדסה. מרבית הבנות (30% ב־1974, 53% ב־1983) בחרו באפשרות "אף לא אחד מאלה".

פירוט הבחירה היה כדלהלן:

שם המקצוע	1974 % בנים	1974 % בנות	1983 % בנים	1983 % בנות
מהנדס/ת	58.0	18.5	39.0	6.0
רופא/ה	18.0	33.0	33.0	33.0
מנהל/ת	2.0	11.0	5.5	0
שופט/ת	9.0	7.5	5.5	6.0
אף לא אחד מאלה	13.0	30.0	17.0	53.0

"כל אשה מתחנכת מן הגיל הרך ביותר להאמין, כי האופי האידיאלי של האשה הוא ההיפך המוחלט מאופיו של הגבר. לא רצון עצמי ועצמאות, אלא כניעה לפיקוחם של האחרים."

האם העובדה שגולדה מאיר היתה ראש הממשלה בשנת 1974 תרמה לכך שבשנה זו בחרו 11% מהבנות בניהול, בעוד שב־1983 אף לא אחת מהבנות רצתה להיות מנהלת?

ברשימה שכללה מקצועות טיפוליים – אח/ות בבית־חולים, מטפל/ת בילדים, טבח/ית, עקר/ת בית – בחרו רוב הבנים באפשרות "אף לא אחד מאלו" (49% ב־1974, 55% ב־1983). אף אחד מהבנים לא בחר להיות עקר בית ואף אחת מהבנות לא בחרה להיות טבחית. אכן טבחות היא מקצוע גברי, ואם אשה מכינה אוכל, היא מבשלת – מקצוע פחות יוקרתי.

הממצאים היו כדלהלן:

שם המקצוע	1974 % בנים	1974 % בנות	1983 % בנים	1983 % בנות
אח/ות בבית־חולים	29.0	33.0	28.0	53.0
מטפל/ת בילדים	13.0	30.0	0	20.0
טבח/ית	9.0	0	17.0	0
עקר/ת בית	0	19.0	0	13.5
אף לא אחד מאלה	49	1.9	55.0	13.5

תדמית המקצועות

כאשר נתבקשו הילדים לסמן בטבלה של עשרה מקצועות, שמוזכרים ב"מקראות ישראל", את העוסקים בהם לפי מין – יותר גבריים, יותר נשיים, ובמידה שווה – התברר שרוב הילדים סימנו את האפשרות השלישית. אולם לגבי מספר מקצועות קיימים הבדלים בין סימוני הבנים והבנות. נגרות למשל היא מקצוע גברי הן לדעת הבנים (100%) והן לדעת הבנות (100%). עיסוק בפוליטיקה גם הוא גברי – 90% מהבנים ומהבנות חושבים שעוסקים בה יותר גברים מנשים. גם לגבי ההוראה אין כמעט חילוקי דעות, והבנים והבנות חושבים שזה מקצוע נשי. מקצועות שלגביהם לא היתה הסכמה היו "עבודה בבית־חרושת", ש־60% מהבנים ראו בה מקצוע גברי בעוד שאותו אחוז מהבנות ראה בו מקצוע חסר מין (בניסוי של חרותי). גם לגבי עבודה במשק חקלאי לא היתה הסכמה, ורוב הבנות רואות בה מקצוע גברי, בעוד רוב הבנים רואים בה מקצוע חסר מין. מקצוע שבו עוסקים גם גברים וגם נשים, לדעת הבנים והבנות כאחד, הוא "כתיבת סיפורים ושירים". קטעי הספרות ב"מקראות ישראל" אכן נכתבו על־ידי גברים ועל־ידי נשים, אולם מסופר בהם על משוררים גברים בלבד. נראה איפוא, כי הילדים נוטים לסווג את המקצועות לפי המציאות שהם מכירים.

תדמית ותכונות אופי

השאלה הבאה נסבה על תכונות אופי. רשימה של תכונות אופי שנמצאו ב"מקראות ישראל" הוצגה בפני הילדים, והם התבקשו לענות על השאלה, אם התכונה מופיעה אצל גברים יותר מאשר אצל נשים, אצל נשים יותר מאשר גברים, אצל גברים ונשים במידה שווה. כזכור, לא נמצאו ב"מקראות ישראל" תכונות אופי משותפות לנשים ולגברים, והתכונות סווגו כתכונות גבריות או כתכונות נשיות.

הרשימה שהוצגה בפני הילדים כללה תכונות שסווגו ב"מקראות ישראל" כגבריות: חריצות, מסירות לעבודה, אחריות, פיקחות, אומץ, יושר, הרפתקנות, התגברות על פחד; ותכונות שסווגו ב"מקראות ישראל" כנשיות: פחדנות, חולשה, דאגנות, ותרנות, להיות טובים, עזרה לאחרים, חוסר אחריות, התבלבלות בעת צרה. לגבי מספר תכונות קיימת הסכמה בין הבנים והבנות. לדוגמה, פחדנות מאפיינת את הנשים (95% מהבנים, 93% מהבנות), בעוד אומץ והתגברות על פחד מאפיינים את הגברים (כ־90% מהבנים וכ־80% מהבנות). חריצות ופיקחות, המופיעות ב"מקראות ישראל" כתכונות גבריות, הן, לדעת רוב הילדים, תכונות המשותפות לשני המינים.

תכונה בעייתית (מבחינת סיווגה) היא יושר. מעון מצאה כי 79% מהבנים ו־73% מהבנות סיווגו כתכונה המאפיינת את שני המינים, ואילו בשאלון של חרותי סימנו 72% מהבנים יושר כתכונה השייכת יותר לגברים. הבנות (80%) סימנו יושר כתכונה כלל־אנושית, המשותפת לשני המינים. התכונה "להיות טובים" נחשבת ב"מקראות ישראל" תכונה אופיינית לנשים. מעון מצאה כי 76% מהבנים ו־80% מהבנות ראו בה תכונה המופיעה אצל שני המינים. חרותי, לעומת זאת, מצאה כי הבנות (90%) רואות תכונה זו כמשותפת לשני המינים, בעוד שהבחירה של הבנים אינה כה חד־משמעית – 55% מהם ראו בה תכונה כלל־אנושית, 20% ראו בה תכונה אופיינית לנשים ו־17% – תכונה אופיינית לגברים.

ניתוח התשובות מראה, שקיים הבדל בין תפיסתם של הבנים והבנות את התכונות שנתבקשו לסמן. ממחקרה של מעון מתברר, כי אחוז גדול יותר של בנות רואה את התכונה המסוימת כאופיינית לגברים ולנשים במידה

המשך בעמ' 42

נשים פוליטיקה ומלחמה

"חוויית המלחמה, שהיא החוויה החריפה ביותר בארץ, היא חוויה שבין גברים לגברים, אך נשים נושאות בתוצאות. ההיגיון שהביא את המלחמה למקום שהיא עכשיו עשוי להביא למלחמה עם סוריה ולעוד ועוד מלחמות, כדי לגלות את העוצמה הצבאית של ישראל ולהגן על הרוע הקיים בתוכנו. העובדה, שאנו משמשות גם אליבי למלחמה, גם קורבן של המלחמה, גם מייצרות חיילים למלחמה, ואחר־כך הופכות למצבות מהלכות, ומחנכות ילדים על אידיאל הגבורה הפתולוגית, על עוצמה, כוח ורצח, נראתה מסוכנת לנשים שאירגנו ערב זה. חשבנו, כי למרות שהנושא הוא טאבו המעורר חרדה, צריך לדון בו. אפשר לומר, שמי שמדבר נגד המלחמה, כורת את הענף עליו הוא יושב. אך אפשר לומר גם את ההיפך – שמי שלא מדבר על המלחמה, כורת את הענף עליו הוא יושב. האם אנו יכולות לשאת את מצב המלחמה, מצב של צבא, כוח כובש ואלים, שאינו נסוג, אלא הולך מחיל אל חיל? האם ניתן לשאת מצב זה? האם אני מוכנה לסדר את המחשבות בראש שלי בקשר לנושא המלחמה? האם אנחנו מוכנות לנקוט איזה שהם צעדים מעשיים נגד מצב זה?

"הפמיניסטיות עוסקות הרבה באספקטים המטפלים בגוף האשה, במטרה להביא לה רווחה ולשחררה מהיותה אובייקט מיני. אולי הגיע הזמן לעזוב את הדרך הטיפולית, ולטפל בסיבות שהביאו להיותה אובייקט מיני, סיבות הנעוצות, לדעתי, במלחמה. עלינו להביע את דעתנו על מלחמה זאת, על מלחמה בכלל, ועל מצב האשה במלחמה. התרגלנו להיאלם כשנדרשה הבעה עמדה בנושא זה. צריך לשבור את הסטאטוס־קוו של השתיקה שלנו".

במלים אלה פתחה עליזה מסיוריק ערב דיון על "נשים, פוליטיקה ומלחמה", שנערך ב־5.5.83 בבית תבורי בתל־אביב. עליזה מסיוריק יזמה את הדיון ואירגנה אותו יחד עם הקבוצה **פמיניסטיות להגברת מעורבות נשים בפוליטיקה**, ובכך פתחה דיון בנושא המרכזי ביותר בחיינו בארץ. לא הובאו "מרצות מומחיות", אלא דיברו נשים מתוך החוגים הפמיניסטיים. הדיון קשה והדעות רבות.

במסגרת זו נביא מדבריהן של חלק מהדוברות. אין זה פרוטוקול מלא, אלא ניסיון להציג את העמדות הרווחות ביותר שהובעו באותו ערב. לפני הדיון במצבנו כנשים בישראל של מלחמות, הובאה סקירה היסטורית קצרה, שאותה אנו מפרסמות בעמ' 23.

דפנה צור: בעיקרו של דבר, קיימות שתי גישות פמיניסטיות שונות למלחמה: גישה א' – המלחמה היא המצאה של גברים. שלטון גברי שולח גברים להילחם בגברים אחרים, ואילו אנו, הנשים, נמצאות מחוץ למשחק. בעולם פמיניסטי לא תהיינה מלחמות.

גישה ב' – נשים חייבות לקחת חלק בכל תפקיד צד־בצד ובאופן שוויוני עם הגברים, ולכן גם אנחנו צריכות להשתתף במלחמה. בהמשך לגישה זו מובא בדרך כלל ניתוח תפקידו של השירות הצבאי בקידום גברים במשק ובחברה ובאפליית נשים, כתוצאה מאי־שיתופן בצבא ובסכנה, שהיא מנת חלקם של הגברים במלחמה.

במבט שטחי נראה, כי שתי גישות אלה עומדות בסתירה זו לזו, אולם ניתוח מעמיק יותר יגלה, כי ההבדל איננו בתפיסה הפמיניסטית, אלא בתפיסתנו את המלחמה והלחימה. בדברי אני מתייחסת למלחמה בכלל, כל מלחמה. אני מנסה לשים את עצמי במקומן של כל הנשים של כל עם.

המלחמה אינה עניין של גברים בלבד. נכון שממשלות, שגברים יושבים בהן, הן המחליטות על מלחמות, וברור שעולם הערכים של המלחמה הוא עולם ערכים של גיבורים, קרי גברים, אולם המלחמה נוגעת לנשים כקורבנות. בעולם הדימויים, שבו נקבת האדם היא האדמה, ואילו האדמה שווה לפוריות, שווה לאשה, אי־אפשר לנתק שליטה בנשים משליטה באדמה. קיום הטריטוריה הוא תנאי לשליטה בנשים בעולמנו כמו בעולם החי. במלחמה גברים נלחמים בגברים אחרים על אדמה ונשים – עלי. והאונס בזמן המלחמה, נעיצת הזין בגופי, מקבל את אותה משמעות סמלית של נעיצת דגל באדמה שנכבשה.

כמובן, שאונס אינו הפגיעה היחידה בנשים בזמן מלחמה. כאשר עיר מופגזת ומופצצת, נפגעות גם נשים. כאשר סובלים רעב, אכזריות ורציחות, גם נשים שותפות בכך. נשות הצד המפסיד סובלות בדרך כלל יותר מהגברים הלא־לוחמים של אותו צד.

אפשר לראות אנלוגיה בין היחסים שבין כלל נשי עם לבין כלל הגברים של אותו עם לבין היחסים שבין אשה לבעלה. הבעל הוא המפעיל עליה דיכוי ישיר, ובתמורה הוא מבטיח לה את

משמרת של אמהות נגד שתיקה

"הגנתו" מאלימותם של גברים אחרים. מאידך משמשת אלימות הגברים האחרים והעמים האחרים כאיום, המבטיח את צייתנותה של האשה.

אינני מתכוונת להרחיב את הדיבור ולהסביר מהו המחיר שאנו מתבקשות לשלם עבור "הגנתנו". אני משוכנעת שכולנו מכירות מחיר זה. הסיכון האפשרי של הגבר במלחמה משמש כתירוץ הסופי והמוחלט לכל אי־צדק בין המינים.

גם אם מלחמה לעולם אינה צודקת, הרי שאת פעולת הלחימה, שהיא פעולת כל אחד מן הצדדים הלוחמים, אי־אפשר להכליל באופן כזה. סבורתני שכולנו נסכים, כי התגוננות בפני תוקפנות היא פעולה צודקת, ואילו תוקפנות ללא סיבה אינה צודקת, אף על פי שלא בכל מלחמה אפשר להגדיר באופן כה ברור את הצדדים הלוחמים. אבל אני אינני רואה במלחמה שני צדדים, אלא ארבעה צדדים, כלומר: אני מחלקת כל צד לגברים ולנשים.

אינני יודעת מהו הגורם המניע גברים לתוקפנות מלחמתית. אולי זאת אלימות מולדת שבהם, אולי הכוחות כלכליים ואחרים, או אולי הצורך שלהם ב"גבורה", כדי להזין את המיתוסים הגבריים שלהם. אבל בין אם הצד האחד או השני הוא שהתקיף, תמיד היו אלה הגברים. לגבי הנשים אין זה משנה אם הגברים של העם האחר הם שהתקיפו, או שמא הגברים "שלי" היו התוקפנים, אלא שאחר־כך הפסידו. כשהדברים מגיעים לכדי סכנה על קיומי, השאלה של מי התחיל איננה רלבאנטית. עבורי זה תמיד "הם", ואז זכותי וחובתי המוסרית כאחד היא להגן על עצמי.

הגברים "שלי" אינם מעוניינים שאדע להגן על עצמי, משום שזה ישמוט את הקרקע מתחת לשליטתם עלי. הם מעדיפים להחזיק אותי במצב של קורבן פוטנציאלי, ולהבטיח בכך את כניעתי להם. שלומי שלי, למרות הצהרותיהם על כך שהם מגינים עלי, אינו מטריד אותם במיוחד, כפי שידוע לכל פמיניסטית שהתעמקה בנושא האלימות נגד נשים.

כמובן, שזה אינו מונע מהם מלהשתמש בי כרזרבה, בשעה שהמצב הופך לקשה (דבר זה נכון לגבי כל מצב קשה: כלכלי, חברתי ואחר). אז נותנים לי, זמנית, גם עמדה אחרת, שוויונית יותר. למשל: כמעט בכל עם שנלחם על עצמאותו השתתפו הנשים במלחמה, והאמינו שבכך הן קונות לעצמן שוויון לעתיד.

מסקנתי היא, כי אינני מוכנה להיות קורבן של מלחמה. במצב שבו צודק להילחם, אני רוצה לעשות זאת יחד עם הגברים, ויתרה מזאת, זכותי לעשות זאת בידע ובמומחיות. אם, לעומת זאת, להילחם זה לא צודק, אינני מוכנה להילחם. אני מאמינה, שאם היתה לנשים יכולת לקבוע מתי נלחמים, גברים ונשים כאחד, הרי שנשים לא היו יוצאות למלחמות שאינן הגנתיות במהותן. ברור אם כך, שבעולם פמיניסטי, שבו שולטים ערכיים נשיים **בכל מקום**, ושבו לוקחות נשים את החלק הראוי להן בהנהגה ובקבלת החלטות, לא תהיינה מלחמות. יחד עם זה, אני סבורה כי עלינו להיאבק על זכותנו לדעת להילחם, משום, שכפי שברור לכולנו, העולם הפמיניסטי השלו, שעליו דיברתי, אינו עומד בשער, ועלי לדעת להגן על עצמי במישור הציבורי כמו במישור האישי.

אם נחזור לאנלוגיה שבין המיקרו־קוסמוס של הזוג הנשוי לבין המאקרו־קוסמוס של העמים, הרי שההגדרה הלאומית היא־היא היוצרת את ה"נישואים" הכאילו־הכרחיים בין נשים וגברים של אותו עם. גם הגדרות קבוצתיות אחרות, כמו הגדרה לפי מוצא אתני או מעמד כלכלי, גם הן יוצרות כאילו "נישואים" בין קבוצות גברים לקבוצות נשים. "נישואים" קיבוציים אלה משמשים להפרדת הנשים אלה מאלה לשיסויין זו בזו, ממש כמו הנישואים הרגילים.

במשך 35 השנים של קיום מדינת ישראל חל שינוי ביחסי הכוחות בין ישראל לשכנותיה. מאומה קטנה שנלחמת על עצמאות הפכה ישראל לאומה תוקפנית וכובשת. שינוי זה יכול להסביר בין היתר את הנסיגה ההדרגתית אך המתמידה במעמד האשה בישראל מימי המחתרות (מאבק קלאסי לעצמאות) ועד ימינו. אך שינוי זה במעמדה של ישראל באזורנו מסביר גם את השוני שבגישה שלי, כמו של פמיניסטיות רבות אחרות, לנושא נשים במלחמה מאז 1973 ועד היום.

[redacted]

מירב דביר: כשאני מדברת על אלימות או על שימוש בנשק חם, אני מפרידה בבירור בין התוקף למותקף. בלי הרבה התלבטויות והתנצלויות אני יכולה לומר, שהשימוש שישראל עשתה ועושה בנשק בלבנון במלחמתה בפלסטינים ובלבנון הוא בלתי מוצדק, בעוד שהשימוש שהפלסטינים עשו בנשק כדי להגן על עצמם הוא מוצדק. אני מצדיקה גם את זריקת האבנים על־ידי תושבי השטחים: לו היה פולש גבר חמוש לביתי ומשתלט עליו בהדרגה, הייתי זורקת עליו סלע ללא היסוס.

למרות שאני, עקרונית, מתנגדת לאלימות ולמלחמה, ולמרות שאני מכירה בכך שהן עומדות בניגוד לאינטרס של נשים, אינני מוכנה להתנגד למלחמה בכל מצב ובכל תנאי. כשהאלטרנטיבה היא כיבוש, דיכוי, אונס או מוות, אני בהחלט בוחרת באלימות נגדית.

השאלה הבעייתית היא: האם קיימת דרך אחרת פרט לאלימות נגדית? במציאות הקיימת ישנם מצבים שבהם אלימות נגדית היא, לדעתי, בלתי נמנעת. בחברה כמו שלנו, הבנויה על שולט ונשלט, קשה להניח שהכוח המדכא יוותר בהתנדבות על השליטה. ברגע שהמדוכא יערער על המצב, תופנה כלפיו אלימות. וכך היתה המלחמה בלבנון, בין היתר, תוצאה מהעובדה, שהעם הפלסטיני המדוכא בשטחים עירער על הסמכות הישראלית לשליטה בו. מאבקי נשים לשחרור היו בדרך כלל בלתי אלימים. ייתכן שזו הסיבה לכך שעד כה לא הצליחו נשים להוות איום ממשי על הפטריארכיה, וכך לא היה לפטריארכיה צורך לצאת למלחמה גלויה בנשים. אך קשה לצפות מה יקרה, אם תפתחנה הנשים מודעות קולקטיבית ותערערנה על שליטת הגברים בחייהן.

כפי שאמרתי, אני מסכימה שהמלחמה מנוגדת לאינטרסים של נשים, ועליהן להתנגד לה, אבל יהיה זה פשטני להיצמד לגישה זו תוך התעלמות מהמציאות. האשה הפלסטינית מדוכאת הן כאשה והן כפלסטינית, וכשם שאצדיק אותה, אם תירה בגבר שמנסה לאנוס אותה, אצדיק אותה אם תירה בישראלי המתקיף אותה בגלל הלאום שלה. האשה הפלסטינית במחנות הפליטים נמצאת בסכנת חיים, ובאשה הפלסטינית בתוך ישראל רואים "בעיה דמוגראפית".

מבחינתי, למשל, מהווה הרב כהנא איום הן בגלל התפיסה הפשיסטית־גזענית שלו והן בגלל התפיסות שלו את הנשים. אינני יכולה להבדיל בין השניים: הוא מסכן אותי, ואם לא אתנגד למעשיו בגדה היום, הוא יגיע אלי מחר.

בניסיון לענות על השאלה, מה יכולות נשים לעשות נגד קיומן של מלחמות, אני ממשיכה בקו של הפרדה בין התוקף למתקיף. אין זה מאחריותן של הנשים בצד המותקף לגרום להפסקת המלחמה (לא אומר לנשים פלסטיניות במחנה פליטים בלבנון להתנגד לאש"ף ולמלחמתו בישראל, משום שזה מנוגד

הפגנת מחאה של נשים נגד המלחמה בלבנון

צילום **רחל**

לאינטרס שלהן כנשים. לו היה לפלסטינים כוח צבאי להגנה על עצמם בסברה ושאתילה, לא היו הם נטבחים שם). האחריות להפסקת המלחמה ולהפסקת הדיכוי מוטלת על הצד התוקף והמדכא. לכן, לדעתי, על הנשים בארץ לפעול להפסקת המלחמות, גם משום שהן נמצאות בעמדה נוחה יותר לעשות זאת מאשר הנשים הפלסטיניות, גם משום שזה מנוגד לאינטרס שלהן כנשים, וגם מתוך הזדהותן עם הקורבן.

כרזה ממלחמת העולם השנייה: "עשי את העבודה שהוא השאיר מאחוריו"

אסתר עילם: אני רוצה לנתח את הקשר בין נשים למלחמה בהתאם לניתוח הפמיניסטי. הניתוח הפמיניסטי הוא בדיקת העולם שבו אנו חיות, מבחינת הניסיון של נשים. הניסיון של נשים מאופיין כיום על־ידי העובדה שהן מדוכאות כנשים על־ידי הפטריארכיה, שהיא האידיאולוגיה, המבנה החברתי וצורת החשיבה, השולטים בעולמנו. זו תפיסת עולם הקובעת, כי הגבר נועד לשלוט על האשה, והיא משפיעה על חיינו מכל הבחינות. על כן בדיקת הניסיון שלנו כנשים פירושה בדיקת כל תופעה חברתית, כולל מלחמה. יש נשים, המבינות את הניתוח הפמיניסטי כדרישה לשוויון הזדמנויות, ואם חלוקת התפקידים בחברה היא היסטורית ולא ביולוגית, אזי הן דורשות שגם נשים תילחמנה. אך גישה זו מתייחסת לעיקרון מופשט ולא לתוכן המציאות המסוימת שלנו. במציאות ההיסטורית שלנו נשים הן נוכריות. כולנו מנוכרות במסגרת הפטריארכלית הקיימת, השוללת את הניסיון שלנו לחיות באופן אותנטי.

מלחמה היא אלימות, והמיליטריזם הוא חולי, וכולם – מלחמה, מיליטריזם, אלימות, הרס והרג – לא רק קשורים באופן אינטגראלי לפטריארכיה, אלא הם גם תופעה הנשמרת בלעדית לגבר. המלחמה נותנת לגברים כוח, הנובע משליטה על הזולת, במחיר של אובדן אנושיות וצלם אדם. נשים נמצאות במצב אחר: מחד הן קורבנות הכוח, ועל כן נתפסות כמחוסרות כוח בעיני השולטים, אך מאידך, העובדה שנשים נמצאות מחוץ לכוח המשחית גרמה לכך שהן מגייסות ממקורות הכוח שלהן כיצורי אנוש כוח מסוג אחר, שאינו נובע מהשחתת האנושיות, שאינו שייך למסגרת המאפשרת או אף תומכת בהרס וחורבן. אנחנו, הנשים, נמצאות בספירה שבה יש לנו קשר ישיר עם הכוח שלנו, שהוא כוח חיובי, בונה ויוצר. התנגדות למיליטריזם אינה רק שלילת הרוע ואי האנושיות, אלא גם חיוב המציאות שלנו, הכוח שלנו, האותנטיות שלנו. מאבק לשחרור וחירות יכול בסופו של דבר לגאול את כולנו, גברים כנשים, מכבלי הפטריארכיה. מאבק זה כולל גם את המאבק לשחרור היהודים, שזוכתם לחיות

במולדת שלהם, וגם את המאבק של הפלסטינים לחיות במולדת שלהם. המאבק בדיכוי הפטריארכלי קשור קשר ישיר ואינטגרלי במאבק נגד כל צורה של דיכוי, כמו גזענות, דיכוי כלכלי ודיכוי אינטלקטואלי.

עבורי, היותי יהודייה, ישראלית ואם, זה חלק מהניסיון שלי והמציאות שלי. אני מציעה, שלצד הביקורת והשלילה, נעמיד את ההגדרה העצמית שלנו כדבר מרכזי: הגדרה עצמית, הבנויה על סך־הכל הזהויות שלנו, כפי שהן צומחות מהכוח האותנטי שלנו כנשים.

מרי ח'אס: במקום ממנו אני באה, לדבר על פמיניזם זה מותרות – אני פלסטינית מעזה. תחת דיכוי וכיבוש, גברים ונשים שווים. גם במלחמותיהם שווים. כאשר גברים ונשים כאחד סובלים מדיכוי, אין משמעות הדבר שהנשים אינן שואפות לשוויון. לדעתי, רוב הנשים הן פמיניסטיות, אבל החופש להיות פמיניסטיות נגזל מאיתנו. כשיורים בסטודנטים יש גם נשים ביניהם.

בשורותי אליכן אולי לא תנעם לאוזניכן. לדעתי, עם המדכא עם אחר אינו יכול להיות חופשי.

כשגדלתי, נהגנו לקרוא על הפרטיזאנים ולהעריצם. כשהייתי צעירה, להילחם על האדמה נגד כיבוש נחשב לפטריוטיזם. כיום זה אינו כך. הזוועה היא, שדווקא אלה שסבלו דיכוי וכיבוש קוראים לנו טרוריסטים.

אם אתן לוחמות לחופש – שחררו את העם שלכן, כדי שתגיעו לחופש אמיתי, שבו לא תדכאו אחרים ולא תמכרו את נפשותיכן. זה יפה ונחמד ולהיפגש כאן ולדבר על פמיניזם, אבל יותר חשוב להילחם על מה שמונע מכן להיות שוות, כל עוד כעם אתן מדכאות עם אחר. אתן מגדלות ילדים, שיודעים רק את שפת המלחמה, וזה סותר את הפמיניזם. לא רק שהם מסכנים אחרים ואת עצמם, הם לומדים לפתור בעיות דרך הרובה, הדיכוי והתוקפנות. עם זה הם חוזרים הביתה. האם זה מה שאתם רוצים? עליכן להילחם נגד חינוך כזה. אם תמשכנה לקבל את הממשלה הגזענית שלכן, לא תהיינה חופשיות לעולם. אינני יכולה לדרוש זכויות פמיניסטיות, כשזכויות אנושיות נגזלות ממני.

דבורה פרידמן: אנחנו חיות במדינה אלימה. מדינה שמרבית גבריה עוסקים בהריגת בני־אדם במלחמה, או נהרגים בעצמם. מדינה המתקיימת על חרבה מזה 35 שנה, ובשנה האחרונה איבדה בעיני רבות ורבים את ההצדקה המוסרית של הגנה עצמית.

איפה עומדות אנו, הנשים, בתוך הילולת הדמים המטורפת הזאת? קודם כל אנחנו עסוקות בהצדקתם של הגברים: אנחנו אומרות וחוזרות ואומרות, שמלחמות ישראל הן הגנה עצמית. מוטב שנפסיק להצדיק אותם כל־כך; זוהי אותה הצדקה שאנחנו עסוקות בה כל הזמן – אבל הוא זורק את הזבל, אבל בעלי איננו כזה בכלל, הוא נאור ועוזר לי ובעל טוב וכו'. "בעלי

הפגנת ה־8 במרץ 1983 מול הכנסת

מתוך "אשת חייץ" מאת בלה דורון־לאסק, רומן העומד לצאת לאור בקרוב, בהוצאת דביר.

"פתאום כבה החשמל ברחוב והלילה הפורח סביבי הפך למרק־עלטה, והאור הקלוש של הכוכבים נראה כמו בריחה לא מוצלחת, ורק הסיגריה שלי היבהבה אדומות. ממש כמו בלילה ההוא, שהלכתי עם דורה ברחוב דיזנגוף, שבוע לפני פרוץ מלחמת ששת הימים, כשפתאום התברר לנו שאין תאורה בחלונות הראווה, וזו היתה ממש מהפכה בסידרי העולם, ואז ידענו שבקרוב תפרוץ המלחמה, כי העובדה שהגברים שלנו היו מגויסים מזה זמן רב, ובהמתנה, לא קבעה זמן מוגדר לתחילת המלחמה, ואף לא ודאות.

הבדידות של המלחמות. בדידותו של העורף, כשכמעט אין רואים גברים צעירים ברחוב. הבדידות היא כשהפחד מתעצם, ועולה השאלה מה יהיה, ואם יהיה מחר, ואילו רק לא היו דני ומיקי שצריך לדאוג להם, ולהיות להם לאב ולאם גם יחד, ולחבק, ולהטמין את הפחדים והספיקות והשאלות – ולחשוב על מחר ועל מחרתיים, שאם לא תהיינה הפגזות על תל־אביב, ואם לא תהיה מלחמה נוספת אחרי חמש או שש שנים, ועוד אחת אחרי חמש־שש שנים, אולי דני ומיקי יצליחו להגיע בחיים לצבא, ולשרת בו, כדי שתהיה שוב מלחמה נוספת אחרי עוד חמש שנים. לא, את הגיהנום הזה עלי אדמות לא אלוהים יצר אלא בני־אדם, ולא סתם בני־אדם אלא גברים, ואילו כל האמהות שבעולם היו מתאחדות לא היו עוד מלחמות. הגברים רוצחים את הילדים שלנו בכל מקום, ואנו עומדות מן הצד, חלושות ובוכות, או חזקות ובוכות בלב, ונותנות לטבח ההדדי להמשיך כל העת, ותמיד מנפנפים בסיסמאות של שלום וביטחון וכל חמש שנים יש מלחמה למען השלום והבטחון, ואני חושבת שאני חיה בעולם שיצא מדעתו. ובעולם כזה אסור ללדת ילדים, ולספק בשר לתותחים, ולפצצות ולטילים ולהפגזות, ואין שום חשיבות באיזה צד הן נוחתות. ובשם הבטחון הזה יוצרים פצצות אטום ונויטרון, וגזים קט־לניים, וחומרי נגד, ושאף אחד לא יספר לי שפצצות אטום מכינים כדי שלא להשתמש בהן, ואני לא מבינה איך אנשים מבוגרים אינם מבינים זאת. וכשחושבים על־כך אז הבעיות הקטנות של חיי־נישואין והבעיות הגדולות של חיי הנישואין מרחפות כמו אבק דק, כשהמסקנה היחידה שחייבים להסיק היא לפחות לא להכניס עוד יצורים בני־אנוש למעגל הקסמים המחריד שממנו מגיעים בטרמפ של קפיצת הדרך ישר לגיהנום, אבל בחתיכות קטנות קטנות."

הוא טוב" ו"המדינה שלי צודקת", זה בדיוק אותו עניין.

נשים נמצאות בכל המחנות הפוליטיים המוכרים בישראל. הן מאמינות בכל מה שהגברים מאמינים, ונאבקות למען זה. הן לא נטלו חלק במלחמת "שלום הגליל", אך הן הצדיקו את המלחמה בין בהצדקת לוחמינו ובין בהצדקת הצד שכנגד, וקיבלו את הלוחמים בזרועות פתוחות וברגליים פשוקות. התגובות היחידות שהיו בפועל לנשים כנשים על המתרחש הן בבום חדש של הריונות; תגובה שאיננה חסרה, כמובן, משמעות פוליטית, אך מכיון שהיא מחוסרת כל התייחסות הכרתית או מודעות, אין בה דבר מן הכוח הפוליטי. אפשר איפוא לסכם את תגובותינו המעשיות כנשים על כל האלימות הזאת באפס. אנחנו לוקחות חלק באחד הצדדים במאבק ו/או ממשיכות את תפקידינו המסורתיים כנשים.

אלא שאנחנו כאן הערב נשים פמיניסטיות, וחובתנו, כנשים בעלות הכרה פוליטית, להעלות איזושהי תפיסה אחרת לדברים, להבהיר אחת ולתמיד לעצמנו ולנשים אחרות, שלנו, כנשים, אין דבר להרוויח מן האלימות ומן המלחמות; שאנחנו, כנשים, רק מפסידות מכל העניין.

אינני יודעת אם נשים מטבען פחות אלימות מגברים. אין לי ביטחון, שנשים טובות יותר מעצם מהותן מגברים, וזה בכלל לא רלבאנטי לדיון. רלבאנטי רק, שהאלימות איננה אינטרס של נשים כקבוצה בשום צורה שהיא. רלבאנטי רק, שבכל צורות האלימות יש לנשים תפקיד רק כקורבנות.

אני מביאה חיים לעולם, מישהו אחר זורע פה מוות. כיצד ייתכן שזורעי המוות הם הקובעים את אמות המידה, את המציאות? איך אני יכולה להרשות להם לעשות זאת? ויותר מזה – איך אני יכולה להיאבק בהם מבלי שאהפוך להיות כמותם?

דבר אחד ברור – נשים חייבות להפוך לכוח פוליטי בפני עצמו. פירוש הדבר כפול: מחד, גיבוש הנשים כקבוצה פוליטית בעלת אינטרס בפני עצמו, כלומר, בניית הפמיניזם, ומאידך, אי־שיתוף פעולה עם האלימות בכל צורה שהיא. במישור הפוליטי עלינו להיות מוכנות להיאבק בנפרד נגד כל אלימות שהיא, כולל מלחמה, מפני שהאינטרס שלנו שונה משל גברים. עלינו גם להפסיק לקבל את הגברים, המשתתפים בצורה כלשהי באלימות ובמלחמה בארץ – להפסיק לקבל אותם אישית, להפסיק לתמוך בהם, להפסיק להיות שייכות להם. ודבר אחרון, עלינו להפסיק ללדת ילדים עבור גברים ועבור המדינה. אין פירוש הדבר, כמובן, שעלינו להפסיק ללדת ילדים, אלא שלא לעשות זאת כשירות לאחרים.

עוד נשים רבות נשאו את דברן. בין יתר הנשים שדיברו היתה אורנה לביא, שהציגה עצמה כחברת "התחייה". היא דיברה בשבח "מלחמת שלום הגליל" וטענה, שעל הנשים לקחת חלק מלא בצבא, וכי אם תשתתפנה הנשים בלחימה, לא יהיה אונס בזמן מלחמה. עמדה שונה הביאה ברכה סרי, שטענה, שכיון שחוקי המלחמה אינם הגיוניים, והם מבוססים על מיתוסים המשפיעים על תת־ההכרה, לא נוכל להתמודד עימם ברמה הכרתית, אלא על־ידי שבירת המיתוסים ויצירת מיתוסים חדשים. ארנה מר דיברה על ההתנהגות הפתולוגית של האמהות, החולות מדאגה כשהילד מאחר לשוב חמש דקות, אך כמה שנים לאחר מכן שולחות אותו לקרב להרוג וליהרג. נשים רבות הביעו את תחושת חוסר האונים וחוסר המעש, ואת רצונן לעשות משהו להפסיק את המלחמה. רבות מבין המשתתפות הביעו את עמדתן ותחושותיהן לגבי המלחמה בקריאת שירים.

שלוש הארות היסטוריות

מאת אמירה גלבלום

ההיסטוריה רצופה מלחמות. הגברים יצאו למלחמות, ולנשים נועדו תפקידים אחרים. מלחמות פרצו במקומות שונים ומסיבות שונות, ואין אנו הראשונות המתמודדות עם שאלת נשים ומלחמה. להלן שלוש אנקדוטות היסטוריות, המראות כיצד התייחסו ארגוני נשים למלחמה ולפוליטיקה בהיסטוריה של המאה ה־20.

בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה נאבקו הסופרז'יסטיות באנגליה, כבמדינות אחרות, למען השגת זכות הבחירה לנשים. המאבק, שהונהג על־ידי אמלין פנקהרסט ובנותיה, כריסטבל וסילביה, היה חסר־פשרות, מיליטאנטי ומעורר הערצה. הסופרז'יסטיות הפריעו לכל אסיפה פוליטית, בדרישה שהמועמדים של המפלגות השונות יתייחסו לשאלת זכות הבחירה לנשים. הן אירגנו אסיפות ותהלוכות, הוציאו עיתון, וקראו לנשים לסרב להשתתף במיפקד אוכלוסין, כיון שאין הן נחשבות אזרחיות אם אין הן מיוצגות בפרלמנט. סופרז'יסטיות רבות נשלחו לבתי־סוהר, וערכו שם שביתות רעב ושביתות צמא. רבות מהן חלו מאד עקב כך, ואחת אף התאבדה באופן הפגנתי. הן אפילו השתמשו בחומר נפץ אך נגד רכוש בלבד. הטיעון הבסיסי והעקרוני שלהן היה, שכל עוד אין לנשים זכות בחירה וייצוג בפרלמנט, הן לא תשתתפנה פעולה עם המימשל.

ואז פרצה מלחמת העולם הראשונה. סחף־החושים השוביניסטי, שפילג מפלגות סוציאליסטיות, פילג גם את ארגוני הנשים. נשים רבות, בעיקר בנות המעמד הבינוני־הגבוה, ראו במלחמה הזדמנות לעשות משהו "מועיל", לתפוס מקום בחיים הציבוריים ואולי גם לצאת מן הבית. אמלין וכריסטבל פנקהרסט הפכו בן־לילה לפטריוטיות, והשקיעו את כל מרצן בהשמעת נאומי גיוס ונאומים על הסכנה הגרמנית. שם עיתונן שונה ל"בריטניה". הן תקפו בשצף־קצף את הפציפיסטים (כולל גינוי פומבי לסילביה, הבת והאחות): "הגברים הוכיחו את תביעתם לזכות הבחירה על־ידי כך שאיפשרו קיום מדינה, שבה אפשר להצביע. האם תוכל איזו אשה לתאר לעצמה מצב, שבו תיקבע המדיניות על־ידי סרבני־מצפון ופציפיסטים?"

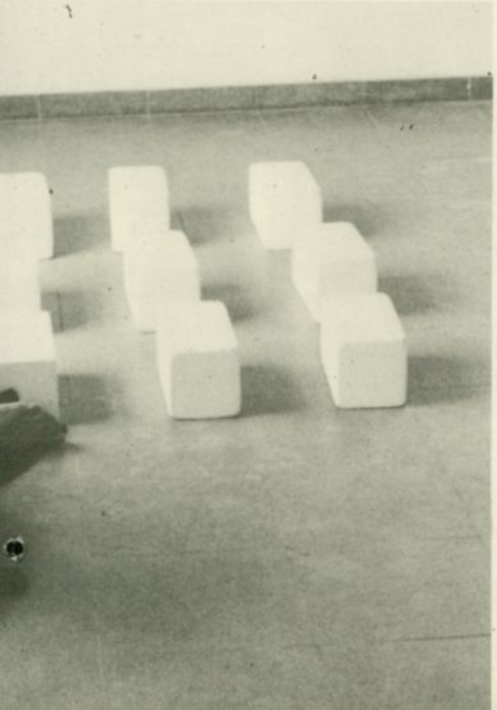
על מאמציהן אלה זכו בתמורה: האסירות זכו בחנינה ושוחררו מבתי־הסוהר. הממשלה השתמשה בכישוריה הארגוניים של אמלין פנקהרסט. משרד התחמושת נתן לה אלפיים לירות אנגליות למימון הפגנה על "זכות הנשים לשרת", ואלפי נשים אורגנו לתרום למאמץ המלחמתי (בעיקר בעבודה במפעלי התחמושת). ב־1917 נשלחה אמלין לרוסיה, לעודד את בריגאדות הנשים. היו אלה נשים שנשלחו לחזית אחרי שבועיים אימונים, כדי ש"יביישו" בנוכחותן את הגברים, וימריצו אותם להמשיך להילחם. הן לא שכחו את מאבקן הקודם, אך טענו שסדר הקדימויות שונה, שעתה הזמן להגן על המולדת ועל ערכיה, ושדרישתן לזכות ההצבעה תקבל הודות לכך מישנה תוקף. ואכן, עם סיום המלחמה, זכו

המשך בעמ' 34

אמלין פנקהרסט

פועלות בבית חרושת לתחמושת במלחמת העולם

מיצג העורף

שחקנית – רות קנר
תאורה – נטע גלפמן
קול – בטי אוליברו
אפריל 1983, תל־אביב

כאשה ארץ ישראלית, דור רביעי–חמישי, אני חוזרת אחרי שהייה ארוכה בארה"ב ומביאה עמי שני פעוטים ילידי ארה"ב. פתאום נופלת עלינו מלחמת ששת הימים. אינסטיקטיבית אני רוצה להחזיר אותם לארץ הבטוחה, ואין אני עושה זאת מהסיבה הבנאלית "איך תסבירי זאת לשכנים"!!

היום כבר לא איכפת לי השכנים, כיון שלא נשאר לי מה להפסיד; אבל אין לי כבר גם את מי לקחת, כיון שילדי הפכו לפטריוטים. ואני עצמי תקועה כאן חזק מכוח ובוודאי גם מרצון.

מדוע שותקת האשה? אני שואלת את עצמי.

מה קרה בסיפור עקידת יצחק? מדוע בכל הסיפור הזוועתי הזה לא נשמע קולה של האם? הלא סופר בהדגשה רבה על עקרותה, צערה וקנאתה של אשת אברהם. וגם שומעים את צחוקה ואפילו "חוצפתה", כשהיא חווה את חווית האמהות. ומה קרה, מדוע שותקת שרה כאשר עומדים לשחוט את בנה יחידה. בכל הפירושים לא נשמע דבר על מצבה בעת העקידה, מה קרה לה, האם היתה שקועה בדיכאון עמוק, מרגישה ולא מרגישה, יודעת ולא יודעת, מתעלמת מן המציאות המרה כדי לא לסבול? גם כלי התקשורת של אותו זמן לא דיווחו על מצבה של האם. דבר לא מוזכר בתנ"ך ולא בכל הפירושים לאורך כל התקופות, וזוהי כבר התעלמות של המדיה.

ביום העצמאות ה־35 של מדינת ישראל, אני עוברת על כל המוספים, קוראת בכל השירים של הגווארדיה הספרותית, ואיני מוצאת אף שיר של אשה. אם המילה הכתובה מבטאת את כל הקורות אותנו בארץ הזאת, הרי לפי זה אנו עם העובד את המתים. הכל שרים על הנערים שהלכו, כבוד, הלל, תפארת. כמעט דבר לא מצאתי על החיים. האשה, זו שחיה את החיים ומביאה את החיים פה בארץ הזאת, אף אחד לא שר לה שיר. וזה קצת מוגזם לבקש, אני יודעת.

וכי כיצד אפשר לבוא ולהיפגש פנים אל פנים עם קורבן הרצח. הרי זה כאילו לבוא ולומר, סליחה, רצחתי את בנך. ואני יודעת שעד אשר דבר זה לא יקרה ימשיכו לרצוח את בני.

במיצג "העורף" שהוצג באפריל 83' בתיאטרון צוותא ת"א ניסיתי להביא את מצוקתה של האשה במלחמות המדינה. השחקנית רות קנר לבושת השחור והלבן לסירוגין משחקת עם 12 לבנים הצבועות בצבע לבן. לבנים אלה מסמלות לאורך המיצג קברים, עוברים, ילדים שהאשה יולדת וקוברת. הילדים הם החומר שהאשה מספקת לחברה, אבל אין לה שום השפעה על קיומם ואין לה אף ביטחון מינימאלי לחייהם. היא מסורסת. אין לה שום תפקיד פוליטי בחברה. לא היא המחליטה על המלחמות, אבל היא משלמת את המחיר. היא ממשיכה לחיות ברגשי אשמה ודיכאון. הצבע האדום במיצג מייצג את הדם, הטיט והבטון. בדם מביאים את החיים. כותבים בו את התרבות ובונים בו את הבית והמדינה. שערה של האשה במיצג הוא פונקציה למצבה הנפשי. ככל שהיא שוקעת במלחמה, יותר ויותר דברים קורים בשערות שלה. כך קורה לשמלתה שהולכת ומזדהמת עקב המלחמות. האשה שאין שואלים את דעתה הפוליטית, זו שאינה מחליטה על המלחמות, אינה יכולה לחיות את התרבות הזאת. השמלה, שמייצגת את התרבות, מתלכלכת ומזדהמת מן הדם, ואין לה חיים תרבותיים למרות שהיא שייכת למלחמות.

היחס בין האדם והחומר: האדם הוא הנותן משמעות לחיים. הערך: האינדיבידואליות נגד הטוטליטאריות, ובמיצג זה מתבטא –

א. בהצגת – יחיד

ב. האשה בהתנהגות שלה מבטאת את משמעות החיים.

האדם עומד מעל החומר, מעל המדינה מעל הטוטליטאריות. ברגע שהאשה עושה דברים טוטליטאריים היא שבורה והיא לא היא. היא אובססיבית, והאובססיה זהו הפאשיזם, הטוטליטאריות. ללא אימוץ הקונספציה של "האינדיבידום", אין לאשה סיכוי לביטוי בחברה זאת, והיא תישאר לעשות את העבודה השחורה, הנפשית, על־ידי לקיחת רגשי האשמה עבור הגברים. השעבוד שלה בא לידי ביטוי בהתנהגות הקומפולסיבית. האשה שבמיצג הופכת יותר ויותר קומפולסיבית ומטורפת.

זהו תיאטרון מחאה נגד התשלום של האשה. מיצג מחוספס ומבליט עניינים ראשוניים: דם, דמעות והרס ופחות סובלימציה. נמאס לי להשתמש בקלישאות התרבות שלכם. אני רוצה לצרוח. לא כפי שתיאטרון צריך להיות. בכללים שלכם אין מקום. רק הצורה של תיאטרון מחאה עם החספוס הזה יכולה לתת ביטוי למצב של האשה במלחמה. זה הקונטרה לחברה מסודרת שכל דבר מסודר יש לו מחיר ואז הוא כבר צודק ונכון, וצריך לשמור עליו. במיצג זה בא גם לידי ביטוי החופש של האשה **ברחיצה** (הספונג'ה). האשה עושה ניקיון. עושה לכלוך וזה השחרור, הקטארזיס. ופה גם ההזדהות המוחלטת של השחקנית, כשבסוף הרחצה היא הופכת את כל הדלי על ראשה בהנאה מרובה. הרעיון במיצג בא לבטא מצבי עוברות ושינוי. מפה צריך להתחיל שינוי. עכשיו אחרי הרחצה, היא יכולה להתחיל מחדש. עד אשר תתייבש תבוא התחלה חדשה.

רחל גלעדי

מאת יוכי בן־שלום

פרימיטבעית

"אני לא חושבת שנולדתי להיות סופרת" – אומרת ברכה סרי, משוררת ומספרת פמיניסטית, שספרה הראשון רואה אור בימים אלה

צילום **ענת בן־ארי**

ברכה סרי קטנת הקומה נחנה באישיות רב צדדית, שופעת תבונה, הומור והפתעות – תכונות שממבט ראשון קשה לעמוד על מציאותן באשה זו, שעכשיו היא מטפסת במדרגות ביתה הירושלמי הטובל בירק, בידיה סל קניות וכל חזותה אומרת אפרוריות יגעה כמו משא כל הדורות על שכמה.

עד שאנו מסבות אל השולחן במבוא הדירה הקטנה, המשמש באחת הן פינת־אוכל והן פינת־אירוח, אני תוהה בקול: "בת כמה את?" וברכה, שחיוך כומס סוד מרצד בעיניה, משיבה: "בת... אלפיים!" אחר כך, כשאני מעלעלת בין דפי שיריה, מתברר שאין היא מהתלת בי.

"תשאלו לגילי, / נחשו בת כמה? כתינוקת תמימה. / כירושלים חכמה. / לי ילדות של זְקֵנָה / ובגרות של ילדה. / הייתי רצינית / ועכשיו שובבה. / ... טבלתי פת במלח. / חייתי בימי מתושלח. / חייתי לפני המבול / ובתיבה שוטטתי עם נוח. / ... שדים לווני בבית ואל כל מקום – לא רק בליל, כי אם כל היום. / עם לילית השתַּוִיתי. חייתי בשלום. / ... הרביתי להזיע. חיכיתי למשיח. / רכבתי על חמור והגעתי על שטיח. / נטיתי אהלי וחפשתי שבילי. / עולמי נחרב ואַחֵר נקרה לי. / ... עברתי דירות לפחות ארבעים. / כתות למדתי עוד יותר מעשרים. / ... נטשתי אמי וזרו לי אחַי. / השתנו חברי ורבו משלחַי / ... וזרקתי הכל רק גדלו ילדי. / ... ועכשיו כבתי הקטנה / אצחקק לי בתום. / מפרפר ומפרח / אֲאַשֵׁר כל היום. / ... ובכלל משחקים – / מה יִרבו הם גילי. / ועכשיו, הי אתם, / נחשו את גילי!"

(מתוך השיר "בת כמה")

"ברצינות", אומרת ברכה, "אני מרגישה שייכת לדורות שונים. עולם הילדות שלי, למשל, קרוב יותר לעולם התנ"ך: בתימן בה נולדתי וגדלתי (עד גיל תשע, שאז עלינו ארצה) התנהלו חיינו בסגנון שהשתמר מימים קדומים ביותר – הלבוש, הכלים, המנהג, האמונה; שדים ורוחות היו חלק מן ההווי היומיומי, מביניהם חיבבתי ביותר את "אום אַל־סוּבְּיָאן" ("אם הילדים"), שהתגוררה עם ילדיה השדים במרתף הבית וניהלה אורח־חיים הדומה בכל וכל לחיי משפחה אנושית, בהבדל הפעוט שהיא, משפחת השדים, נעורה לחיים עם ליל, כשמשפחת האדם – שהתאמצה עד מאד שלא להרגיז את השכנים שלא מעלמא־הדין – שקעה בשנת ישרים... אני מרגישה שייכת יותר לריהוט העתיק בדירתי (הארון – כבן מאה שנה) מאשר לחפצים החדישים, שמהם אני מקווה להיפטר בקרוב".

תשובה בלתי שגרתית זו חושפת צד בולט באישיותה של ברכה סרי – נונקונפורמיזם עקיב המנכר אותה מסביבתה ומחשיד אותה בתמהונות יתר, "תמהונות" שעוררה נגדה את טינת משפחתה ורינונים משעשעים מאחורי גבה. אך למה להרבות מלים – שיריה של ברכה סרי מיטיבים לעשות זאת:

"אומרים עלי שאני תמהונית, / כי מה פתאם נהייתי / צמחונית. / אומרים: לפחות מופרעת, / כי איך נכשלתי / אם אני כה מוצלחת. / לוחשים: זאת כופרת, / איך נכנס לראשה / להיות סתם סופרת. / וכל אחד חושד / כי ודאי משהו לא בסדר / אם – עם כל התעודות / אין לה שום עבודות / ועם כל התארים / אפילו לא השיגה שני חדרים. / ובכל אופן ברור / ששום גבר לא יביט / על אשה שכזאת / עם חוצפה של בחור."

("אומרים עלי")

באמת, איך נכנס לראשך להיות "סתם סופרת"?

"אני לא חושבת שנולדתי להיות סופרת. "חשבתי בכתב" ובמקרה מצאתי קוראים. לאחר פטירת אבי התחלתי לחפש אחר זהות; לפתע היה עלי להיות אני־עצמי – לא עוד "בתו של אבא". תרמה לכך ישיבתי בראש־העין, בעת שעסקתי בחקר שפת הנשים בתימן – כל מילה שנאמרה בפגישותי עם נשות ראש־העין הזכירה לי סיפור, אגדה, חוויה... התחלתי לכתוב!"

ברכה סרי מעידה על עצמה שהיא "כותבת המון". כתיבתה רהוטה, ישירה, פרימיטיבית משהו. כדי להחזיר לפרימיטיביות את משמעותה המקורית, הנקיה מכל צליל של גנאי, טבעה ברכה מטבע־לשון חדשה: פְּרִימִיטְבְעִיוּת – פרימיטיביות ששורשיה בתרבות קדומים, שלא ידעה את השפעות המערב, והווי עשיר, המעוגן בדת, במסורת עממית ובטבע – הווי חייה של אשה שגדלה וחונכה בין אחיותיה התמימות, החדורות אמונות טפלות ועם זאת למודות נסיון־חיים, שחוכמת כל הדורות יצוקה בו. שירתה של ברכה סרי יונקת היישר מן המקור הססגוני הזה, ללא תיווכו של כור המצרף הלמדני. פשוט – פרימיטבעית!

"תשאלו לגיל, נחשו בת כמה? כתינוקת תמימה, כירושלים חכמה. לי ילדות של זקנה ובגרות של ילדה."

"פרימיטבעית / לא נאה מדברת. / פרימיטיבעית. / היא אינה מתאפרת. / נמוכה, נבוכה. / בכלל לא מסתדרת. / שתקנית, גמגמנית, / ולכל מאחרת. / פרימיטבעית. / לא רשמית. / פתוחה או נסגרת. / דלה, סבלנית. / בכלל לא מודרנית. / פרימיטבעית. / סתומה. נבערת, מחוץ למסגרת."

("פרימיטבעית")

האם את פרימיטבעית, או שמא אין זה אלא תואר מתוחכם, שנועד לחפות על פרימיטיביות המזוהה בדרך־כלל עם נחשלות מבישה?

"הייתי רוצה להיות פרימיטבעית. אין פה שום תחכום – אני שואפת לחזור אל טבעיותי, להכיר את היסודות המצויים בי עצמי. פעם אולי התביישתי בזה. היום אני רוצה לחיות בחיק הטבע, הרחק מהמולת העיר ומן

המלחמות. החברה האנושית מתרחקת מן הטבע. כאן (בשכונת נחלת־צדוק) יש עדיין ירק. אני שייכת לירק – אני צמחונית – ואפילו לכלבה המסמלת עבורה את העולם הלא־אנושי, הטבעי. גם הקישוט המלאכותי איננו לטעמי, לכן הסרתי את התמונות מהכתלים. אני סולדת מן ההידור ומגינוני טרקלין מאולצים."

למרות המניפסט הפרימיטבעי, ברכה סרי איננה פרימיטיבית. היא בוגרת סמינר למורות בחיפה ובעלת תואר ראשון בלשון ובלשנות שמית (באוניברסיטה העברית בי־ם). עקב קשיים שבחומר נפסקו לזמן־מה לימודיה לתואר שני, אך לא לפני שבילתה שנת לימודים, מרתקת כשלעצמה, בקרב הנשים בראש־העין, כדי לחקור את הקשר בין השפה והמעמד. שנת מחקר זו זימנה לברכה חוויות וחומר למכביר, שחיש מהר מצאו דרכם אל בין שיריה.

אף שעולמן של הנשים התימניות איננו זר לה גילתה ברכה סרי שיש לה מה ללמוד. "במסגרת הקניית השכלת־יסוד למבוגרים לימדתי נשים וכך נוצר הקשר", מספרת ברכה. "עקבתי אחר נשים וגברים, פגשתי אותם בסיטואציות טבעיות ובדקתי את מנהגם – מהם נושאי השיחה, באיזו שפה הם מדברים. גיליתי שתימנית מזוהה עם בערות. בפגישת היכרות ראשונה עם תלמידותי דיברתי אליהן בתימנית והן סירבו להאמין שאני מורה. הן היו בטוחות שאני מתלוצצת אתן."

רוב חייך עברו עליך בקרב חברה המסתייגת מלימודי נשים, ובכל זאת – את לומדת (ומסיימת עתה את לימודיך לתואר שני), חוקרת, כותבת... הכיצד?

"נכון, החברה היתה חשדנית ואפילו עויינת, אך למזלי גדלתי במשפחה שוחרת השכלה: סבי ואבי נמנו עם חסידיה של תנועת "דור־דיעה" – תנועת ההשכלה בתימן, שנוסדה בראשית התקופה העותומנית. תנועת "דור־דיעה" דגלה בהרחבת תחומי הלימוד (שעד אז הצטמצמו ללימודי דת ב"חדר"), בהקניית השכלה גם לנשים, ברפורמה דתית ובתיקונים חברתיים נוספים. התנועה, שבשורתה המהפכנית היוותה איום הן על מוסדות הקהילה היהודית והן על הממשל המוסלמי, נתקלה בהתנגדות נמרצת, וכדי להצר צעדיה התארגנה תנועה התנגדות חזקה, שמנתה את רוב אנשי הקהילה אשר כינו את עצמם "עיגשים" (עקשים, קנאים). במשפחה שוחרת השכלה היה זה אך טבעי שבנות תלמדנה ותשכלנה גם הן.

"אשר לכתיבה – שירי וסיפורי זוכים לתגובות משמחות ביותר; נשים שקראו את "קריעה" הגיבו בהפתעה: "הסיפור מתאר בדיוק את הרגשתי ואת מה שעבר עלי". בקשיים נתקלתי דווקא מחוץ למסגרת החברה בה חייתי – מו"לים ספקניים, עיתונות אדישה וביקורת צוננת... יחסם של אלה חיזק בי את ההרגשה שעלי לפרסם את שירי בעצמי."

נאה דורשת ונאה מקיימת היא ברכה סרי, ובימים אלה רואה אור ספר שיריה הראשון; אך אין הוא פרסומה הראשון. קדמו לו ערבי שירה, הרצאות, ופרסומים אחרים, שהמקורי בהם הוא 'מגילות געשה' – צרורי שירים הכתובים בכתב ידה וגלולים כמגילה, שאותם הפיצה בעצמה באירועים רבי משתתפים ובקרב מכריה. הספר, הנושא את השם המסקרן "שבעים שירי שוטטות", הוא כדברי ברכה סרי "גלגולן הבא של 'מגילות געשה' בעשרה מחזורים חודשיים". השירים מחולקים לשערים ונושאיהם מגוונים: שערי רום ותהום, שערי אשה, שערי אהבה, שערי בושה, שערי חרות וכו'.

'מגילת געשה', 'שירי שוטטות', 'מחזורים חודשיים' – מה משמעותם של שמות אלה?

"בהשראת מגילות רות ואסתר המקראיות ביקשתי ליצור את המגילה שלי, את תפילתי, התנ"ך שלי. קסמה לי צורת המגילה, שפתיחתה כמוה כחשיפה אטית. במקביל רציתי לצור צורה חדשה של מזוזה, קמע או... טמפון – חפץ סמלי אישי, שניתן לשאתו בארנק. 'געשה מרידור' הוא פסבדונים ו'מגילות געשה' פירושן המגילות של געשה, אך כדי לחזק את תחושת הקשר האישי, הותרתי מקום לשימושם של הקוראים, שירצו להעלות על כתב משיריהם או דברים אחרים מהרהורי לבם. גם בספרי הותרתי מקום לקוראים; 'שירי שוטטות' מסמלים את החיפוש המתמיד ואת השוטטות ללא מטרה, שתוצאותיה אינן צפויות; 'מחזורים חודשיים' עדות למחזוריות השלטת בכל. בעת כתיבת השירים חשתי ממש מחזוריות רגשית וגיליתי שיש קשר בין הכתיבה ובין המחזור החודשי שלי. גילוי זה מאפשר לי להצטייד במלאי שירים – שיר לכל מצב רוח – ולנהוג בשלווה בכל עת, מתוך ידיעה ברורה שהכל מחזורי ולכן עתיד לחלוף."

הזכרת פסבדונים שלך, 'געשה מרידור'. אין הוא ראשון ואף לא אחרון ברשימת השמות הבדויים שהשתמשת בהם – לפניו היו 'רומיה דור־דיעה' ו'פועה מרידור', ואחריו באו 'גלית הר־געש', 'בת אלה' וכו' – מי או מה מסתתר מאחורי כל שם?

"השמות 'מרידור' ו'דור־דיעה' מבטאים את

צילום **ענת בן־ארי**

הוקרתי לדור ההשכלה שהזכרתי קודם; 'רומיה' הוא שמה של אשה, שגרה בשכונתנו בתימן והיתה לי כסבתא אותה הערצתי מאד, לזכרה נשאתי את השם הזה בפרסומי הראשונים; 'פועה' היא המיילדת המקראית, המסמלת עבורי את הלידה – לידת המלים, וכן – פעפוע, מלמול, תוהו ובוהו; 'געשה', 'הר־געש', 'גלית' – כמוני עצמי, בלתי צפויה, וכמו הגלים המסמלים את המחזוריות התמידית."

בנגה מס. 6 פרסמת שיר עליו חתמת בשמך – מדוע? האם זה אות לבאות?

"הפסקתי להשתמש בשמות בדויים מפני שהרגשתי כמי שמשחקת במחבואים. אני באמת מאמינה שמאחורי כל שם מסתתר משהו מעצמי, אך עם ריבוי ההופעות הפומביות (אני מעדיפה את המגע הישיר עם הקהל) וביחוד עם פרסום הספר הראשון, המקבץ את כל שירי, נתבקשה גם האחדת השמות... וחוץ מזה – מקורבי התגרו בי: 'אין לך אומץ להיחשף באמת', אז הנה אני נענית לאתגר."

כשברכה סרי נענית לאתגר יש מקום לאזהרה: הספר כולל בין השאר מלים גסות, חוצפה כלפי שמיא וחשיפה אישית מביכה. מי שנרתע מכל אלה מוטב לו שלא יקרא את הספר. "לא מקבלת תלונות אחר־כך", מבהירה ברכה בפסקנות.

"אומרים עלי שאני תמהונית, כי מה פתאום נהייתי צמחונית. אומרים: לפחות מופרעת, כי איך נכשלתי אם אני כה מוצלחת."

"רוצה לסגור את המפעל / ... שוב לא אהיה מה שאני. / ואוי למי שיעמוד עוד רגע בדרכי. / הייתי הר נוסע. / הייתי עולם מתפקע. / ... עובדה. דמי ניגר..."
(מתוך השיר "לסגור את המפעל")

"לסגור את המפעל" הוא שיר על טרדת המחזור החודשי, ומן הדברים שאמרה ברכה על שיריה, שהם קשורים בקשר מחזורי עם המחזור שלה, יש להבין שהשיר מלמד על הלך־נפש החוזר אליה תדיר וניכר הן בשיריה והן בחייה. לפחות בעניין אחד, לדבריה, סגרה את המפעל לצמיתות: "כל חיי נקרעתי בין שני עולמות – בין התחייבויותי ובין רצונותי. עמדתי בכל הנסיונות האפשריים: משפחה, נישואין, לידה, גירושין, לימודים ומחקר, אכזבות ושמחות. עניתי על כל הציפיות שתלו בי. עכשיו אני שְׁלֵוָה – חופשית לעשות מה שאני רוצה!"

כדי להיות משוחררת באמת עליך להיות משוחררת גם מדאגות פרנסה, אך הנה את עניה – האין עובדה זו עלולה להיות מכשלה לרגליך, שאולי תוביל לכישלון?

"אכן, 'עם כל התעודות וכל התארים' הצלחתי להישאר עניה, וככל שאני מתבוננת בעובדה זו אני זוקפת אותה לזכותי. אינני רכושנית ואף לא שאפתנית – כסף, פרסום וקריירה אינם תופסים מקום חשוב בתכניותי. את השחרור שלי השגתי בדרכי שלי. משפחה וגידול ילדים משעממים אותי, סידרתי את ילדי בפנימיה טובה – סידור שפטר אותי מעול יומיומי, שהיה בעצם העול האחרון שפרקתי מעלי, והרי אני משוחררת. אני נוטה מטבעי אל השונה, המקורי, הבלתי אהוד, ובאלה האמצעים הצלחתי לשמור על יחוד ומקוריות וממילא על חרותי. אני, למשל, ממעטת לקרוא – כך אני נשמרת מהשפעות זרות ושומרת על סגנוני הטבעי. כשלונות? גם אותם עברתי תוך התמודדות לא קלה. דוגמה להתמודדות כזו הוא הספור "קריעה" – כתבתי אותו כדי להתמודד עם כישלון אישי. התמסרתי לכתיבתו עד כדי שכחה עצמית, וכשסיימתי הופתעתי מן התוצאה: הייתי משוכנעת שכתבתי אותו בתימנית!"

ברכה, שהיתה בין מייסדות נגה ומייסדות המקלט לנשים מוכות בירושלים, פעילה בקבוצת הנשים נגד המלחמה בלבנון, ועוסקת למחייתה בלימוד ובהדרכת נשים מחוסרות השכלת־יסוד. ואני שואלת: "מה דינם של 'המפעלים' האלה? גם אותם תסגרי?"

"להיפך – עבודתי ופעילותי הן חלק מהגשמת שאיפותי. בעבודתי אני רואה לא רק מקור פרנסה אלא גם שליחות חשובה: הקניית השכלה לנשים ועידוד נשים; ואילו פעילותי היא ביטוי לעמדותי הפוליטיות, שהייתי מגדירה אותן כקוסמופוליטיות."

עיקר עיסוקך מתרכז סביב נשים וחלק נכבד מזמנך מוקדש לעידוד נשים מזרחיות, האם זה מקרי או – עדות להעדפותיך האישיות?

"אין לי שום העדפות ממין זה או אחר. אני ערה לכל מכאובי החברה ונאבקת בכל תופעה שלילית. זו פשוט עובדה מצערת שמבין הנשים מחוסרות ההשכלה רבות הן הנשים המזרחיות, ואני גאה להיות בין אלה העושים לתיקון ענין זה. שמחתי לגלות שלהבדלי המוצא אין שום ערך בקרב הנשים הפמיניסטיות – כולן מאוחדות סביב הרעיון המשותף. אגב, אני התחתנתי עם אמריקאי מתוך אמונה תמימה ברעיון מיזוג הגלויות."

את בודאי ערה גם לכל הדיבורים על "מלחמות תרבות" בארץ. מה היא עמדתך בענין זה?

"אני מתנגדת נמרצת לסייגים נוסח "אשכנזי", "ספרדי" וכו'. האמת היא, שהאוניברסאליות שלי דוחה כל ביטוי של התגדרות עדתית או פטריוטיות־לוקאלית אחרת. מיזוג תרבותי, פתיחות וחופש הבחירה הם האידיאל שלי. אני רוצה שישמעו אותי כמות שהנני, אך אינני רוצה שיגבילו אותי או יאמרו לי: את תימניה, תכתבי שירים על סחוג."

בכל זאת, כתבת על סחוג... את חושבת שתרבות שתוחמה היטב בגבולות הפולקלור (כדוגמת התרבות התימנית) תצליח לפרוץ את הגבולות, להתמזג ולהשפיע?

"מוכרחים להעז. דוקא התימניות אינן מעזות. הן משפחתיות ומטופלות מדי בבעיות זולתן, הן צנועות ומטפחות את הצניעות, וגרוע מכך – הן נוטות לביטול עצמי. ישנה בעיה נוספת: בני עדות המזרח נוטים להערצת הסמכות, הערצת העבר ואני מאמינה שקיימת עדיין גם דבקות רבה באמונות טפלות. הפכי את הדברים על פיהם והשגת את מבוקשך – מיזוג תרבותי בארץ."

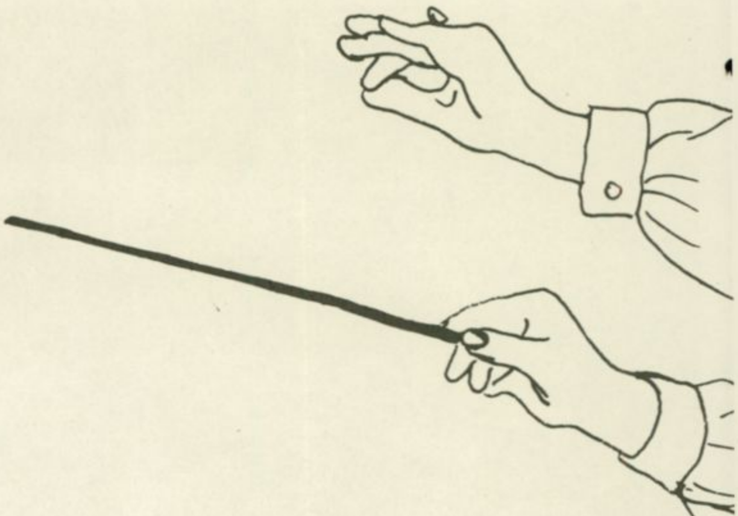
להעז, להשתחרר, אומרת ברכה סרי והיא יודעת את אשר היא אומרת. המזל לא שיחק לה בדרכה אל מחוז חפצה, אך היא עם החוצפה האופיינית לה העזה להיאבק ויצאה מנצחת.

"באתי אליך מוכה ודפוקה ואילמת ... ונמלטתי ממך מוכה ושבורה ונוקמת. על טפי אז פרשתי כנפיים וגבהתי מצוק ועמקתי ממים. נעלמתי ממך חזקה ושפויה ורושמת."
(מתוך השיר "באתי אליך מוכה")

צילום ענת בריאר

למנצחת שיר מזמור

מאת פרי רוט

כידוע, רבים התחומים בהיסטוריה האנושית שבהם לא נטלה האשה חלק. גם כשהיו נשים שהתבלטו בתקופתן, מתייחס אליהן התיעוד בקיצור נמרץ, לא אחת בשלילה מגמתית, ובאותם תחומים שאין צל של ספק, שהנשים מילאו בהם תפקיד דומינאנטי, אין הערכה לכך בתולדות התרבות. בכל דיון על יצירותיה של האשה מוצגות נחיתותה היצירתית, דלות כישוריה וכשרונותיה, אשר לעולם לא יעמדו בתחרות עם כשרונות הגבר.

אחד ממרכיבי האמנות החשובים הוא הגיוון והשוני. בוודאי שיצירותיה של האשה שונות ביסודן מאלה של הגבר וכך גם רבים מנושאיה, אך אם מהות האמנות היא בעצם תיאור מלאכותי של הטבע על כל משמעויותיו, לא ייתכן להתעלם מעולמה המיוחד והבלעדי של האשה, שרק היא, מתוקף היותה אשה, יכולה לבטא. למעשה, במקום להבין שהאמנות הנשית והגברית משלימות זו את זו ואינן עומדות בתחרות, במקום ליהנות ולהשתתף בחוויותיה היצירתיות של האשה, אשר באו לבטא עולם מזווית אנושית אחרת, בלמה אותה החברה באיסורים ובעונשים חמורים במשך אלפי שנים.

בימינו, בעידן של פתיחות יחסית, כאשר כוחה היצירתי של האשה כבר הוכיח את עצמו, והוא פורץ אט־אט לכל תחום בחיים, עדיין חזקה תחושת התחרות, החשד, הקנאה, ואולי גם הפחד מפני נשים. הטענות הקלאסיות בדבר מוגבלות הנשים עדיין נשמעות אך נוסף גם טיעון חדש, שכביכול מרבית הנשים כלל אינן מסוגלות לשנות את התייחסותן לעצמן, גם לו היה ניתן להן חופש הפעולה הרצוי. נראה שהמכריזים הכרזות אלה לא תהו ולא העמיקו די בסיבות שהובילו למצב זה. דיכוי מעשי ופסיכולוגי, במשך אלפי שנים מפתח תכונות יסוד, שאין להשתחרר מהן לא בשנות דור אחד ולא בשניים. אינני באה למעט ממאבקיו של כל יוצר באשר הוא, אולם לגבר תמיד היתה התקווה. התקווה והציפייה שיגלוהו, ושיצירתו תראה אור. לאשה לא היתה תקווה, ובשל כך גם לא ציפייה שכזו. לא היה כל סיכוי שיתייחסו בכלל ליצירתה, קל וחומר שתראה אור. להיפך, במקרים שהדחף עלה על כל שיקול אחר, והאשה הסתכנה בפעילות יצירתית, היא עמדה לא אחת בהשפלות ובנידוי, ויצירותיה הושמצו בטענה, שזוהי פריצה לתחום עולמו של הגבר, או אמצעי לפיתוי מיני.

אין דוגמה מאלפת יותר לכך מאשר המשוררת סאפפו מלסבוס, שכונתה על ידי אפלטון "המוזה העשירית", מחוללתה של שירת האהבה היוונית, אשר שיריה הטביעו רישומם על משוררים קלאסים וחדשים. סאפפו הקימה בית־ספר לבנות, לפיתוח כשרונותיהן בשירה, במוסיקה ובמחול. על פעולותיה היא עוררה את חמת עמיתיה, ונידונה לגלות. לימים הושמדו מרבית כתביה (בכייה לדורות), ושמה הושמץ. מעובדה זו אפשר אולי ללמוד, כי חוסר יצירות של נשים אינו מורה בהכרח על חוסר יצירתיות, אלא יותר מכל על חוסר התייחסות אליהן, ועל זלזול בהן. האשה היוצרת נאלצה לא אחת לתת פורקן בסתר לדחפיה היצירתיים, או להכליל את יצירותיה ביצירות של יוצר מקורב אליה, כדוגמת קלארה ויק־שומאן (אשת המלחין) או פאני מנדלסון (אחותו של המלחין) במאה ה־19.

כשאין תקווה, בדרך כלל גם אין מוטיבאציה. כשאין קרקע פורייה, הצמחייה דלה, אך הדחפים והיכולת ממשיכים להתקיים. עם התפתחות האנתרופולוגיה התברר עד כמה השפיעה התייחסות החברה לאשה ולמוסיקה על האשה במוסיקה. אנו עדים לעובדות מפתיעות, היכולות לזרוק אור ולהוביל ליתר הבנה, פתיחות וסובלנות. אם רואים כיום במוסיקה שפה בינלאומית, היכולה לגשר בין עמים, אולי תוכל המוסיקה לשמש גשר גם בין המינים, מאחר שצמיחתה החלה במאבק קשה בין המינים.

כבר בימיה הראשונים של החברה האנושית, נקבעו חוקים ואיסורים חמורים ביותר באשר למותר ולאסור לאשה במוסיקה. עובדה זו מוכיחה בעצם עד כמה אדיר היה כוחה של המוסיקה, ומה רבה השפעתה על האדם. נראה, שהגבר האמין בכוחה המאגי, וחשש מהשילוב של המאגיות של המוסיקה עם המאגיות של האשה על מעגלי חייה המסתוריים, וסת, הריון, לידה, שמא יביאו לעליונותה ולשלטונה עליו. אלן לומקס מזכיר בספרו "גישה לאנתרופולוגיה של המוסיקה" איסורים על פעילות מוסיקאלית של נשים בתרבויות פרימיטיביות. על נשות שבט הנבאהו הוטל איסור מוחלט לשיר בכל טקס דתי, עד הגיען לתקופת הבלות. לנשות שבט הקאראג'ה בברזיל אסור בכלל לשיר, ורק הגבר ראוי לתואר התרבותי והנכבד "זמר".

בחלק מהתרבויות יש איסורים מוחלטים באשר לחלוקת הכלים בין המינים. העונש המירבי על שבירת טאבו זה הוטל על נשים. בשבט הטקונה, אחד משבטי האינדיאנים בדרום אמריקה, ניגנו בכלים המוסיקאליים גברים בלבד, והכלים שימשו כמכשיר להפחיד את הנשים והילדים. על אלה האחרונים נאסר אפילו להסתכל בכלים. טקס טקונאי מספר על נערה שעברה על איסור זה וריגלה אחר החלילים. כנקמה הוצאה להורג, ובותרה, בשרה עושן ונאכל בחגיגה המונית בכפר ואמה ואחותה חוייבו להשתתף. אגדה של שבט גיופרי, "המצאת החצוצרות הקדושות", משמשת בטקס מורכב באזור האמזונות. לפי אגדה זו היו בתחילה הכלים המוסיקאליים בידי הנשים, שהסתירום במקום שבו יכלו לנגן בהיחבא. מחמת מסירותן לנגינה, הפקירו את תפקידיהן הנשיים, והגברים נאלצו לקושש עצים ולשאוב מים, עד אשר קם גיבורם קואי, גזל בכוח את החצוצרות מן הנשים ונתן אותן לגברים, בהזהירו את הנשים לבל תנסינה לקחתן בחזרה. מאז נאסר על הנשים להביט או לנגן בחצוצרות הקדושות.

הדברים נראים קיצוניים, אך עובדה היא שבצורה זו או אחרת קיימת התופעה בכל התרבויות, ומניעיה זהים. אולי אין זה מקרי, שבתרבות המערבית מתקשרת המוסיקה עם המוזות. המוזה היא אלת המוסיקה בעלת הכוחות העליונים והמסתוריים, אשר בכוחה לתת השראה, והיא חלקה מחסדיה גם לנשים. לעולם לא נדע מי שר את השיר הראשון. האם היה זה שיר אהבה של אדם לחוה, או שמא חוה לאדם, או שיר ערש לקין בכורם, ואלי שיר הלל של שניהם לבורא?

קוריוז שקשה שלא להזכירו בהקשר זה הוא גילוי מעניין במחקר של שירת הציפורים. מתוך התבוננות והאזנה לציפור השיר הקוסיפה הגליני

למנצחת שיר מזמור

ג׳יזל בוקה

שבקניה, התברר, שאצל ציפורים אלה, המנהלות אורח חיים מונוגאמי, הזכר בלבד שר, ושירתו מורכבת מאוד ומחולקת לשירי עליית השחר, השקיעה, חיזור וכד׳. רק עם מות הזכר פוצחת הנקבה בקינה, ומעתה היא ממשיכה לזמר אותו רפרטואר בדיוק מופתי. נטילת חופש הפעולה ובלימת כישוריה של האשה (ואם תרצו, אף של נקבת הציפור) קיימים לא רק בשבטים רחוקים, ולא רק בימיה הראשונים של החברה האנושית.

בערב חב״ד שהתקיים לא מכבר במלון סיני בתל־אביב בנושא ״חיי המשפחה״ הופרדו הנשים והגברים, כנהוג, וכשהתחילה התזמורת לנגן, הצטרפו הגברים בשירה, בעוד הנשים מוחאות כפיים בלבד. ומדוע? כי הכתוב פוסק, ש״קול באשה ערווה״, כלומר, הנשים אסורות בשירה מחמת הצניעות. זוהי גם הסיבה שחברי אגו״י קמו כאיש אחד ויצאו לזמן מה מהאולם שבו התקיים טקס השבעת הנשיא החדש. בטקס השתתפה מקהלת רינת, ששרות בה גם נשים. ברם, בסופו של הטקס נאלצו האגודאים בכל זאת להאזין ל״טריפה״. המקהלה שרה את התקווה, ועזיבתם היתה מתפרשת כהפגנה כנגד ההמנון הלאומי. כבוד ההמנון הלאומי, שלא ככבוד הנשים, נשמר.

אחד מחשובי האנתרופולוגים והביו־סוציולוגים של ימינו, אשלי מונטגיו, מקדיש בספרו ״עליונותה הטבעית של האשה״ פרק רציני לאשה וליצירתיות, ובו הוא מנתח את הנושא על כל היבטיו ההיסטוריים והפסיכולוגיים. מונטגיו עוקב אחר דיכוי הנשים באמנויות, ומביא תימוכין לדבריו מהתנ״ך ומהברית החדשה: ״והוא ימשל בך״ (בראשית) או ״על כל אשה להתבייש בעצם המחשבה שהיא אשה״ (ציטטה מאבות הכנסייה, גירסה אחרת ל״ברוך שלא עשאני אשה״). בימים אלה, כשניתוחים פסיכולוגיים הפכו כמעט נחלת הכלל, אין צורך לפרט את ההשלכות הנפשינת שמנטאליות מסוג זה גורמת. הארת תפיסה זו היא התשובה היחידה הקיימת לטיעון החוזר חלילה והמסיים כל דיון, שנושאו ״נחיתותה היצירתית של האשה״, היינו, מדוע אין נשים בין האמנים הדגולים. שדה המוסיקה משמש דוגמה מובהקת לכך, כשהטענה המושמעת היא שאין בהיסטוריה מלחינות בעלות שיעור קומה. העובדה לכשעצמה נכונה במסגרת הספרות ההיסטורית־מוסיקאלית הקלאסית, השמה את האשה בצל, אך לא די בה להוכיח את נחיתותה הטבעית ביצירתיות, או את חוסר כישוריה של האשה במוסיקה.

מאז הומצא כתב התווים נחלקת המוסיקה למוסיקה שבכתב, המוסיקה האינטלקטואלית, ולמוסיקה שבעל־פה – הפולקלור. כמובן, הפולקלור קדם למוסיקה הכתובה וזו ניזונה מהמוסיקה שבעל־פה. האשה השפיעה על שתיהן, אלא שהאסמכתות לכך לוקות בחסר. המלודיות והשירים הראשונים ששומעים התינוק והילד, היו והינם במרבית המקרים שירים ששרות אמו וחברותיה – שירי ערש, עבודה, שימחה, דאגה, משחק ועוד. בתחום זה מצאה האשה כלי ביטוי ליצירותיה הפואטיות, המלודיות והאינטרפרטאטיביות. ואמנם, האשה ידועה במסורת כ־songstress (מחברת ומזמרת שירים).

בספרה ״מוסיקה ונשים״ מסבירה סופי דרינקר מדוע האשה לא הלחינה ולא בלטה בהופעותיה המוסיקאליות הפומביות. ההשכלה והתרבות המערבית היו קשורות בתחילתן בדת. מאחר שהדת החרימה את האשה ומנעה ממנה כל השתתפות בטקסים דתיים, באופן אוטומאטי נמנע ממנה המקור שסיפק השראה למוסיקאים. אמנם ידוע על נזירות שחיברו מוסיקה ליתורגית, והמפורסמת בהן היא הילדגרד בון בינגן (1179–1098), שיסדה מנזר נשים בנדיקטי בגרמניה ועמדה בראשו. היא ניסתה לעקוף את גזירות הכנסייה, וכל

קלארה שומאן

חרות ישראלי

סאלי אן

התפילות במנזרה היו מושרות בפי הנזירות. היא גם חיברה כמה ספרים של שירים ליתורגיים ומחזה מוסיקאלי.

גם כשיצאה המוסיקה משלטונה הבלעדי של הכנסייה, והמוסיקה החילונית (המלומדת) החלה להתעורר, המשיכה הכנסייה להיות בדרך זו או אחרת גורם מרכזי בחיי המוסיקה; גם החינוך המוסיקאלי בעיקרו היה נתון עדיין בידיה. המימסד הגברי סיפק את אנשי המקצוע, ולא היה צורך מעשי במיומנותה של האשה. מעתה ציפו ממנה רק להיות הפטרונית של המוסיקה, ולבצע מוסיקה שחיברו גברים. מובן, שקשה לפרוץ דפוסים ותכתיבים חברתיים, אך היו נשים כאלה. בימי־הביניים אנו מוצאים נשים יוצרות במנזרים ובקרב אותן נשים בעלות רכוש וזכויות ירושה, כמו הטרובדוריות של דרום צרפת. בתקופת הבארוק הנשים שעסקו במוסיקה היו בעיקר בנות מוסיקאים מקצועיים, ששימשו שוליות לאביהן, ונשים שחיו במנזרים או בנות אצולה.

במאה ה־18 בולטת דמותה של מריה אנטוניה וולפורגה, בתו של אלקטור בוואריה, שהיתה מלחינה בעלת מעמד נכבד, וחברה באקדמיה הארקאדית של רומא. היא כתבה שתי אופרות שבוצעו בפני פרידריך הגדול, מלך פרוסיה. דוגמה מייצגת להרבה ממה שנאמר לעיל היא הראשונה בזמרות גרמניה – גרטרוד אליזבט מארה מדרזדן במאה ה־18. מיד לאחר הולדתה מתה עליה אמה. אביה היה מוסיקאי עני, והוא נהג לקשור אותה לכורסה, כאשר היה יוצא לעיסוקיו. כתוצאה מכך סבלה מרככת קשה כל חייה. מאחר שהוא עסק גם בתיקון כלי־נגינה, נטלה כבר בגיל ארבע כינור לידיה, למרות איסוריו ועונשיו של אביה. דחפיה היו כה חזקים וכשרונה כה בולט, שהאב לא יכול היה לעצור בעדה, בייחוד כשהתגלתה כילדת פלא. עד מהרה החל להופיע עמה, ועם הצלחותיה הגדולות הופנתה אליה תשומת לב האצולה והמלוכה, שלקחוה תחת חסותם, ודאגו לחינוכה המוסיקאלי המעולה. ברם הילדה נתברכה גם בקול נפלא. יש לציין שעם התפתחות המוסיקה הכלית ועמה גם סגנון האופרה, החלו להזדקק גם לתכונות הקוליות המיוחדות, המאפיינות את קול האשה. מאחר שנגינה בכינור נחשבה לעיסוק בלתי נשי, למרות פרסומה הרבה של הכּנרית הגדולה מאדלנה לומברדיני, לחצו על מארה לפנות לזמרה.

התפתחות האופרה, שהלכה ותפסה מקום מרכזי בחיים המוסיקאליים, סללה אפיק מקצועי־מוסיקאלי מכובד בפני נשים, שבו הן יכלו להתבטא ולהתפתח. הזמרת האופראית מצאה לעצמה אפשרות לנצל ולהקרין מכישוריה ומקסמיה, ואף להגיע למעמד שווה לזה של הגבר. היא גם שיצרה את המושג, המוזכר לא אחת דווקא בקונוטאציות שליליות – הפרימדונה. מלבה, גאלי קורצ'י, מריה קאלאס הן רק אחדות מרשימה ארוכה. שילוב קולה של האשה במוסיקה הפך טבעי עד כדי כך שרבים לא היו מעלים על דעתם כיום שהיו ועדיין קיימים איסורים על השתתפות נשים בזמרה בחברות מסוימות. בימינו נזכיר רק את קאתי ברביריאן שנפטרה זה מכבר, אשר קולה הפך במרוצת השנים לחלק אינטגרלי במוסיקה בת־זמננו, ולא אחת הועדף על כלי־נגינה.

מאחר שהתפתחותה של האשה היתה תלויה במימסד הגברי, חייבים לציין שכמעט בכל תקופה קמו גברים נאורים, שההתעלמות הכללית מיכולתה של האשה לתחום האמנות הטריד אותם מאוד. הזכרתי כבר את אפלטון, אזכיר גם את פיתאגורס, שהקים את בית־הספר הראשון המעורב, שבו למדו מדעים, מוסיקה וספורט. מבית־ספרו יצאו משכילות יוון העתיקה. המלחין החשוב אנטוניו ויוואלדי (1685–1741), שהיה גם כנר גדול וכומר, יסד קונסרבטוריון לבנות יתומות, ואף שימש בו כמורה. גם בימינו אנו עדים לאותה תופעה: לפני מספר חודשים חל קרע בין תזמורת ברלין לבין מנצחה הדגול זה 44 שנה, פון קאראיאן. פון קאראיאן ביקש לצרף לתזמורת הפילהרמונית נגנית קלרניט, אשה שנייה לתזמורת, שרובה ככולה על טוהרת המין הגברי. התזמורת הטילה וטו על החלטתו, ובעקבות זה ביטל המנצח את מרבית הופעותיו עם התזמורת (אגב, יש כמה תזמורות בעולם, כמו התזמורת הסימפונית של לונדון, שאינן מעסיקות נשים כמדיניות!).

עם התפתחות התרבות מחוץ למימסד של הכנסיה, הלך מצבה של האשה והשתפר, כמובן, במשפחות שהיו מודעות לכך, ושהיה להן הבסיס הכלכלי לכך. יותר ויותר דואגים להשכלתה, ובמאה ה־19 מתחילה הדינאמיות היצירתית בעיקר בספרות, עם ג'ורג' אליוט וז'ורז' סאנד (שתיהן אימצו לעצמן שמות גברים), האחיות ברונטה ועוד. גם במוסיקה החלו לגלות את דבר קיומן. אם בספרות נאלצו הנשים לאמץ שמות של גברים, הרי שבמוסיקה נכללו יצירותיהן של המלחינות במכלול היצירות של הגברים המקורבים אליהן, כדוגמת פאני מנדלסון, מלחינה מוכשרת בזכות עצמה, וקלארה ויק־שומאן, אשת המלחין ואחת הפסנתרניות הגדולות, שקבעה נורמות חדשות באמנות הביצוע, ושימשה מקור השראה לשומאן בעלה ומדריכה רוחנית לבראהמס. היא היתה בתו של מוסיקאי, ונחשבה לאחת הדמויות הבולטות בעולם המוסיקה בתקופה הרומאנטית. מעניין שהיום נשמעים קולות במימסד המוסיקאלי, הכופרים בהשפעתה החיובית, ומאשימים אותה באי־דיוקים חמורים בעריכת כתבי שומאן.

פולין ויאדרוט גרסיאה, אחת השחקניות והזמרות הדגולות של המאה ה־19, היתה בתו של טנור ומורה גדול. כל בני המשפחה היו ברוכי כשרונות מוסיקאליים, והם התבלטו מאוד בשעתם. גרסיאה הרבתה בהוראה ובהלחנה, ואף הלחינה אופרטות לטקסטים שכתב טורגנייב, והועלו בעיקר בתיאטרון הפרטי שלה בוויימאר ובריגה. היא גם פירסמה אוספי שירים ועיבודים ווקאליים למזורקות של שופן, שזכו לפרסום על־ידי בתה, הזמרת ג'ני לינד. קאמיל שאמינד, שהתבלטה כפסנתרנית, התחילה להלחין כבר בגיל שמונה. יצירותיה רבות ומקיפות כמעט את כל טכניקות ההלחנה. המימסד המוסיקאלי מייחס להן חשיבות סלונית בלבד. תרזה קארנו מוונצואלה, אשר בנוסף להיותה זמרת אופרה מכובדת יש הרואים בה את גדולת הפסנתרניות במאה ה־19, היתה אף היא מלחינה, וזכתה לפופולאריות רבה. היא גם חיברה את ההמנון של ונצואלה.

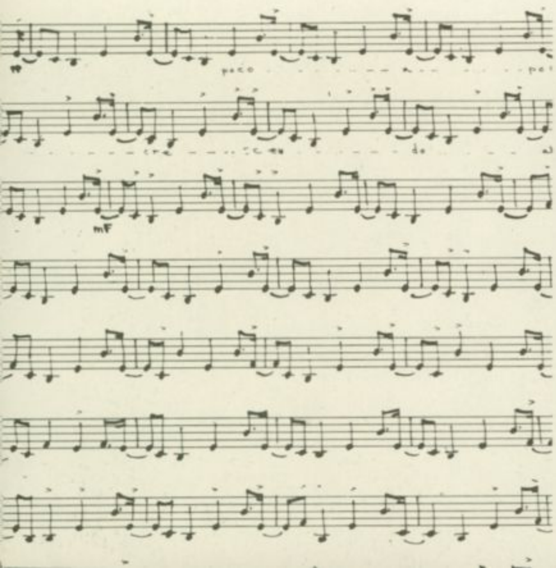
שתי דמויות דומינאנטיות במימסד המוסיקאלי בצרפת נולדו בשלהי המאה ה־19. הפסנתרנית מארגרט לונג, והמלחינה והמנצחת שהפכה לכוהנת הגדולה של הקומפוזיציה – נדיה בולנז'ה. מארגרט לונג היתה מקורבת מאוד לכמה מגדולי המלחינים בצרפת, והם הפקידו בידיה את האשה לשמש כדגם נכון לאינטרפרטאציה של יצירותיהם. את

דליה אטלס

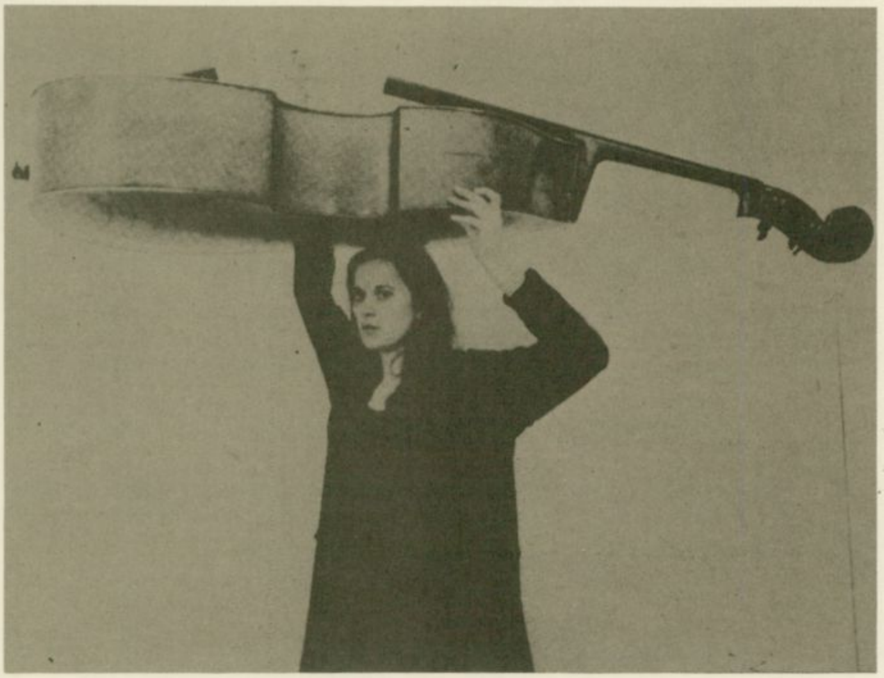

ורדינה שלונסקי

למנצחת שיר מזמור

הוראותיהם הישירות הנציחה בשלושה ספרי מופת – "בפסנתר עם פורה", "בפסנתר עם דביוסי", ו"יחד בפסנתר עם דביוסי". דביוסי, אגב, הזמינה במיוחד, כשידע כי מותו קרב. מארגרט לונג נחשבה גם לאחת הפדגוגיות הגדולות בדורה. גם כאן כבר נשמעים קולות, המטילים ספק בתרומת ספריה ובמהימנותם.

נדיה בולנז'ה (1979–1887) הטביעה את חותמה מעבר לגבולות צרפת, והיתה לאחת הדמויות הקובעות בהתפתחות הקומפוזיציה במאה ה־20. אמה היתה זמרת, אביה – מלחין ומורה לכינור. אחותה, הכנרית המבטיחה, שהיתה גם מלחינה מוכשרת, נפטרה בדמי ימיה, ובולז'ה לקחה על עצמה להמשיך את מפעל חייה של אחותה. ב־1908 קיבלה את פרס רומא היוקרתי עבור יצירתה "בתולת הים". היא היתה מנצחת מכובדת, תחום כמעט סגור לנשים עד עצם היום הזה, מילאה תפקיד חשוב בהחייאת המוסיקה של מונטוורדי, האיטלקי, והיתה חלוצה בביצוע מוסיקה צרפתית של הבארוק והרנסאנס. היא היתה האשה הראשונה שניצחה על תזמורת סימפונית בלונדון ב־1937. היא ניצחה על בכורות של סטראווינסקי, ועל ידיה יצקו מים קופלנד, פסטון, מרקביץ, פרנסואה, ליפאטי ורבים מן המי־ומי במוסיקה של המאה הנוכחית. כמו כן היתה בוחנת בתחרויות בינלאומיות לקומפוזיציה, ואף הקימה בית־ספר בפונטנבלו, שהיה מקום עלייה לרגל עד ליומה האחרון.

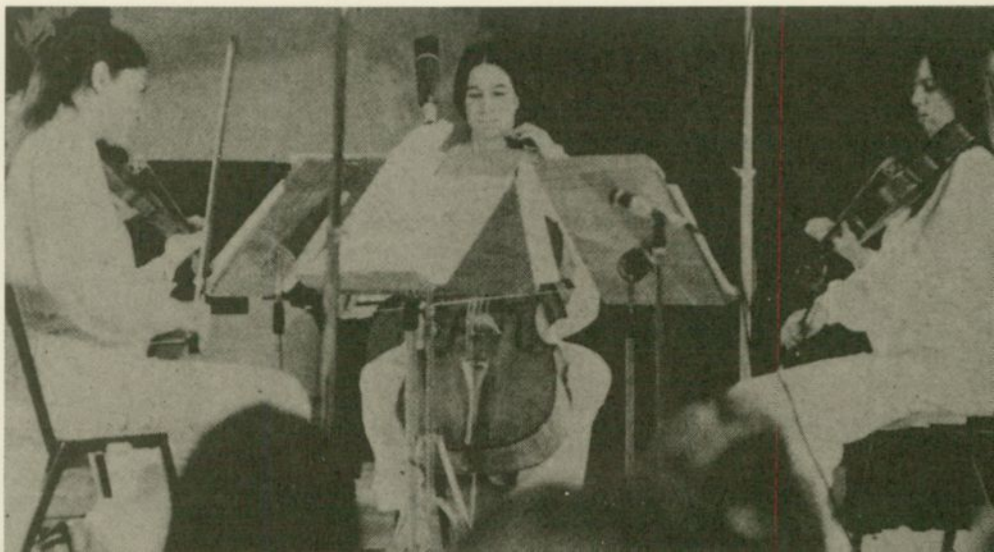
בארה"ב – ערש לתרבות חדשה – מופיע שמה של איימי מרסי צ'ני ביץ' במקום בולט בגלריית המלחינים של יבשת זו. צ'ני ביץ' נולדה ב־1867. היא היתה פסנתרנית מכובדת. רשימת יצירותיה מרשימה, וכמה מהן בוצעו על־ידי התזמורות הגדולות בבירות העולם. כמותה איזבלה ביטון ורות קרופורד סיגר, שהיתה האשה הראשונה שקיבלה מלגת הלחנה מקרן גוגנהיים והיא נמנית, לצד צ'ארלס אייבס וקרל רגלרס, עם הדמויות המרכזיות באוואנגארד של המאה ה־20. נוסף להיותה מלחינה קלאסית, הקדישה חלק ניכר מזמנה וממרצה לפולקלור האמריקאי, תחום שבו יש לאשה מקום בולט, ואזכיר רק מספר שמות כמו ג'ון באייז, אלה פיצג'ראלד, שלבי פלינט, דולי פרטון ועוד. גם באמנות הביצוע בולטות נשים, ונציין רק את ואנדה לאנדובסקה, פסנתרנית ואמנית צ'מבלו דגולה, דיים מיירה הס, פסנתרנית שזכתה בתואר אצולה בריטי, רוזלין טורק, ג'ינה באכאואר, אני פישר, קלארה האסקיל, אף הן פסנתרניות. ג'קלין דה־פרה, צ'לנית, אידה הנדל, כנרית ועוד... הרשימה ארוכה מאד.

גם אם קשה היה לחברה להסתגל לרעיון, שנשים מסוגלות ליצור ולהשתתף באופן פעיל בכל תחומי המוסיקה, באו מלחמות העולם ויצרו תנאי מצוקה, שחייבו להיעזר בשירותיהן. וכך אנו מוצאים בתזמורות הצבאיות מציאות המנוגדת לכל תפיסה מקובלת. בימי מלחמת העולם השנייה נוסדה תזמורת צבאית של נשים, ומאז משתתפות נשים בתזמורות צבאיות. הודות לכך נפתח בפניהן עולם כלי־הנשיפה.

סימני הסובלנות והפתיחות ניכרים בעולם החדש. המנצח אישלט סלומון, שהיה הראשון שניצח על תזמורת סימפונית של נשים, הצהיר, ש"זוהי שטות לקבוע שנשים נחותות מגברים בעולם המוסיקה... נשים יותר רגישות, ויש להן תחושה מיוחדת לפיסוק" (ניו־יורק־טיימס, 29.9.1940). באותו עיתון, באוקטובר 1946, הצהיר הנס קינצלר, כי "מוסיקאיות, ביכולתן ובהתלהבותן, מוסיפות מימד וגורם מעורר לתזמורת... הן היו ברכה למרבית המנצחים במשך שנות המלחמה." ליאופולד סטוקובסקי אמר: "אני מוצא, כי נשים שוות בכשרונותיהן לגברים". לעומתו, סיר תומאס ביצ'ם היה ידוע בהצהרותיו, ש"הנשים הורסות את המוסיקה". חוזה איטורבי, כשהיה ממונה על התזמורת הסימפונית של רוצ'סטר, סירב לקבל לתזמורת בוגרות של קולג' איסטמן למוסיקה, אחד

קאתי ברבריאן

שרה קולדוול

מרילין שטיינר

אידה הנדל

המוסדות היוקרתיים למוסיקה, מאחר שלדבריו, "נשים אינן מסוגלות להיות מוסיקאיות דגולות".

בהשוואה לגבר, ניצבת האשה עדיין בפני קשיים חמורים. עדיין מעדיפים שהיא תגביל את עצמה לכלים מסוימים כגון פסנתר, נבל, ואולי עוגב. דונל הנהן (ניו־יורק־טיימס, ינואר השנה) מתייחס לתופעה שהוא מכנה "גינפוביה" (חרדה מפני נשים) בתזמורת הסימפונית, שאמנם חלפה כבר בארה"ב, אך קיימת עדיין בהרבה תזמורות אירופאיות חשובות. היות שמרבית המנצחים על התזמורות הסימפוניות החשובות בארה"ב הם אירופאים, סובלות מכך האמריקאיות בכל זאת (ראו טבלה). ואם אנו באמריקה, חייבים להזכיר את הכוכב העליון בעולם האופרה שם – המוסיקאית והמנצחת שרה קולדוול, שהיתה האשה השנייה, לאחר נדיה בולנז'ה שניצחה על הפילהרמונית הניו־יורקית. קולדוול יסדה ב־1967 בית אופרה בבוסטון, שהיה לאחד מבתי האופרה המעולים בעולם (כידוע, הוזמנה קולדוול ארצה לא מכבר, כדי לעזור בהקמת מוסד האופרה מחדש).

אף בישראל יש ייצוג למלחינות: ורדינה שלונסקי, שרה פייגין, ירדנה אלוטין, שלומית רנד (יושבת באמריקה), מאגי ברסטון (ממייסדות קיבוץ סאסא, יושבת בקנדה), ג'ון וויליאמס. במסגרת המוסיקה העממית בולטת המשוררת והמלחינה נעמי שמר שהפכה כבר לקלאסיקה ולנכס לאומי. בשדה החינוך המוסיקאלי יש לציין את המצאתה המהפכנית לרישום תווים של יעל בוקשפן (מבכירי הפדגוגים בשטח החינוך המוסיקאלי), שגם במוסדות אקדמיים בעולם מגלים בה עניין רב. הגינפוביה עדיין גורמת לכך שהניצוח הוא אחד התחומים הקשים ביותר לפריצה. המנצחת הישראלית דליה אטלס קובלת על כך שלמרות הצלחותיה (בעיקר בחו"ל), עדיין מתייחסים לעצם היותה אשה, אף ש"מה שעושה מנצח טוב הוא לא המין שלו, אלא הנשמה שלו". לג'יזל בוקה בן־דור יהיה אולי קל יותר. זובין מאהטה והתזמורת הפילהרמונית הישראלית אפשרו למנצחת הצעירה לפרוץ את הטאבו המקודש, והיא נטלה חלק בסדנת המנצחים בימי "נס חנוכה" השנה. בוקה בן־דור השתתפה בקונצרט פומבי בהיכל־התרבות, בהיותה בחודש השמיני להריונה. היא ניצחה בכשרון רב על "הקורבן" מתוך פולחן האביב של סטראווינסקי. מאורע זה חשוב הן למוסיקה והן לנשים. אולי נגיע סוף־סוף למצב, שכל ענפי המוסיקה ייפתחו בפני הנשים, והיא תהיה שייכת לשני המינים בהתאם לצרכיה ולצורכי כל המשתייך על המין האנושי, ללא דעות קדומות?

רשימה זו יכולה לשמש רק כהקדמה לנושא, שאך לפני שנים מעטות החלו להתייחס אליו במסגרת לימודי נשים, או כנושא צדדי במוסיקולוגיה ובסוציולוגיה של המוסיקה. החומר המאורגן עדיין מועט, אך כל המתעניין יבחין שהנושא רציני, רחב יריעה וחשוב להסטוריה האנושית: גלגוליו השונים הם תוצר מובהק של מתחים רגשיים, פסיכולוגיים, סוציולוגיים ומיתיים, הקיימים בחברה האנושית. התפתחותה של האשה במוסיקה היתה תלויה בגורמים חיצוניים, שאיפשרו או מנעו ממנה גישה למוסיקה. לפיכך כל מה שקשור בהתפתחות המוסיקה והאשה קשור באופן ישיר ליחס התרבויות השונות בהיסטוריה לאשה ולכל מה שהיא מייצגת. מהמחקרים מתברר, שככל שהחברה מדכאת יותר את האשה, כן פרימיטיבית יותר רמת התפתחותה המוסיקאלית, וככל שהחברה מכבדת יותר את מעמדה של האשה, כן מורכבת ומפותחת יותר רמתה המוסיקאלית.

ראי טבלאות מעבר לדף

פרי רוט היא ילידת הארץ, בוגרת האקדמיה למוסיקה בירושלים, בעבר תלמידתו של מינדרו כץ ז"ל. שימשה בעבר כחברת ועד באיגוד המורים והאמנים למוסיקה. עובדת כמורה לפסנתר ולמוסיקה.

בדיקה שלנו לצורך כתבה זו מגלה שמספר הנגניות בתזמורות אמריקאיות משניות כמעט כפול מזה שאצלנו. אותו יחס מספרי נשמר גם כשמשווים את אחוז הנשים בתזמורות החשובות של שתי הארצות. יש לציין שבארץ, כמו גם בארה"ב, ככל שהתזמורת מכובדת יותר כך יורד מספר הנשים המנגנות בה. אותו דין חל על תפקידים בכירים בתזמורת-נגנים ראשיים ראשי קבוצות. להלן הנתונים שנאספו:

נשים בתזמורת

התזמורת	אחוז הנגניות	אחוז הנגניות הראשיות או ראשי הקבוצה
ממוצע תזמורות חשובות בארה"ב (לא כולל 12 הגדולות ביותר)	26	*
ממוצע תזמורות אזוריות ועירוניות בארה"ב	50	*
הפילהרמונית הישראלית	14.7	5
רשות השידור י-ם	22	25
באר-שבע	28.5	16.6
הקאמרית	30.3	12.5
חיפה	38.6	29.4

* אין נתונים

נשים פוליטיקה ומלחמה

המשך מעמ' 23

נשות בריטניה בזכות ההצבעה, תחילה באופן חלקי, לבעלות רכוש בלבד, וב-1928 באופן מלא.

ג'יין אדאמס

אמלין לורנס עם בעלה

באותה תקופה עצמה, בעולם שבו הרגשות הפטריוטים הגואים מצאו את ביטויים בהרג, הביעו נשים ממדינות שונות התנגדות למלחמה. נשים אלה לא רק הביעו דעותיהן (לעתים תוך סיכון רב), אלא גם התארגנו ופעלו להפסקת המלחמה ולהשגת שלום של אמת.

אינטרנציונל השלום של הנשים היה בעיקר פרי מאמציהן של שתי נשים אירופאיות: העיתונאית הסופרז'יסטית ההונגרייה, רוזיטה שווימר, והסופרז'יסטית הבריטית אמלין פתיק-לורנס, שעבדו בשיתוף פעולה אמיץ עם פמיניסטיות אמריקאיות, כג'יין אדאמס וקארי צ'פמן-קאט. במקביל פעלו נגד המלחמה גם נשים מהמפלגות הסוציאליסטיות, כמו רוזה לוקסמבורג וקלארה צטקין בגרמניה, וסילביה פנקהרסט בבריטניה.

עם פרוץ הקרבות החלה שווימר, שהבינה כי מלחמה טוטאלית עלולה להסתיים בהסכם שלום, שיכלול בתוכו את נבטי המלחמה הבאה, לארגן תנועה נגד המלחמה. כצעד ראשון ניסתה להשיג את התערבותן של מדינות הנייטראליות, כדי שאלה ילחצו על המדינות הלוחמות. באוגוסט 1914 חתמו מיליון נשים מ-14 מדינות על עצומה, שקראה להפסקת הלוחמה, להקמת פרלמנט עולמי ובית-משפט עולמי, ולסאנקציות אנטי-מלחמתיות. במקביל פעלה לורנס, שהיתה סופרז'יסטית ותיקה, למען פירוק מנשק ופיקוח בינלאומי על ייצור נשק, נוסף לסיום הלוחמה. אמלין לורנס טענה שנשות אירופה אינן אחראיות לדעיכת המערב: "הממשלות הגבריות דחו בשחצנות רבה את אזהרות הנשים, ולא נתנו להן זכות בחירה. כעת הגיע הזמן שהגברים יפנו את כס המשפט לנשים". היא האמינה שלו היו נשים בשלטון, לא היתה אירופה מגיעה למלחמה שכזאת.

יש לזכור שהיתה זו עדיין תקופה, שבה לנשים לא היתה זכות הבחירה, והבסיס האידיאולוגי לפעילותן היה ההנחה, שהאשה שונה מהגבר פיסית, נפשית ופסיכולוגית, ושבאופן טבעי היא משקיעה אנרגיה בגידול ובטיפוח החיים. יש לתת לנשים זכויות פוליטיות שוות לגברים, כי שיתוף מלא של הנשים בחיים הציבוריים ייצור עולם הומאני יותר ללא מלחמות. "המלחמה היא ביטוי לערכי האלימות הגברית של דיכוי וניצול, שבאים לידי ביטוי ביחסים בין המינים", אמרו לידה היימן ואניטה אוגספורג מגרמניה, שבמשך כל שנות המלחמה עסקו בתעמולה נגד המלחמה, עזרו לשבויי מלחמה, ונרדפו על-ידי השלטונות עד שנאלצו לעזוב את ארצן. ואילו בבריטניה אמרה אדית הבלוק-אליס: "היום שבו תעמודנה נשים לצד הגברים בממשלה ובניהול יחסי החוץ יהיה גם היום, שבו תוכרז המלחמה כמתה, והיא לא תהיה עוד כלי לפתרון סכסוכים בין גברים. רעם התופים ונפנוף דגלים לא יפתו נשים לפנות לדרך המטורפת של הרס חיים, והרג מכוון, בין של רבים ובין של יחיד, לא ייקרא בכל שם אחר מלבד 'רצח'".

בו בזמן פעלה גם בארה"ב תנועת נשים נגד המלחמה. ג'יין אדאמס הופיעה לראשונה

ב־1899 בשם תנועת השלום, שהתנגדה לסיפוח הפיליפינים על־ידי ארה"ב. היא נאבקה לשינוי חברתי רחב, לשוויון זכויות לנשים ונגד המליטריזם והשוביניזם. בעקבות פגישתה עם שווימר ועם לורנס הבינה, שיש צורך בתנועת שלום של נשים. ב־10.1.1915 נוסדה מפלגת שלום של נשים בוושינגטון, ואחר־כך נולד הרעיון לקונגרס שלום עולמי של נשים. בקונגרס שהתקיים ב־28.4.1915 בהאג שבהולנד השתתפו 1,136 נשים מ־12 מדינות, כולל מדינות שהיו במלחמה זו עם זו. לא קל היה להגיע לקונגרס זה. 180 בריטיות, שנרשמו להשתתף בו, לא קיבלו היתר יציאה. אחרי גל מחאה ודיון סוער בפרלמנט, אישר שר הפנים ל־24 נשים להשתתף בקונגרס, אך צ'רצ'יל, שהיה שר האדמירלות, השעה את תנועת הספינות בין בריטניה להולנד למשך תקופת קיום הקונגרס. פדראציית הנשים של גרמניה סירבה להשתתף, מחשש לפילוג בתנועת הנשים, ומחשש שההשתתפות תעמוד בסתירה לחובה הלאומית. רק נשים בודדות מגרמניה באו. אך למרות כל הקשיים התקיים הקונגרס, ושלוש מטרותיו המוצהרות היו "להציג את מחאת הנשים נגד המלחמה וטבח בני־אדם, לקבוע את דרישתן של הנשים לשוויון פוליטי, ולנסות להביא סוף למלחמה". מהקונגרס יצאו משלחות נשים אל ראשי ממשלות שונים, עם הצעה לתוכנית שלום, שלא רק שתביא קץ ללוחמה, אלא גם תיתן לכל צד אפשרות לחיות בכבוד, ותמנע מלחמה נוספת. כמו כן הן אירגנו הפגנות בערים שונות באירופה ובארה"ב. הנשים האמריקאיות ניסו להניא את ארה"ב מלהשתתף במלחמה.

בגרמניה התנכלו השלטונות לאניטה אוגוספורג וללידה היימן, שהקימו את ועדת הנשים למען שלום מתמשך. העיתונות בגרמניה סירבה לפרסם את קריאתן של הנשים אל הקאנצלר להסכים לשלום בלי כיבוש (מאי 1917). באוסטריה, שבה כבר היתה לנשים זכות בחירה, נערך משאל־עם בנושא גיוס חובה. כיוון שגברים רבים היו בחזית, היה משקל־יתר לקולן של הנשים, והן הכריעו נגד גיוס חובה. ב־15 בנובמבר 1918, עם הכרזת שביתת הנשק, הופיעו בעיתונות האמריקאית מודעות חתומות על־ידי שלוש נשים גרמניות (ביניהן אוגספורג), בקריאה אל ג'יין אדאמס ואל אשת הנשיא להשתמש בהשפעתן, כדי לנסות ולהקל על תנאי הכניעה הקשים. אך כל נסיונותיהן של הנשים להבהיר, שהסכם שלום שכזה יוביל בהכרח לעוד מלחמה, עלו בתוהו, כידוע.

תנועת השלום של הנשים המשיכה לפעול במסגרות שונות, עד שמלחמת העולם השנייה שמה לה קץ.

[redacted]

ב־1933 אמרה גרטרוד בוימר, מנהיגת הפדראציה של ארגוני הנשים בגרמניה: "אין זה משנה באופן עקרוני לתנועת הנשים, אם השלטון יהיה דמוקראטי־פרלמנטארי או פאשיסטי". לעמדה זו הגיעו ארגוני הנשים לא מתוך סימפאטיה לנאציזם (אותה גרטרוד בוימר אמרה, שהמדינה הפאשיסטית תהיה אנטי־פמיניסטית ומזוהה עם ערכי הגבריות) אלא כתוצאה מקו ה"נייטראליות הפוליטית", שאומץ על־ידן עוד ב־1919. קו הנייטראליות הפוליטית ביטא את הסתייגותן של הנשים מפוליטיקה גברית, דהיינו מכל מפלגות הגברים. אחד הגורמים לדבקותן בעמדה זו היתה האכזבה מהציפיות העצומות שתלו הנשים בזכות הבחירה. ב־1919 היה לנשים ייצוג של 10% בפרלמנט, וב־1932 רק 6.5%. נשים פעלו כבודדות בתוך מפלגות שונות, אך הפדראציה נמנעה מהתערבות בפוליטיקה, אם כי נקטה עמדות בשאלות חברה וכלכלה; כך היא אף לא ניסתה לעצור מפלגת גברים מסוימת – הנאצים – מעלייה לשלטון.

עמדתן היתה עקבית: הן שאפו לפוליטיקה של נשים. הן רצו שכל אשה, מכל דעה פוליטית, תוכל להיות חברה בפדראציה. הן דנו מפעם לפעם באפשרות להקים מפלגת נשים, אך דחו את הרעיון מחשש, שמפלגה כזו תהיה דומה במבנה למפלגות הגברים, וגם שתהיה זו מפלגה זעירה, והן תאבדנה את הזכות המוסרית לטעון, שהן מייצגות את מחצית האומה.

ב־1932, כשחתמה הפדראציה על העצומה לפירוק מנשק של אינטרנאציונל הנשים לשלום, פרשו ממנה ארגוני עקרות הבית, שעצם קיומם היה הישג חשוב בגיבוש המאבק הפמיניסטי בגרמניה, בטענה שיש בכך משום סתירה לעקרון "הנייטראליות הפוליטית". וכך מצאה את עצמה תנועת הנשים המאורגנת לפני הבחירות ב־1933 ללא עמדה עקרונית נגד המפלגה הנאצית. יתר על כן, מכתב שהפנתה תנועת הנשים לכל המפלגות, במטרה לברר את מספר המועמדות בכל מפלגה, כקריטריון ליחס אליה, נשלח גם למפלגה הנאצית ב־13.2.1933, וזאת לשונו:

"לנוכח המשימות החשובות בחיי המדינה והעם, ולנוכח אי־השקט בקרב חוגי נשים רחבים ביחס למעמדן ולשיתופן בחיי העם והמדינה, רואות אנו לנכון להפנות אל מרכז מפלגתכם את השאלות הבאות:

1) האם מכירה מפלגתכם בזכות הנשים לשוויון אזרחי מלא כעיקרון בסיסי לחיים הפוליטיים, התרבותיים, החברתיים והכלכליים?

2) האם מוכנה מפלגתכם, בהתאם לעיקרון בסיסי זה של שוויון זכויות, לתת לו ביטוי בבחירות הקרובות על־ידי הצבת מועמדות ביחס מספרי הולם למספר הנשים באומה הגרמנית?".

וזו היתה התשובה שקיבלו מהמפלגה הנאצית:

"... כיוון שתאריך הצגת המועמדים עבר, אין טעם לענות לשאלה השנייה. ככל שידוע לנו, כל המועמדים של מפלגתנו הם גברים, כיוון שאלפי הנשים הפועלות תוך שוויון אזרחי מלא בשורותינו, החליטו מזמן לוותר על הכבוד המפוקפק של מעורבות במאבק הפוליטי המזוהם. מעבר לכך אנו מכירים, כמובן, באשה כשותפה שוות זכויות לגבר בחיים הפוליטיים, ולא היינו מוכנים לוותר על יוזמתה ועל תרומתה בתחומי חיים חברתיים ותרבותיים".

במאי 1933 התפרקה הפדראציה של ארגוני הנשים מיוזמתה, כיוון שהנשים סירבו למלא אחר הוראות המשטר הנאצי, שלפיהן על 51% מחברות ההנהגה להיות חברות במפלגה הנאצית, ושלא תותר חברות של נשים יהודיות בפדראציה.

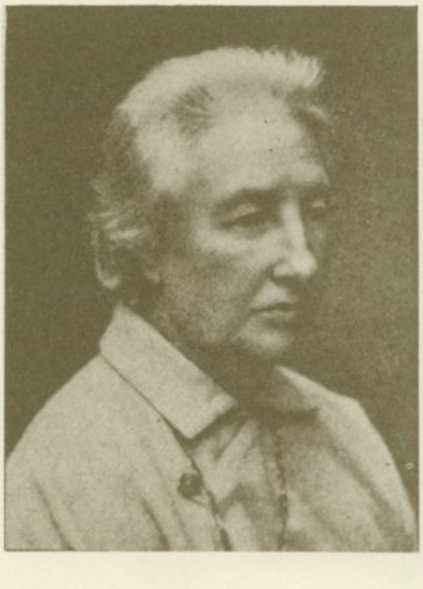
[redacted]

אלה רק שלוש דוגמאות כיצד נשים שפעלו למען זכויות נשים ראו לנכון להתייחס לפוליטיקה ולמלחמות סביבן. נקיטת עמדה או אי־נקיטת עמדה, מעורבות ישירה או הימנעות ממעורבות, דגילה בעקרונות אבסלוטיים או גישה פרגמאטית – השאלות אינן חדשות. כולנו חייבות לבחור, וההיסטוריה לא תפטור אף לא אחת מאיתנו מאחריות.

גרטרוד באומר

אניטה אוגספורג

*רוזיטה שווימר היתה פעילה בתנועה הסופרז'יסטית בהונגריה, וב־1913 אירגנה קונגרס בינלאומי של סופרז'יסטיות בבודפשט. בעקבות קונגרס זה פעלה בלונדון כמזכירת עיתונות של האינטרנציונל הסופרז'יסטי ופירסמה מאמרים רבים בעיתונות האירופאית.

נשים נגד אלימות

אנו אומרות לא לאלימות נגד נשים

מאת רחל אוסטרוביץ

שבוע "אנו אומרות לא לאלימות נגד נשים" אמנם לא החל בקול תרועה רמה, אך נקווה, שלא יסתיים בקול דממה דקה, ויהיו לו עוד הדים רבים. את השבוע פתח דיון, שנערך ב־1.5.83 בסינמטק הירושלמי בהנחייתה של פרופסור רבקה בר־יוסף ובהשתתפות צוות מומחים ומומחיות.

אכזבה נכונה לבאות הדיון כבר לפני הפתיחה, כאשר התברר שהקהל שבא לאולם הקטן בסינמטק היה מורכב רובו ככולו מנשים, פרט לשלושה גברים, שנוכחותם הבליטה עד כמה קטן הוא מספר הגברים המשתתפים בערב, שמן הראוי היה שיעניין גברים ונשים כאחד. תקוותי שהגיעה העת לקיים דו־שיח ממשי על הנושא החשוב והכאוב הזה נתבדו.

הערב נפתח בסרט קנדי קצר בשם "סרט זה הוא אודות אונס" של הבמאית בוני קרפס. בסרט מעולה ומרגש זה רואיינה אשה כבת שבעים, שהיא ובתה עברו חוויה קשה של אונס. בין המרואיינים היו גם שני אנסים, שתיארו כיצד תיכננו וביצעו מעשה אונס. דבריהם ניפצו כמה מיתוסים: האונס לא קרה, משום שהם איבדו את עשתונותיהם ופעלו ללא שליטה עצמית: הם תיכננו את צעדיהם, ובחירת הקורבן היתה ללא קשר להופעתה. אחד האנסים אמר: "לא היתה לי סיבה מיוחדת. פשוט בחרתי באשה... לא היה לזה קשר עם צורתה החיצונית... זה היה עניין של נוחיות ועיתוי". הסרט לווה בסטטיסטיקות על מקרי אונס, שאומתו לאחר מכן על־ידי ד"ר לזלי סבה מן המכון לקרימינולוגיה והפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים, מהמשתתפים בדיון.

הסטטיסטיקות מראות, כי אחת מכל עשר נאנסות מדווחות על כך; באחד מכל חמישה מקרי אונס סובלת הנאנסת פגיעות גופניות קשות; באחד מכל ארבעה מקרי אונס מאיים האנס על האשה במוות; אחת מכל ארבע נאנסות היא מתחת לגיל שלושים. באשר לאנסים – אחד מכל שני אנסים חוזר ואונס שוב, והנתון המדהים מכולם: שליש (33%) מהגברים הם אנסים!

חלקו האחרון של הסרט הוקדש לפעולתן של סדנאות בארה"ב ובקנדה, שמטרתן לפתח מודעות למצב הקיים אצל נשים, ללמד אותן התנהגות סמכותית, כדי שלא יהיו פגיעות ולחנך אותן להגנה עצמית.

ד"ר סבה דיבר על ההיבטים המשפטיים והסביר, שהשינויים שחלו בשנים האחרונות, ואשר, לפי דבריו, נעשו רק בהשפעת ארגונים

14 יום באפריל

לקטה וערכה אביבה עין־גיל

זהו סיכום הידיעות על אלימות נגד נשים שנלקחו מעיתון אחד בלבד בימים שהוכרזו כימים נגד אלימות נגד נשים.

25 לאפריל

- אלי בן יעקב, שהיה מפקד משטרת נהריה, מואשם ב־16 סעיפי אישום של קבלת שוחד, הדחה בחקירה, שימוש לרעה במישרה ונסיון לשדל לדבר עבירה. בין היתר נטען, כי הנתבע דרש מתושבת נהריה "שוחד מיני", כדי שיעזור לשני אחיה שהיו עצורים.

26 לאפריל

- יעקב שרעבי, תושב אור־יהודה בן 27, אשר הטריד נשים באזור תל־אביב, נעצר לאחר שנפל למלכודת שטמנה לו אחד הנשים שהטריד. פרשת ההטרדות החלה לפני מספר חודשים, ולמשטרה הגיעו תלונות רבות. באחת הפעמים התקשר לדירה בחולון, שם שהתה ילדה בת 13. האיש סיפר לה, שהוא חברו של בעל הדירה, שביקשו כביכול להביא דבר מה. הילדה מסרה לו בתמימותה את הכתובת, וכעבור שעה קלה הוא הופיע. כאשר הביטה דרך חריר ההצצה, ראתה גבר שעל פניו גרב ניילון. היא הסתגרה באחד מחדרי הבית, והגבר הסתלק. במקרה אחר התקשר הגבר אל משפחה ברמת־חן. אותה שעה היתה בבית ילדה בת שמונה. הוא החל לחקור אותה על אודות אמה, והבטיח שיתקשר שוב. ואכן כשהתקשר בפעם הבאה, הוא הציע לאם לפגוש אותה, ו"לפתח עימה פרשיית אהבים". עוד קודם לכן התקשרה האשה למשטרה, ובשיתוף פעולה עימם קבעה פגישה עם הגבר, שנלכד על־ידי המשטרה.

27 לאפריל

- ילדה בת 12 מתל־אביב, תלמידת בית־ספר, עסקה במשך כמה חודשים בזנות תחת כפייה של נער בן 16, שהיה הסרסור שלה. הנער אנס אותה תחילה, ולאחר מכן התיר גם לחבריו לאונסה. מאוחר יותר החל לספק את שירותיה תמורת אתנן. באחד הערבים נעדרה הילדה, משום שהיתה לה וסת. הסרסור בא לביתה, היכה אותה ואיים עליה, כדי לאלצה להמשיך ולעבוד עבורו. באותה תקופה החלו בני משפחתה לחוש כי משהו קורה לבתם. הילדה אזרה עוז, וסיפרה על כך להוריה.

28 לאפריל

- שלושה נערים בני 15–16, ללא עבר פלילי, נעצרו על־ידי משטרת אשדוד כחשודים ששדדו 5,100 שקל משלוש תלמידות, שאספו תרומות למען האגודה לחירשים־אילמים באשדוד.

29 לאפריל

- אליצור רבינוביץ, בן 44 מחולון רצח את אשתו שושנה אחרי שביקשה להתגרש ממנו. הרוצח, בעל חברה להובלות באילת, רצח את אשתו בצרור יריות מתת־מקלע עוזי. אחרי הרצח הוא התקשר למשטרה והודיע: "רצחתי את אשתי". כשהשוטרים הגיעו, הוא עמד בפתח הדירה וקידם את פניהם בשלווה.
- ילד בן 12 מראשון־לציון תקף את אמו בסכין מטבח וניסה לדקור אותה. האשה, בת 38, נמצאת בתהליכי גירושים מבעלה, וחיה בנפרד ממנו. לאחרונה התיידדה עם גבר, והוא עבר לגור בביתה למורת רוחו של בנה, כנראה מפני שהגבר הוא ערבי.

3 למאי

- גבר נשוי "קידש" צעירה נגד רצונה ותבע אותה לדין. הגבר, בן 30, נשוי ואב לשלושה

נגד נשים

פמיניסטיים וחברת־הכנסת שולמית אלוני, הם שינויים מינהליים בלבד. אמנם בוטלה הדרישה לעדות מסייעת, שהיתה בלעדית למקרי אונס, אולם עדיין יש לסניגור הזכות לחקור את עברה המיני של האשה (חוק שבוטל בארה"ב).

על הצד הפסיכולוגי עמדה ד"ר ורדה מילבאואר, פסיכולוגית מבית־הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל־אביב. לדבריה, קיים קשר של שתיקה סביב נושא האלימות. מאחר שהאלימות נגד נשים מעוגנת חזק בתרבות, בספרות ובדראמה, לא ראתה הפסיכולוגיה בנושא זה משהו יוצא דופן, שראוי לחקור בו.

הפסיכולוגיה הסבירה את התופעה בהבדלים שבין המינים. לאלימות במשפחה לדוגמה, התייחסה הפסיכולוגיה לא כאל תופעה שמשקפת את היותה של האשה קורבן, אלא ראתה בה תגובה על "פרובוקאציה" מצד האשה (כלומר, בכל אשמה האשה). שינוי בגישה זו חל רק בשנים האחרונות, כאשר גדלה הפתיחות לגבי הפסיכולוגיה של האשה.

ד"ר יריב בן־אליעזר מהמחלקה לטלוויזיה ולקולנוע באוניברסיטת תל־אביב בחן את ההיבטים ההסברתיים. הוא טען, שיכולת ההשפעה של אמצעי התקשורת על שינוי באמונות ובדפוסי התנהגות מוגבלת מאוד. כוחם של אמצעי התקשורת הוא בחיזוק עמדות. ד"ר בן־אליעזר הציע לערוך מיתקפה תעמולתית באמצעות הטלוויזיה ואמצעי התקשורת. אבל מה בכוחן של עצות מסוג זה לעזור, כאשר הן מופנות לקהל נשים, שכל ה"מיתקפות" שהן עורכות נעשות בתקציב דל, שלא היה מממן את כוסות התה הנלגמות במסע הבחירות של אחת מהמפלגות, והן אף אינן זוכות באהדה ובתשומת הלב של אמצעי התקשורת.

החלק המעניין ביותר של הערב היו דבריה של הייזל אריאלי, חברת הוועדה המארגנת של האגודה למען נפגעות תקיפה מינית בתל־אביב. אריאלי דיברה מתוך נסיונה היום־יומי בעבודה עם נפגעות אונס, והביאה ראיות לפער הקיים בין המיתוסים הרווחים בקשר לאונס לבין המציאות העגומה. האמונה במיתוסים אינה נחלת הגברים בלבד. הרבה נשים מקבלות אותם, ובשל כך הן פגיעות יותר. אין כל אמת בסברה, כי רק סוג מסוים של נשים נאנסות. הדבר יכול לקרות לכל אחת מאיתנו. הסטטיסטיקה מראה, שאין זה נכון שהאנס אינו מכיר את הקורבן. ב־86% מהמקרים קיימת היכרות מסוימת. אין טעם להיות "נחמדות" ולנסות לרכך בדיבורים ובשידולים. מוטב להרים קול זעקה ולהשיב מלחמה בכל האמצעים האפשריים.

שבוע של פעילות נגד אלימות נגד נשים עבר לו, אך אנו, הנשים, צריכות להסיק את המסקנות. עלינו ללמוד להגן על עצמנו. יש לפעול יחד לשינוי היחס כלפי הנאנסת הן במשטרה והן בבתי־המשפט. ובעיקר עלינו לא לחוש אשמות, כאשר מתנהגים כלפינו באלימות. האשמה אינה בנו.

ילדים, הכיר את האשה, מצא את כתובתה וכתובת מקום עבודתה, והחל להטריד אותה בשיגור מתנות שונות ומכתבי אהבה. באחת הפעמים שלח לה טבעת משובצת יהלום, ובמכתב שצירף כתב: "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל". משלא נענתה לחיזוריו, הופיע בוקר אחד במקום עבודתה והניח המחאה ללא סכום רשום מתחת לסף הדלת. על־גבי ההמחאה רשם שוב את ברכת הקידושים. הדחיות החוזרות ונשנות של "חיזוריו" העלו את חמתו של האיש, והוא פנה לבית־הדין הרבני בירושלים בתביעה לבירור קידושין. הוא טען שקידש את האשה בכל שלוש הדרכים שבהן נקנית אשה: בכסף, בשטר ובביאה.. בית־הדין דן בתביעה ודחה אותה.

- פרקליטות המדינה המליצה בפני נציב שירות בתי־הסוהר, ד"ר מרדכי ורטהיימר, להעמיד לדין משמעתי קצין בכיר מאד בשירות בתי־הסוהר, לאחר שחקירה העלתה כי היה פגם בהתנהגותו ובקשריו עם סוהרת לשעבר. לפני חצי שנה פוטרה הסוהרת משירות בתי־הסוהר על רקע אי־היענותה לתביעות מיניות של אותו קצין. היא הגישה קבילה לנציב קבילות הסוהרים, וסיפרה כי קיימה יחסים מיניים עם הקצין, ולאחר זמן מה החליטה לחדול מכך. לטענתה, נטר לה הקצין איבה וגרם לפיטוריה. קבילתה נמצאה אז בלתי צודקת. חומר החקירה הועבר לבדיקה נוספת לפרקליטות מחוז ירושלים, וזו המליצה, כאמור, בפני נציב שירות בית־הסוהר לשקול צעדים משמעתיים נגד הקצין.

4 למאי

- הזמר מיכאל מחפוד פטישי, בן 32, תושב הוד־השרון, נעצר בחשד שביצע בצעירה בת 22 מעשה מגונה תוך איומים ושימוש באלימות.

5 למאי

- יחיאל לוי בן 45 רצח את אשתו, נעמי, בת ה־31, והתאבד. הם היו בתהליכי גירושים. ליחיאל לוי היה אקדח ברשיון, ולא פעם איים בו על אשתו. נעמי התלוננה לעתים קרובות במשטרה. כשהחוקר שאל אותה, אם הבעל כיוון אליה את האקדח כשאיים, השיבה בשלילה, ואז נאמר לה, שאם כך אי־אפשר לעצור אותו או להחרים את האקדח. מאוחר יותר, לאחר הרצח, הודה קצין בכיר במשטרת נתניה, ש"ייתכן שהשיקול שלא להחרים את אקדחו של יחיאל לוי, לאחר שאשתו התלוננה כי הוא מאיים עליה, היה מוטעה". "הוא לא נראה אלים, כפי שתיארה אותו אשתו, ולא היה אפשר לשער שיגיע לשימוש בנשק", אמר סגן ניצב שטרן. לדבריו, לא נפתח תיק פלילי נגד יחיאל לוי בגין תלונות אשתו, והתלונות רק נרשמו.

8 למאי

- תושבת תל־אביב בת 28 נאנסה על שפת הכינרת. הצעירה נסעה במכוניתם של שני צעירים מכפר עראבה כטרמפיסטית. סמוך למושב מגדל עצר הנהג את הרכב, היכה אותה ואחר־כך אנס אותה והסתלק. חברו שלא התערב הסיע אותה לאמירים, לשם ביקשה להגיע לראשונה.
- עולה חדשה בת 30, השוהה במרכז קליטה בקריית־אתא, נאנסה בידי עולה בן 22, השוהה אף הוא באותו מרכז קליטה. הגבר הסתגר בחדרו עם האשה, ובאיומי סכין אנס אותה מספר פעמים. לאחר יום עלה בידי האשה להימלט מהחדר, והיא התלוננה במשטרה. האנס נעצר.
- צעיר המתמחה במשפטים נעצר על שביצע מעשה מגונה בילדה. כמו כן הוגשה נגדו תלונה על ביצוע מעשה מגונה באשה בעת נסיעה באוטובוס.

התדמית העצמית

"במסגרת הכללים המקובלים, מותר קצת להרגיז, לשפוך קצת אור על תופעות פיקאנטיות כמו נשים פמיניסטיות ושורפות חזיות, ולהתייחס אליהן כאל קוריוז..."

מאת אראלה דאור

השמונה במארס היה יום האשה הבינלאומי. בין האירועים שבאו לציין יום זה היה נאומה בכנסת של ח"כ שולמית אלוני וכמה דיונים ורבי־שיח על האשה ועל תדמיתה באמצעי התקשורת. מאחר שנושא הדיונים היה אמצעי התקשורת, נסקור את הדיווח העיתונאי שניתן לאירועים האלה.

הדיון הראשון התקיים בצוותא ביום שישי, הארבעה במארס, בחסות "נגה" ובהשתתפות עיתונאיות. את הדיון הנחתה יואלה הר־שפי (על המשמר), והשתתפו בו, לצד רחל אוסטרוביץ ומירה אריאל, מעורכות "נגה", ברוריה אבידן (לאשה), ניבה לניר (דבר), עשי ויינשטיין (גלי־צה"ל) ושרה ריפין (מעריב).

נושא הדיון היה "הקשר בין מעמד האשה לתדמית האשה בכלי התקשורת", ובעיתונים דווח עליו באופן ענייני מחד גיסא ומזלזל מאידך גיסא. יהודית קנולר (הארץ, 8.3.83) הביאה מדבריה של כל אחת מהמשתתפות כמות שהם, בעוד ענת מידן (העיר, 11.3.83), שכנראה חיפשה את הפיקאנטי והתאכזבה כי את הסנסאציוני לא מצאה, בחרה להתעלם כליל מהדברים שנאמרו בדיון. אחדות־דעים שררה בין שתי עיתונאיות אלו בקשר לקהל. הוא לא זכה לאהדה – "כמה עשרות פמיניסטיות חסרות סובלנות".

קוראי הארץ למדו, כי אריאל "הביאה דוגמאות של עוולות שנעשו לנשים לעומת עוולות שנעשו לגברים, אך ההתייחסות אליהם בכלי התקשורת היתה שונה... רחל אוסטרוביץ דיברה על הסטריאוטיפים הנשיים שיש לנתץ...

הדוברות האחרות הביעו את התייחסותן והתנסותן האישית. אבידן סיפרה, כי "בביתה היא מחביאה את כלי עבודתה". סיפור אישי זה לא זכה לכל ציון בכתבות שהוזכרו. אף לא אחת מהעיתונאיות לא הביעה השתוממות ו/או צער על שהעורכת של אחד השבועונים הנפוצים במדינה מרגישה צורך להסתיר את מכונת־הכתיבה שלה. האין זה מקצוע מכובד? האם פורץ היא? ממנו נצפה שאכן יסתיר את כלי עבודתו.

ניבה לניר, עיתונאית פוליטית (דבר), אמרה שהיא מעולם לא הרגישה שהיא מוגבלת בשל היותה אשה. כאשר הוכר האיסור על ביקור עיתונאיות בלבנון, קמה מקהלת העיתונאיות שנכחו במקום וטענה – הרי האיסור בוטל. אכן, אולם עצם העובדה שבכלל אסרו, אומרת דרשני. כיצד היו מגיבים לו היו מטילים איסור דומה על עיתונאים ג'ינג'ים? אין קושי להביא ראיות, שהאיסור הוא לטובתם (של הג'ינג'ים), שהרי ברור לכל, שצבע שערם עשוי למשוך את תשומת לב האויב...

עשי ויינשטיין מגלי־צה"ל סיפרה, שהיא משתדלת לתת פתחון־פה ליותר ויותר נשים, וקנולר ומידן אף דיווחו, שהדבר עורר את חמת מפקדיה ועל כן היא משבצת גבר ואשה לסירוגין.

בלה אלמוג מהקהל סיפרה, שאין היא מתביישת בכלי עבודתה המקצועית (ראי אבידן לעיל), והיא, בניגוד לאחרות (למי?), אוהבת לבשל ולרקום. דבריה של אלמוג עוררו התנגדות בקהל, מפני שרמזו שהפמיניסטיות שונאות עבודות נשיות מסוג זה. אולם, הפמיניסטיות הן הנלחמות כדי להגדיל את היוקרה של כל אותן עבודות כפיים, שהיו נחלת הנשים, ועל כן לא זכו להוקרה מתאימה. היה קשה גם להסכים עם דאגתה של אלמוג ל"גברים המסורסים" שהשארנום מאחור בעוונותינו הרבים.

גם הג'רוזלם פוסט ערך סימפוזיון בנושא "נשים ואמצעי התקשורת" בשמונה במארס במלון פלאזה בירושלים. מאות נשים הצטופפו באולם, ורבות אחרות האזינו מבחוץ, בגלל חוסר מקום. הסימפוזיון חולק לשני חלקים. את החלק הראשון – "נשים העובדות באמצעי התקשורת" – הנחתה יעל לוטן, והשתתפו בו שרה הוניג, עיתונאית בג'רוזלם פוסט; שולי אשל, במאית סרטים דוקומנטריים; ורדינה ארז, במאית טלוויזיה; חדוה ישכר מקול־ישראל; ונורית כהנא, עיתונאית. בחלק זה הוצגה תמונת־מצב של מעמד הנשים העובדות באמצעי התקשורת.

החלק השני הוקדש לתדמיתה של האשה באמצעי התקשורת, והונחה על־ידי ח"כ שולמית אלוני. השתתפו: ד"ר דינה גורן, מומחית לתקשורת מאוניברסיטת תל־אביב; ד"ר ג'רלד קרומר, קרימינולוג מאוניברסיטת בר־אילן והאוניברסיטה העברית; וארי רט, העורך והמנכ"ל של הג'רוזלם פוסט. החלק השני נפתח בהקרנת שקופיות, שהכינה ד"ר יהודית ריזמן בת־עדה, מנהלת המכון לחקר התקשורת והמשפחה. השקופיות הראו זו לצד זו את דמות האשה בתמונות פרסומת בשנים הראשונות למדינה ובשנות השמונים. הדמות השתנתה מיצור אנושי בעל תווי פנים ברורים ואף חייכנים, לדמות המורכבת מחלקי גוף חשופים.

הכותרות שניתנו לכתבות בעיתונים השונים – ג'רוזלם פוסט: "הנשים והעיתונות", ידיעות אחרונות: "עיתונאיות – על האשה בעיתונות" – כותרות פשוטות ולעניין. הארץ מרמז על פאראנויה: "הרדיו והטלוויזיה נגד הנשים", העיר מתבדח: "יום האשה: בישול או ניהול". הגדיל מכולם מעריב, שנתן לשתי עיתונאיות בכירות, עופר ואבידן, להגיב על הדברים שנאמרו בסימפוזיון, והן יצאו בכתבות תחת הכותרות: "אל תדברו בשמי" ו"האשמה היא בנו".

הטון של הכתבות נקבע במידה רבה לפי האופן שבו ראו המדווחות את באות הכנס. גלבר־גלילי (הארץ, 15.3.83): "מאות נשים עתירות כשרון, אחוזות אמביציה ללא מצרים, שרק העולם האכזר הנשלט על־ידי גברים צרי־מוחין מונע מהן להביא לידי מיצוי את סגולותיהן". הבעיה האמיתית, לפי גלבר־גלילי, היא "חוסר הרצון לשאת באחריות, והטלת אשמה בלעדית על עולם הגברים". בזאת היא באחדות־דעות עם זמורה־כהן, שאף היא טוענה, כי "האשמה היא בפירוש בנו, בגלל זכויות־היתר שביקשנו לנו".

המשך בעמ' 42

פתשגן

שוק של פירות

מאת רחל אוסטרוביץ

פעם היה לאשכוליות טעם. היום הן משאירות טעם רע בפה. כבר לפני שנה התנוססה מעל דפי העיתונים מודעת פרסומת של המועצה לשיווק פרי הדר ("האשכוליות שלי נשארות בארץ" ראי "נגה" מס' 3, מדור קוץ בה). יורם ברונובסקי מהארץ טען אז, בביקורת על כתב־העת "נגה", שאנו מגזימות במחאתנו (ראי קטע מצורף מעתון הארץ מתאריך 30.10.81). המועצה לשיווק פרי הדר לא סברה כך. היא החליטה לצאת במלוא המרץ לשווק את פרי הדרה דרך השדיים גם בטלוויזיה. כנראה, החליטו אנשי הפרסום בארץ, דוגמת עמיתיהם בארה"ב, שאם אשכוליות אי־אפשר למכור, חזה של אשה אפשר גם אפשר. את הפרסומאים, כידוע, לא מעניין במה הם משתמשים כדי לקדם מוצר כלשהו; אותם מעניין מוצר אחד בלבד – הכסף.

לא עבר זמן רב ומשרד פרסום נוסף נזקק לחזה של אשה, כדי למכור מוצר – הפעם בגדי־ים. לאור התקדימים של שילוב פרי הארץ וחזה האשה, בחר המשרד לשלב שדיים, בגד־ים ואבטיח. לדברי הפרסומאי: "אבטיח – כי הוא פרי ישראלי, קיצי, שתרם למסגרת העסיסית

> רה בתשובה" (וראה ספרה האחרון של בטי פרידן!) עד כדי אישרור כמה מתפקידיה המסורתיים של ה־אשה שעוד לפני כמה שנים היו בבחינת בל אזום לפמיניסטיות. „נוגה" [illegible] מאמץ בשמחה את התיזה [illegible] פמיניסטית אך הלא־[illegible] של [illegible] בדינטר, שיצאה זה לא כבר חוצץ [illegible] [illegible]וס האימהות".
>
> כמו־כן נראה לי שהמלחמה שקידשו הנשים [illegible] המודעה המפורסמת בדבר ה„אשכוליות שנשארות ב־ארץ", היא מוגזמת לחלוטין (מכתב למערכת המתחיל ב„נשים! הפסקנה לקנות אשכוליות" וגינוי חריף במדור „קוץ־בה") וחסרת הומור. לא איכפת לי להו־[illegible]ות (והרי הסכנה גדולה!) שהמודעה הזאת נראית [illegible] משעשעת ואף חביבה ויש צורך בעיוות נפשי [illegible] שכל[illegible] ובחוסר כל חוש הומור כדי לגנות אותה ולבזות אות[illegible] כדי כך. איפה כאן [illegible] ניצול נורא של גוף האשה ומיסחורו המתועב כל כך? נשים! הפסקנה להשתגע!

של הבחורה, וגם כקונטראסט לגוף של הבחורה". סוף ציטוט. למה בדיוק התכוון הפרסומאי ב"קונטראסט"? שמא לצבעו של האבטיח, שהוא, כידוע, ירוק בחוץ ואדום מבפנים, כקונטראסט לאשה, שהיא כידוע, אדומה מבחוץ וירוקה מבפנים? ואם חשבתם, שהאבסורד חוגג בשטח הפרסום, ושהגיעו מים עד נפש בשימוש אשה לצורכי שיווק, הרי שהפרוספקט שעליו מדובר זכה במקום ראשון בתחרות פרסים בקטיגוריה של פרוספקטים פרסומיים וכרזות.

ואם בפרסום עסקינן, צריך לציין את כנס הפרסומאים שנערך באפריל השנה. על הכל דנו אנשי הפרסום. על "הסתערות על לקוח חדש" (שימו לב לניסוח המלחמתי), "דיווח וניתוח תוצאות מחקר מדיה", הפסקות קפה למכביר ועוד כהנה וכהנה נושאים. פרט, כמובן, לנושא המעסיק את הפרסומאים השכם והערב – כיצד אפשר לנצל עוד את גוף האשה, כדי למכור מוצרים.

דרך־אגב, גולת־הכותרת של כנס הפרסומאים היתה בחירת "מיס פרסום 1983". האם, לפי דעתכם, "מיס פרסום" היא אשה שמנהלת משרד פרסום מצליח? לא, קוראות/ים נכבדות/ים, "מיס פרסום" היא אישה, שגופה אולי יתנוסס בעתיד על נייר כרומו צבעוני, וימכור לנו משקה תוסס ואולי סכין־גילוח חד לגבר.

רצח על רקע "כבוד־המשפחה"

מאת מירה אריאל

בתחילת מאי הוקדשה תוכנית "מבט שני" לנושא הכאוב של רצח על כבוד המשפחה. ניתן היה לחשוב שהקרנת תוכנית על רצח נשים אידיאולוגי היתה תרומת הטלוויזיה הישראלית למסע ההסברה הכללי שהתנהל באותו שבוע כנגד אלימות נגד נשים. ציפיות אלה התבדו מיד. לצופים בתוכנית נאמר שנבחרה משפחה אופיינית שבתה התרועעה עם גבר זר. שנה וחצי של לחצים חברתיים הביאו את האב לרצחה (בגרזן).

במקום לדון ולנתח, תוך ביקורת נוקבת, את מהותם של אותם לחצים חברתיים מוסט המוקד לעבר בנו של הרוצח. מסתבר שהלה ניסה לחפות על אביו ולקחת על עצמו את האשמה. אחר־כך התחרט, הביא אליבי, שנשמע משכנע למדי, ובכל זאת נשפטו השניים למאסר עולם. התוכנית מוקדשת בעצם לסיפורו העגום של השפוט על לא עוול בכפו (אגב, הנשיא נבון חנן אותו טרם פרישתו). גם האב הרוצח מוצג כזקן וחולה (ועל כך משתחרר אף הוא). עד כדי כך הדבר מגוחך שהקריין בסוף מוצא עצמו מוסיף שאסור לנו לשכוח שהמחיר הכבד ביותר שולם בכל זאת על ידי הנערה.

ואכן שכחנו. האשה הקורבן תופסת אך מקום שולי בדיון. לא שאני באה כאן לחלוק על כך שיש לחון את אותו בן. בוודאי. אך מדוע להכריז שהנושא הוא בעיית רצח נשים כאשר נושא הדיון האמיתי הוא חוסר־צדק? הדיון בבעיית הנשים הוחמץ, וחבל. למרות שקיימים בארץ אירגוני נשים רבים, ולא רק פמיניסטיים, לא מצא הכתב לנכון להעלות את נקודת המבט הנשית המודרנית. שמא מפני שמדובר בנשים ערביות ובתור שכאלה מופקעת נשיותן "לטובת" ערביותן? רואיינה רק אשה מן הכפר בו נרצחה הנערה. והיא תמכה במנהג הברבארי.

האנתרופולוג שנתבקש לחוות את דעתו גם הוא נורא "הבין" את המנהג. עורך הדין של האשמים טען שיש אמנם לדון רוצחים מסוג זה למאסר עולם אך "כדאי" לחון אותם אחר־כך. הסיבה – מילות הקסם: יש למצוא את שביל הזהב בין מסורות עתיקות לבין החוק היבש. וזה באמת נשמע כמו דבר נפלא לעשותו. על חשבון הנשים כמובן. במקרים אחרים עמדתנו היא שמסורות יש לעודד או להתיר כל עוד ביצוען לא פוגע בזולת. האמנם נתייחס בסובלנות כלפי המנהג העתיק של רצח כגאולת־דם? או לנוהג הענישה של "עין תחת עין"? – והללו נראים עקרונות "צודקים" להפליא לעומת רצח הנשים, באשר במקרים לעיל מענישים לפחות אדם שביצע פשע גם לפי אמות המידה המודרניות, בעוד שברצח הנשים מענישים רק את אחד השותפים למעשה שכלל לא נחשב יותר כפשע בעינינו! סובלנות לרציחות על רקע גאולת־דם אין. אין על זה גם תכנית טלוויזיה (למזלנו). אך דם הנשים הפקר. אותן אפשר להעלות קורבן על מזבח הסיסמא "מסורת עתיקות – זהירות, שביר!"

אגב, האמביוולנטיות בקשר לסיסמא זו היא של כולנו. כולנו אחראים במידה זו או אחרת ללגיטימציה שניתנת לרצח נשים על כבודה המפוקפק של המשפחה. מפקד כלא רמלה, דוד פרי, למשל, צוטט כאומר על רוצחים אלה "אלה אנשים עם ערכים. אני רוחש להם אהדה ואמון". (נירה גל, "העולם הזה"). אויה לאותם ערכים שדוד פרי, וכולנו, רוחשים להם אהדה.

אגב ערכים ומסורות קדושות, יש לציין שהקוראן עצמו לא מחמיר עם הנשים כפי שמחמירים איתן הגברים שלהן בשנת 1983.. ראשית – דרושים ארבעה עדים. קשה להאמין שכך הנוהג כיום. וגם אז – נגזר על האשה מאסר־בית נצחי (או שאלוהים ימציא לה דרך לחופש). בספר האמרות של מוחמד מסתפקים במאה מלקות וגירוש לשנה. ומשום כך, צריך להבין שכלל לא מדובר בערך קדוש של "כבוד המשפחה". האין תימה בדבר שכבוד המשפחה קובע רציחת הנערה ולא רציחת הגבר ש"טימא" את המשפחה – כל זאת בתרבויות שבבירור רואות את האשה כפאסיבית במין, כנחדרת, כנלקחת על ידי הגבר היוזם?

הרצח שקוראים לו רצח על כבוד המשפחה הוא בעצם רצח חופש האשה. הוא בסך הכל מכשיר הרתעה בידי הגברים לבל תחרוגנה הנשים מהמקום שנקבע להן על ידי הגברים. וכך כל שנה נהרגות כמה עשרות נשים בישראל, כדי שכל האחרות תלמדנה את הלקח ותתנהגנה כרכוש צייתני.

האם בחברה מתוקנת כמו שאנו מתיימרים להיות אנו באמת רוצים לתת לגיטימציה למין מוסר השכל שכזה?

שודר בחלקו בגל"צ

על ספרים וספרות

מחשבות מיותרות של גברת

מאת נורית זרחי
הוצאת הקיבוץ המאוחד

מאת נורית כהנא

פרסומו של ספר המסות של נורית זרחי "מחשבות מיותרות של גברת" הוא בבחינת מאורע בספרות העברית. נדונה בו בכובד ראש בעייתה של האשה כיוצרת ספרות, אמנם לא כנושא עיקרי, מרכזי, אף שהכותרת האירונית מעוררת ציפייה לכך. אחת־עשרה המסות – ביניהן "חליל הקסם", "הראי", "אשה ילדה אשה" ו"איך אפשר לדעת שמאדאם בובארי זה לא אני?" – קשורות זו לזו בקורים מורכבים ועדינים וקטעים מהן עונים זה לזה כהד. המכנה המשותף הוא הילדות ויחסה לאמנות. מהו אופן הוויתם של אנשים לאחר ילדותם? כמה מן החומר של הילדות כלול במה שמהווה אותם עכשיו, וכיצד הוא כלול בהם? אלו שאלות מרכזיות שבהן עוסקת המחברת בספר.

קריאת הספר היא בבחינת התוודעות ליצירתה של נורית זרחי עצמה, או במילותיה שלה – נטילת חלק בתהליך חשיפתו של קצה קרחון, שנערם במשך השנים במחשבותיה, או שיחה פנימית נמשכת בנושא הילדות. הספר מהווה במידת־מה אוטוביוגרפיה של קריאתה ויצירתה של נורית זרחי, סופרת מחויבת לילדות, אך רחוקה מלהיות מוגבלת אליה כצו החלוקה הפטריארכאלית לזרם הספרות העיקרי שנושאו הגבר, וכל היתר – "נשים וטף", כלשונו של מנחם בגין.

נושא הילדות כתקופת התהוות האני הוא אחד משני המרכיבים היסודיים בספר. המרכיב האחר הוא האמנות, אמנות הספרות בעיקר, שאליה מתלווה המוסיקה, שהיא, כך נראה, צורך חיוני יום־יומי בחיי המחברת. הילדות היא חוויה מרכזית, "אם מפני שזה החומר שממנו עוצבתי, ואם מפני הביוגרפיה האישית שלי, או מפני עוצמת הפגישה הראשונה עם העולם, שהיותי חדשה בו יצרה אותו חדש לגבי". האמנות היא בגדר "העולם השני שנפתח אלי ללא מאמץ... שם ידי נוגעת שוב באותה מגמה מופלאה, איני צריכה לזחול חזרה אל טבור האדמה כדי לגעת בה, איני צריכה לשם כך להיות ילד".

המסה הראשונה של זרחי, "חליל הקסמים", עוסקת בנושא האשה היוצרת ומקומה. זרם הספרות העיקרי הוא ברובו סיפור של נעדרות נשית. אלא שנורית זרחי מותחת גשר בין האשה הסופרת לבין דמויות אמנים בספרות ובמוסיקה, אמנם רגישים במיוחד, נאמנים ואחראים לכוחם היוצר. אולי בעיניה, זוהי טריטוריה חופשית מן החשבון שבין גברים ונשים. האמנים הם, על־פי תיאוריה, הנשים של עולם הגברים. תחילה היא תוחמת את האני שלה במעין בית המורכב מילדות ומאמנות, שני הדברים הטבעיים, ההכרחיים. לאחר מכן היא ממקמת אותו בשדרת הדמויות הנבחרות, שהן מעין אחים למשחק, שהוא מעשה הכתיבה. אלה הם אנשים־פנינים כמו מוצארט, שיצירתו "חליל הקסם" היא "אחת המתנות היותר נדירות שהעניקו אנשים לאנשים". אנשים ונשים נוספים המוזכרים הם, בין היתר, באך, מארסל פרוסט, סרן קירקגור (אחד מסוכני התרבות הארסיים ביחס לנשים), וירג'יניה וולף, אמילי דיקינסון.

המסה הראשונה מוסרת את תמונת מעמדה של האמנית בעולם החומרי, מצב נשי מובהק, המשותף לאמנים גברים יוצאי דופן, שהתקשו לתפקד בחברה שייעדה להם תבנית מראש, כמו מוצארט, "האיש שאינו מצליח לחמם את דירתו בחורף". הפער הנורא בין תפקוד כאדם מן היישוב, לבין מחויבות למעשה האמנות הוא מיסוד המסה הזו, כשהמחויבות, הנאמנות לילדות כמבוגר, כאמן הממשיך לדבוק בתכונתה המרכזית של תקופת הילדות – המשחק – מבדילה אותו מן היתר. "כשם שילד, שבאין אחריות מוטלת עליו הוא חש שהדבר היותר רציני הוא המשחק, כך גם אותם אנשים שמניתי. אבל בכך תם הדמיון בין האמן והילד. הילד אינו נאבק לשם יצירת האפשרות לשחק, בעוד שהאמן מנסה לפלס לעצמו מגרש בכל כוחותיו, לשחק את המשחק שהוא־הוא המשחק שלו, למרות שאנשים אינם מבינים ואינם דורשים אותו, למרות המוות, למרות הקושי. זהו נס הילד".

במסה זו מציגה נורית זרחי את הנושא המרכזי של הגותה – תקופת הילדות. היא מציגה את עצמה כיוצרת, ואת משפחתה האנושית כחברה הנבחרת שלה, המנוגדת למשפחה הבנויה על קירבת דם, זו שאשה נידונה בדרך כלל להסגר בה. בעצם בחירת משפחה אנושית כזו יש משום מימוש מעשה בחירה, לעומת הדטרמיניזם החברתי של נשים בכלל, ואמניות במיוחד, שמקשה על תהליך היצירה. כך מרכיבה זרחי מעין כרטיס ביקור עם רשימת העדפותיה במעין מועדון אנושי המורכב, לדבריה, מרוחות רפאים, "אנשים שחיו פעם, המוכרים לי דרך רוחם, אמנים, סופרים, משוררים, ציירים". ישנם משפטים או חלקי משפטים קצרים, הנוגעים לחייה כאשה יוצרת בתקופה שבה החברה נוהגת להחשיב אותה כמבוגרת ("מה שנראה לי כיום כילדה"), המגדלת את שתי בנותיה, שבאמצעותן לקחה חלק וליוותה שתי ילדויות נוספות מלבד זו שלה. עוד יש במסה זו חוסר תחושת הבית בעולם הפיסי, בעיית הניידות הטיפוסית כל־כך לנשים יוצרות: "אינני יודעת היכן פאריס, באיזה קו רוחב או אורך היא נמצאת... אני מניחה שלו הייתי נוסעת, לא הייתי מוצאת שם את ידי ואת רגלי".

עצם בחירת נושא הילדות, ההשקעה האינטלקטואלית בה, העלאת קרנה כמחוז ספרותי חשוב, כל אלה סביר שאשה תעשה. על אף שאין הנשיות, כאמור, הנושא העיקרי, ישנה התייחסות ישירה וחדה, אפוריסטית לעתים, לנושא של יצירת נשים: "הצורך באהבה ובו בזמן ביצירה דומה לטיסה אחר השמש. אתה מגיע לניו־יורק מישראל ומוצא שם יום, אבל בגופך אתה חש את הלילה".

השאלה "אהבה או יצירה" קשורה, לדברי זרחי, בבעיית הדימוי העצמי והנשיות שראשיתה בילדות. "היחס שבין אשה לאמה הוא הגורם המכריע", היא כותבת. ובאשר לאשה האמנית (עמ' 38): "דומה שהחרדה מן היוצא דופן, מן המחיר שיהיה עליהן לשלם, מדריך אמהות בנסותן לעצב את בתן על פי 'דגם האשה המקובל', ואם יש לבת כוח יוצר, הרי שהתפעלותה ממנו מלאת חרדה הדומה לחרדה של אם הצופה בהתארכות גופה של הבת תוך חשש שמה תגבה מן החתן שעתיד לבוא". היא מתארת תוקפנות סמויה של

האמהות נגד הרצון לביטוי של בנותיהן, את החרדה מן הצורך ביצירה שנשים יונקות אותה עם חלב אם.

זרחי גם טוענת שהנושא "אהבה או יצירה" לא נדון בתנועה לשוויון האשה. ולא היא. הנושא נדון עוד לפני עשור שנים אצל שולמית פיירסטון בספר "הדיאלקטיקה של המין" ואצל טי־גרייס אטקינסון, בספרה "האודיסיאה של האמזונות" וגם בשיריה של אדריאן ריץ' האמריקאית. ככלל, יש בספרה של נורית זרחי מחסור במידע מעודכן ובקשר אל ספרות הנשים בדור האחרון. דבר זה אינו מפתיע, נוכח ההיצע (ואולי הדרישה?) בשוק, ומעמדן של נשים בספרות העכשווית.

המסות מצטיינות ביופיין הענוג, ויש בהן משפטים שיהיו ודאי ציוני דרך בספרות העברית ("הנעורים הם תנאי לאמהות, וכך לנשיות; ומפני שבחברה שלנו נעורים הם כמעט תמיד תנאי לאהבת גבר לאשה, הרי עם שנשים יודעות מי הן ומה הן רוצות, הן כבר נשואות לפחד, וכתוצאה ממנו לצורת חיים מסויימת

המתנהלת סביב גבר וילדים"). הן מעוררות את השאלות החשובות בנושא נשים ויצירה, ונותנות הסברים ממצים, השאובים מניסיון אישי ומהגות, לחלק מאותן שאלות. עם זאת אין במסות התייחסות למקומה של שינאת הנשים בספרות – ענף מכובד בן־ימינו – כמעצבת (או כמצלקת) את דמותן הרוחנית של כלל הנשים, יוצרות במיוחד. כן חסרה התייחסות לאלטרנטיבות חדשות לזרם הספרות השליט, הגברי, והעדפת קריטריונים חדשים ליצירה נשית (הכוונה להסרת מחסומים, שתגלה פוטנציאלים ספרותיים, איכויות, שטרם נודעו), על־פני המיסוד הספרותי הקיים, התחרותיות והפטרונות. עם זאת, רואה גם המחברת, כסופרות הפמיניסטיות האחרות, בנשים את פתח התקווה וההצלה לחובבי הספרות. "מה שמחפש עכשיו הקורא זוהי תקווה. כיון שבני המין האנושי נגזר עליהם בינתיים להתנחם זה בזה, הרי שנסיונם של קפקא ושל בלו כילדים, אין בו תשובה על בעיותינו. פה, נראה לי, נכנסות הנשים הסופרות אל התמונה... [הן] מביאות אל הספרות עולם אחר לגמרי... נשים – תהא דעתן על העולם כאשר תהא, אף אם יחשבו שיום הדין ממשמש ובא לעת צהריים, אם ילדן יבכה בחדר הסמוך ירוצו להכין לו אוכל, ואם הוא פוחד מחושך, לעולם לא יספרו לו על קפקא". לעומת זאת, פן מרכזי בזרם הספרות הגברי מצוי בהגדרה ביקורתית ביותר בדבריה: "דמות הילד כאינפנטיל המחפש שינחמו אותו, זה הרוצה להשליך את האני שלו על הקורא, כדי שיתפוס אותו" (עמ' 81). אין בדברים אחרונים אלו משום ניסיון לסמר את דבריה של נורית זרחי לאיזו מיטת סדום ספרותית פמיניסטית, דבר שהוא לגמרי בלתי אפשרי, אלא להצביע על הדים בכתיבתה לרעיונות המופיעים בספרות נשית. "אנו יודעים שזמננו קצר", כותבת זרחי בסוף ספרה, "שיתכן וניקרא באמצע, שהנצחון הוא חסר פשר, אבל הדבר היחיד הטוטאלי שיש בידינו הוא הרצון ליופי, לשמחה ואהבה. ואותו אנחנו יכולים להשיג רק דרך משחק – בואו נשחק".

המעמד הרביעי
האשה בחברת ימי־הביניים

מאת שולמית שחר
הוצאת דביר

מאת אביבה עין־גיל

"מעל ומעבר להבדלים בזכויות בין אשה לחברתה, הן בגין מצבן המשפחתי והן בגין השתייכותן המעמדית, קיימות היו הגבלות שחלו על־פי החוק על הנשים כולן באשר הן נשים, והללו הן ששימשו כאחת ההצדקות לשיבוצן כמעמד נפרד...", המעמד הרביעי.

שולמית שחר, מרצה בבית־הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל־אביב, כותבת בהקדמה לספרה, שמחקר תולדות הנשים בימי־הביניים נמצא רק בראשיתו. היא עצמה הגיעה לנושא זה כשעסקה בחקר תנועות המינות הנוצריות, והתברר לה, שבתנועות אלה היו לנשים מעמד

מכובד יותר וזכויות רחבות יותר משהיו להן בקהילה הקתולית.

הנשים בימי־הביניים היו להלכה בעלות זכויות מעטות, אבל למעשה הן נהנו מחירויות רבות, שנשללו מהן מאוחר יותר. לדוגמה, מעמדה של האשה הלא־נשואה (רווקה או אלמנה) היה גבוה מזה של הנשואה. הנשים הלא־נשואות היו ישויות משפטיות עצמאיות, ולא היו נתונות לאפוטרופסותו של אף אחד. דוגמה נוספת היא ההתייחסות לאונס. בצרפת ובאנגליה נחשב האונס למעשה פלילי חמור ביותר, ועל־פי החוק, היה האנס צפוי לניקור עיניים, לסירוס, ואף להוצאה להורג. בסיציליה הוצא להורג גם מי שאנס זונה. השומע זעקת אשה בצרה חייב היה לחוש לעזרתה, ואם לא עשה זאת, היה צפוי לקנס. בגרמניה הסתפקו בעונש מלקות, והאשה שנאנסה הורשתה להשתתף בהכאה. בספרד נקנס האנס וגורש מן העיר.

גם בכפר וגם בעיר לא היה כמעט עיסוק שנשים לא נטלו בו חלק. בערים היה חלקן של הנשים בייצור גדול. אומנם היו מקצועות שנשים היו דומינאנטיות בהם, אך לא היתה חלוקת עבודה ברורה לפי מין. במקצועות שבהם היו הנשים דומינאנטיות עסקו גם גברים, בעוד נשים עסקו במקצועות רבים, שלא היו מקובלים כמקצועות נשיים. הן עבדו בסדנה המשפחתית כבנותיהם וכנשותיהם של בעלי־המלאכה. הוראת המלאכה לבנות ולנשים היתה זכותו של האומן, והיתה מקובלת ביותר גם בגילדות שחקיקתן נועדה להגביל את פעילותן של נשים. אלמנות רבות המשיכו לעסוק במקצועות של בעליהן לאחר מותם. תמונה על היקף עבודת הנשים אפשר לקבל מספר בשם "ספר המקצועות", שכלל את התקנות של כל הגילדות שהיו קיימות בפאריס במאה ה־13. מתוך מאה מקצועות, שמנה מחבר הספר, שישה היו מיוחדים לגילדות של נשים בלבד. פרט לאלה, עסקו נשים בעוד שמונים מן המקצועות הנזכרים. כלומר, לנשים הי החוק ב־86 מתוך 100 מקצועות! הגילדות שהיו סגורות כליל בפני נשים היו האוניברסיטאות...

הספר עוסק בתקופה שמראשית המאה ה־12 ועד הרבע השני של המאה ה־15 בארצות אירופה המערבית שבהן התקיים המשטר הפיאודלי – אנגליה, ארצות השפלה, גרמניה, צרפת, איטליה, ומלכות חצי־האי האיברי. שחר מחלקת את ספרה לפרקים העוסקים בקבוצות נשים באוכלוסייה, וכותבת על המצב החברתי והמשפטי של כל קבוצה: המתפללות, הנשואות, נשים במעמד האצולה, נשים בעיר, נשים בכפר, נשים בתנועות המינות. היא נוגעת גם במכשפות, למרות שהתקופה של שריפת המכשפות חלה אחר תום ימי־הביניים.

זהו ספר מרתק וגדוש בפרטים מעניינים על חיי היום־יום של השכבות השונות באוכלוסייה ועל מקומן של הנשים בתוכן. מאחר שכותבי ההיסטוריה נטו להתעלם מחלקן של הנשים, נאלצה המחברת ללקט מידע ממקורות רבים, שהזכירו את הנשים לרוב כבדרך אגב. הדבר נותן לספר לעתים אופי של לקט סיפורים קצרים, אך זה דווקא מוסיף על העניין שבו.

אסיים בשיר מאת כריסטין דה־פיזאן, סופרת ומשוררת בת ימי־הביניים, ששחר פותחת בו את ספרה:

> "...מעבר לאותו מקום היתה ארץ שבה היו הנשים בעלות־דעה כְּגברים, ואִלו הגברים נבערים מדעת היו, וְנִדמו לִכְלבים מגודלים וּשְׂעירים..."
>
> אֵין הֵן הוֹרְגוֹת נפש, גם לא כּוֹרְתוֹת אֵבָרים, וּפֶצַע לא תְּפַצַּעְנָה,
> אין הן קושרות קשר, גם בִּמְזִימוֹת־בְּגִידה לא תשלחנה יד,
> אין הן מבעירות שְׂרֵיפָה, ונחלת־יורש לא תגוזלנה,
> אין הן מרעילות איש, גם לא גונבות כסף וזהב,
> אין הן אומרות דבר־שקר למען ירושה,
> גם חוזים לא תזייפנה, ומהן נזק לא יְגֻרַם
> לא לַמַּמְלָכָה ולא לדוּכָּסוּת ולא לַקֵּיסָרוּת.
> כל רע לא יצמח ממעשיהן — אף לא מִתַּעֲלוּלֵי הגרועות שֶׁבָּהֶן,
> וגם אם תִּימָּצֵא אחת — הֵן לא על־פיה יֶחֱרַץ מִשְׁפָּט וְיִקָּבַע הכלל!
>
> (כְּרִיסְטִין דה־פִּיזָאן, "איגרת לְאֵל האהבה")

הטאבו המשולש
הדת, המין והמאבק המעמדי

מאת בו־עלי יאסין

בשנת 1971 כתב הסוציאליסט הסורי בו־עלי יאסין ספר בשם "הטאבו המשולש – הדת, המין והמאבק המעמדי", הלוא הם שלושת האיסורים החמורים הרווחים בעולם הערבי.

זו הסיבה שספרו של בו־עלי יאסין מופץ ברוב מדינות ערב בצורה מחתרתית. בהקדמה למהדורה השנייה של הספר כותב מחברו, שהוא הופתע מן הדרישה הרבה שהיתה לספר, למרות הקשיים בהשגתו. לדבריו הדבר מהווה הוכחה שרצון האנשים, ובמיוחד הצעירים, עומד בסתירה גמורה לצווי השלטונות.

להלן תרגום של קטע אופייני מתוך הספר.

"בסוריה נהוג עד היום חוק דיני האישות, שנכנס לתוקפו ב־17 לספטמבר 1953. על־פי החוק הזה נתונה הסמכות לדון בדיני האישות לבתי־הדין הדתיים, המוסלמי, הדרוזי והנוצרי. לשלוש העדות הדתיות שנזכרות יש, אם כן, אוטונומיה מלאה: בכל הנוגע לענייני האירוסים, עריכת הנישואים ותנאיהם, תשלום דמי־מזונות לאשה ולילדים הקטינים, וכן בענייני הגירושים, המוהר וגידול הילדים. מכאן שיש לאנשי־הדת הנוגעים בדבר סמכות מוחלטת בעניינים אלה,

בהתאם לחוקים הדתיים של עדותיהם...

בסעיף הראשון של החוק מתוארים הנישואים כך: "... חוזה בין גבר לאשה המותרת לו מבחינה חוקית, שמטרתו יצירת קשר לחיים משותפים ולהולדת ילדים". ראשית, לשום כוח חיצוני, פרט לגבר והאשה הנוגעים בדבר, אין זכות לקבוע מהי מטרת הנישואים. זה עניינם של בני הזוג ושלהם בלבד, בתנאי שהם אינם קטינים. שנית, למה הולדת ילדים? – בשום פנים ואופן אין לחייב את האשה ללדת. מאחר שהלידה באה בסבל וייסורים, יתכן שאשה אחת תראה בה בבחינת הגשמה של נשיותה, ובאותה מידה יתכן שאשה אחרת תראה בה בבחינת בזבוז של אנושיותה. שלישית, חשוב לא פחות הוא עניין ראיית הנישואים כחוזה, כעיסקה. הנישואים הם היום חוזה ככל חוזה אחר של קנייה או השכרה. אנו מקווים שהנישואים ייעשו חופשיים, ושהאחריות להשלכותיהם לא תיפול על האשה ועל הגבר לבדם, אלא על החברה בכללותה. אלא שדבר זה מחייב שוויון בין הגבר והאשה, כפי שהוא מחייב גם רמה תרבותית מסויימת של החברה ומישטר לא־שתלטני.

בחוק הסורי של דיני האישות אנו מוצאים, בניגוד לכך, אי־שוויון בין הגבר והאשה. הגבר ערכו כפול מזה של האשה (ואפילו יותר מכפול, כיוון שעל־פי הדת המוסלמית עדות ארבע נשים אינה מתקבלת, ונראה שאין מנוס מנוכחותו של גבר...). בסעיף 12 של החוק נאמר: "תקפות הנישואים מותנית בנוכחות שני עדים גברים, או גבר ושתי נשים, מוסלמים, ברי־דעת, בוגרים, שומעים את החיוב וההסכמה ומבינים את הכוונה שבהם". אי־שוויון זה מוסבר, רשמית, בכך שהאשה היא לרוב שכחנית. אולם, מנין לאנשי־הדת ה"ידיעה" הזו? האם מישהו הוכיח אי־פעם שהאשה היא יותר שכחנית מן הגבר? – ההצדקה של הסעיף הזה היא ללא ספק יותר מחפירה מאשר תוכנו. והמוזר שבדבר הוא שהאשה, לפי החוק, היא **האשה**, אפילו היא מרצה בעלת קתדרה בפקולטה למדעי הטבע, ואילו הגבר הוא **הגבר**, אפילו הוא רועה אנאלפבית. אומנם אין המרצה בעלת הקתדרה טובה בכל מקרה מן הרועה, אלא שאנו לא מבינים גם, כיצד זה שווה עדות הרועה האנאלפבית פי שניים מעדותה של המרצה בעלת הקתדרה בפקולטה למדעי הטבע. רק בגלל הבליטה הקטנה והמוזרה ההיא?!"

מה אהיה כשאגדל?

המשך מעמ' 18

שווה, בעוד הבנים יותר סטריאוטיפיים בראייתם. ממצאים דומים התקבלו גם שמונה שנים לאחר מכן אצל חרותי. מעון מסבירה תופעה זו בלחץ החברתי המופעל על בנים "להיות גבריים", לעומת הסלחנות לגבי בנות. נראה לי שיש סיבה יותר פשוטה להבדלים בין המינים בראייה הסטריאוטיפית.

הסטריאוטיפים המיניים הם ברובם שליליים, וקשה לצפות מהבת שתזדהה איתם. כדי להגן על תדמיתה העצמית, היא חייבת להתעלם מהשיוך המיני של תכונות האופי. שום בת לא סיווגה אומץ כתכונה המאפיינת נשים, אך 21% מהבנות שנשאלו ראו בה תכונה כלל־אנושית. כמו כן לא ראו הבנות בתכונה "חוסר אחריות" תכונה שהיא נחלת הנשים, למרות שב"מקראות ישראל" הבהירו לה, שזו תכונה נשית.

אם כן, עם מי תזדהה הבת? מעון טוענת כי "בעוד הבן מזדהה, כנראה, עם גבר סטריאוטיפי אשר תכונותיו ברורות לו, מזדהה הבת עם יצור אנושי אשר רוב תכונותיו אינן מסווגות על־ידה כ'גבריות' או 'נשיות', אלא כאנושיות חסרות מין".

המחקר של מעון, שעיקרי ממצאיו הובאו בכתבה זו, נערך אמנם על ספרי לימוד, שאין אנו יודעים לאמוד את מידת השפעתם, אך ידוע כוחם הגדול של לחץ ושל ציפיות חברתיות. אין לי אלא להצטרף למעון ולקוות איתה, כי הבת "לא תמצא את עצמה בלחץ כבד מדי להיות 'נשית', דהיינו, להיות חלשה, טובה, חרדה, מתבלבלת לעת צרה, מקריבה עצמה למען משפחתה"...

יתכן שהגיעה השעה לשנות את התדמית הנשית עצמה.

התדמית ניתצת

המשך מעמ' 38

את המצב בעיתונות תיארו משתי נקודות מבט שונות שרה הוניג ונורית כהנא. שתי העיתונאיות הסכימו, כי אחוז הנשים המצטרפות למקצוע גדל, וכיום מהוות העיתונאיות 25%. הוניג העלתה את השאלה המעניינת, אם העובדה, שיותר נשים נכנסות לעיתונות נובעת מכך שהן מפלסות לעצמן דרך, או מכך שהגברים מפנים להן מקום, משום שתנאי השכר בעיתונות הורעו בשנים האחרונות. האם גורל העיתונות יהיה כגורל ההוראה, שם המורות הן נשים והמנהלים גברים? לפי כהנא, גם בעיתונות המנהל הוא גבר, והנשים נתפסות כחובבניות נצחיות.

דבריה של כהנא זכו להדים נרחבים מעל דפי העיתונות. תהילה עופר (מעריב, 13.3.83) יצאה חוצץ נגד כהנא בכתבה "אל תדברו בשמי". כדי להביא סימוכין לטענתה שאין הנשים מקופחות, מנתה עופר את המדורים במעריב המופקדים בידי נשים ואת הארצות שבהן משמשות נשים כתבות חוץ. אמנם אני מסכימה ומקבלת את דבריה, כי "בעיתונות הייצוג הנשי עדיין יותר גדול יחסית לכנסת, לממשלה, לצבא, לשירות החוץ, לדרג האקדמאי הבכיר, לדרג המשפטי הבכיר, לבנקאות ועוד", אך עצם העובדה שהמצב במקומות אחרים גרוע יותר אינה מפחיתה מהצורך לשפר את המצב גם באמצעי התקשורת.

שולי אשל העלתה את התיזה, שכדי להצליח, צריך להיות SUPERWOMAN. מדוע להציב דרישות כאלה?

אמצעי התקשורת הם טריטוריה גברית, והגברים בוחרים את החומר הנראה להם. סרט שהכינה לטלוויזיה על מיקלט לנשים מוכות לא זכה כלל להקרנה.

ד"ר קרומר דיבר על תדמית האשה באמצעי התקשורת ואמר שהיא מוגזמת, כמו תדמיתם של פושעים ושל סוטי מין. אכן חברה טובה להימצא בה. לדבריו, מתרחש תהליך של הכחדה סמלית של האשה. הגבר מתבונן באשה, והאשה רואה את עצמה רק דרך הראי של הגבר. ייתכן שיש בדבריו כדי להסביר את טענתה המוזרה של אבידר, שיצאה חוצץ נגד אלו המתריעות על הטרדות מיניות, בטענה שנשים דווקא נהנות מזה. האומנם?

שברו את הכלים

יששכר ניסתה להסביר את ההבדל בין מעמד האשה והגבר באמצעי התקשורת בכך שנשים ממהרות לביתן בתום יום העבודה (עול כפול?), בעוד הגברים נשארים במזנון, ומתחככים באנשים המתאימים. זמורה־כהן הטילה את האחריות על כתפי הנשים וקבעה, כי "כדי להתקדם..." אין להיבהל מהצורך להשקיע זמן ומרץ בישיבה במזנון, כדי לעשות לעצמך יחסי־ציבור ולהתחכך". גם ד"ר גורן גורסת שאלה הם כללי המשחק אך המסקנה שלה שונה: גברים משיגים הגמוניה על־ידי כך שהם משליטים את הרושם, שאין זה נבון להתנגד לכללי המשחק. נשים עיתונאיות גם הן נוהגות לפי הכללים שהשליט העולם הגברי. במסגרת הכללים המקובלים, מותר קצת להרגיז, לשפוך קצת אור על תופעות פיקאנטיות כמו נשים פמיניסטיות ושורפות חזיות, ולהתייחס אליהן כאל קוריוז, ולא כאל נושאות תביעה עניינית לשינוי המערכת כולה. במסגרת כללי המשחק האלה, העיתונות עדיין מציגה כפנומן אשה, שמונתה למפקחת על הבנקים. אין כל סיכוי לשינוי, פסקה גורן, כל עוד נשים משחקות לפי הכללים שמכתיבים הגברים.

מסכים ומסיכות

נעורים מזווית אחרת

"החברה של גרגורי"
תסריט ובימוי: ביל פורסיית
צילום: מייקל קולט
עריכה: ג'ון גאי
מוסיקה: קולין טולי
שחקנים: גורדון סינקלייר (גרגורי), די הפבורן (דורותי), רוברט ביוקאנן (אנדי), קלייר גרוגן (סוזאן)

נסו את התסריט הבא:

נערה כבת 16 מצליחה לשלוט בכדורגל טוב יותר מכל הנערים בכיתה. נער כבן 16 נכשל כישלון חרוץ כשוער בנבחרת הכדורגל ומתאהב בנערה בעלת הכישורים. אחותו הקטנה בת ה־10 נותנת לו עצות כיצד לזכות בפגישה עם הנערה. ידידו הטוב מתמחה בבית־הספר בבישול. כל הנערות חכמות, משוחררות ומשתפות פעולה אחת עם רעותה.

תסריט שאינו מתקבל על הדעת? לא, זהו תסריטו של הסרט "החברה של גרגורי", סרט סקוטי מלא חן של ביל פורסיית על בני העשר'ה המתבגרים בעיירה קטנה ליד גלאזגו. אין בסרט דמויות מוכרות לנו, ואין בו סטריאוטיפים מסורתיים של בנים ובנות, אך כל הדמויות חביבות עלינו. הדיאלוגים קצרים, רצופי הומור מעודן, והמסך מקרין טבעיות.

למרות שהסרט נעשה בתקציב דל מאוד, והמשתתפים בו הם שחקנים חסרי ניסיון קולנועי מתיאטרון הצעירים של גלאזגו, קשה שלא להשוות אותו לסרטים אחרים על הנעורים וההתבגרות, שנעשו בתקציבים אדירים והועלו על מסכינו בזמן האחרון, ובעיקר לסדרה הישראלית "אסקימו לימון", שמתיימרת לתאר תמונה של הנוער הישראלי. קשה מאוד שלא לאהוב את העידון והרוך של הסרט הסקוטי, לעומת הוולגאריות של הסרט הישראלי.

אפשר גם אפשר לנפץ סטריאוטיפים ודעות קדומות ללא לגלוג, ללא אלימות וללא דרמטיזאציה מוגזמת. ביל פורסיית בסרטו הקטן מביט על החיים מבעד לעדשת המצלמה בעדנה.

גבר נשוי

"זוג נשוי"
תסריט ובימוי: יצחק צפל ישורון
צילום: ניסים ניצ'ו ליאון, יעקב איזנמן
עריכה: טובה אשר
מוסיקה: אלכס כגן
שחקנים: ירון לונדון, מירי פביאן, רות חרל"פ

אין ספק שסרטו של יצחק צפל ישורון ראוי לציון מבחינה קולנועית. הצגת דמויות אמיתיות, המדברות בשפה שלא נשמעת מאולצת, בסיטואציה כל־כך מוכרת הופכת את הסרט לאמיתי. אמת זו הנשקפת על המסך היא בבואת מצבם העגום של זוגות נשואים רבים, של הכיעור הישראלי.

הבעיה שהבמאי בחר להביא בפני הצופים היא בעיית משבר הנישואים של זוג בשנות הארבעים לחייו. מיכה (ירון לונדון) הוא עיתונאי, אביבה (מירי פאביאן) היא רעיה ואם. כבר מתחילת הסרט ברור לנו, כי גם מיכה וגם אביבה – לא טוב להם. אין לסרט עלילה, אין לו אורך זמן מוגדר, ואין התעמקות באישיותם של בני־הזוג. לצופים נותר רק להאזין מתחילת הסרט ועד סופו לפס־הקול הצעקני ואף ההיסטרי של מריבותיהם של בני־הזוג. דרך הדיאלוגים הקולניים, שמביכים לא פעם את הצופה, אפשר לנסות ולהבין את הדמויות, לאהוב או לא לאהוב אותן.

קשה מאוד להעביר ביקורת על הבמאי ועל הדרך שבה בחר להציג לפנינו את בני המשפחה ואת ידידיהם, דווקא משום שהיא נראית כל כך אמיתית. התמונה המצטיירת היא של אנשים שחיים בצוותא, וכמעט אין ביניהם גילויי אהבה וחיבה. הנגיעות והדחיפות הבלתי פוסקות של מיכה באשתו, בילדיו, במאהבת שלו, נראות כאילו הן הדרך היחידה של הישראלי המצוי ליצור קשר. אך בעצם אין זו התקשרות, אלא כפייה אגרסיבית למדי של נוכחותו על הזולת בעזרת שפת גוף מתפרשת, לוכדת ומשתלטת, מעין ניסיון לקבוע עובדות בשטח, תרתי משמע. גם הרומאן שמנהל מיכה עם מיה (רות חרל"פ), אין בו גילויי אהבה בין שני אנשים, אלא זהו מין מיפלט לגבר המתוסכל ודרך להפגת הבדידות לאשה.

אלה הם אספקטים של התרבות הישראלית, והכיעור וחוסר העדינות הם־הם המתסכלים בעת הצפייה בסרט. הבמאי הבליט במידה יתירה את תסכוליו של מיכה, ונדמה שיש לו אליו סימפאטיה יותר מאשר לשאר הדמויות. נוכחותו על המסך לכל אורכו של הסרט מגבירה רושם זה עוד יותר. בעצם, היתה מתאימה לסרט הכותרת "גבר נשוי", שכן נקודת המוצא היא זו של מיכה, הגבר הנשוי המתוסכל. אנו רואים את מיכה מחוץ למסגרת המשפחתית, את מיכה עם עצמו. כמעט שאין כן לגבי אביבה. אנו רואים אותה רק בעיני הסביבה.

הרגע הפחות נעים לנו, הנשים, הוא קטע שבו מכה מיכה את אשתו. לא מעטות הן הנשים

בארץ, שסופגות מכות מבעליהן בגלל מיני תסכולים שונים. מעניין לציין, שבראיונות שהעניק ירון לונדון לעיתונאים הוא אמר, שהיה זה אחד הקטעים הקשים ביותר שהיה עליו לשחק, משום שהוא מעולם לא היכה אשה, והיתה זו בשבילו חוויה קשה במיוחד: "זו היתה התרגשות איומה ונוראה. בכיתי מכאב ומבזיון, בלי שתהיה לי כל שליטה על העניין".

הניסיון לגמור את הסרט בנימה אופטימית משהו אין בו כדי לבטל את הכעס והרוגז כלפי תמונת המצב העגום. משחקם הטוב של מירי פאביאן וירון לונדון מביא אותי למחשבה ותקווה, שאולי נזכה בקרוב שיקום/תקום הבמאי/ת תסריטאי/ת שיתנו להם תפקידים, שייכנסו לעומקה של הבעיה הקיימת ביחסי האנוש שלנו כאן. "זוג נשוי" חשף רק את קצה הקרחון.

רחל אוסטרוביץ

לוח מודעות

מזל טוב
לתמי אלידע על הולדת נדב
לדבורה פרידמן על הולדת ענבל
לתרזה ויזל על הולדת אורי

תערוכה בנושא **תדמית האשה באמצעי התקשורת** תיערך בקרוב.
את התערוכה מארגנת "תדמית אחרת" יחד עם "נעמת". תדמית אחרת היא קבוצת נשים המארגנות ומעוררות מחאה כנגד הצגת האשה בפרסומת בצורה משפילה ופוגעת.
עד כה התרכזה פעילותן בהעלאת הבעיה למודעות הציבור וביזום מכתבי תגובה לפירסומות מעליבות במיוחד.
ת.ד. 7507, ירושלים 91074

מרכזים פמיניסטיים

בהם תוכלי למצוא קבוצות להעלאת תודעה, קבוצות תמיכה שגעות, מידע על פעילות, קורסים, הרצאות וערבי־דיון, ספרים, תכשיטים וגם קפה וסימפטיה.

ירושלים: "קול האשה"
רח' ההסתדרות 4,
טל: 02-245971

תל־אביב: "התנועה הפמיניסטית בישראל"
רח' בן־יהודה 82,
טל: 03-234314

חיפה: אולי יהיה בעתיד,
ראי מודעה בעמוד זה.

מקלטים לנשים מוכות

חיפה	04-662114
הרצליה	052-86619
ירושלים	02-244092

מרכזי סיוע לקורבנות אונס

תל־אביב	03-234819
חיפה	04-234559
ירושלים	02-810110

הקץ לאונס!

נהגת, תני טרמפ לנשים

ב־19 ביולי 1983 יחל מבצע

הקץ לאונס

המבצע, שיתנהל בכל הארץ, מאורגן על־ידי קבוצת "נשים נגד אלימות נגד נשים", במטרה למנוע אונס בדרכים.
הקבוצה תפיץ מדבקות למכוניות ושלטים לטרמפיסטית שמחליטה לנסוע עם נהג גבר.
נשים המעוניינות להתנדב למבצע תתקשרנה לטל: 03-234314 בשעות 9.00-13.00.
מדבקה למכונית, במחיר 30 שקל, אפשר לקבל דרך הדואר.
שלחי צ'ק לפקודת "נשים נגד אלימות נגד נשים". תרומות תתקבלנה בברכה:
ת.ד. 29411, תל־אביב 61293

להקים **מרכז נשים בחיפה** היא מטרתו של הקולקטיב החדש שקם בחיפה – "אשה לאשה".
ת.ד. 3610 חיפה, טל: 04-257305

הכנס הפמיניסטי הארצי הבא השישי במניין יתקיים בתל־אביב.
התנדבו לארגנו חברות התנועה הפמיניסטית בתל־אביב. נציגות ארגונים פמיניסטיים ונשים אחרות, המעוניינות לקחת חלק בארגון הכנס, מוזמנות להצטרף.
טל: 03-234314

למקלט לנשים מוכות בחיפה דרושה עובדת סוציאלית מוסמכת, במשרה חלקית או מלאה, שתצטרף לצוות העובדות.
טל: 04-662114 בשעות הבוקר

עורכות וקוראות נגה משתתפות בצערן של חנה, מרים ודפנה צור על מות הבעל והאב.
רות רזניק ובלה דורון־לאסק על מות אמן.

קוץ בה

מה "זה" עושה לנו

יצירת אסוציאציות מילוליות היא אחת הדרכים, שבהן משתמשת הפרסומת כדי לצוד את עינינו. רוב הקוראים אינם מתעניינים במיוחד בחשבונות בנק, בירקות קפואים, באבקת כביסה וכו'. מין ואלימות, לעומת זאת, במיוחד צירופם של שני אלה, הם נוסחה בדוקה. וכך זוכים מוצרי צריכה רגילים לכותרות המכילות מסרים מיניים ו/או אלימים. למשל:

(פרסומת של סבון)

המילון לעברית מדוברת מגדיר: "חתיכה – בחורה יפה ומושכת מבחינה מינית... ומעוררת יצרים". או:

(פרסומת למשחת שיניים)

לפי אותו מילון "תן לי בשיניים" פירושו, "הכה אותי מכות נאמנות".

(פרסומת לאבקת כביסה)

רן מבצע צירוף של תקיפה (אלימות) וליטוף (התנהגות מינית). האסוציאציה המיידית היא: רן אונס. ובצורה אחרת, הכתובת:

במבט מרפרף המלה "מחירי" אינה נתפסת כחלק מהטקסט. כתוצאה מכך מתפרש המשפט: דלתא פושטת את התחתונים.

צירוף כתובת לתמונה יוצר לעתים משמעות נוספת, שאין לאחת מהשתיים בנפרד. למשל:

שיטה אחרת ליצירת דו־משמעות היא השמטת מלה הכרחית במשפט, או שימוש בכינוי מרומז. הקורא משלים את החסר, וכיון שהמלה אינה מוזכרת, עולה אסוציאציה עם נושאים "שהשתיקה יפה להם", כמו:

(פרסומת לירקות קפואים)

הכינוי הרומז "זה", שאינו מתייחס למשפט אחר המפרש אותו, מרמז ל"זה" מסויים מאוד. הכתובת:

אפשר להתחיל בגיל 16

(פרסומת לחשבון בנק)

פועלת על עיקרון דומה. את החסר במשפט ניתן לפרש בדרך אחת: אפשר להתחיל את חיי המין בגיל 16.

לכל הדוגמאות האלה יש בעצם פירוש אחד ויחיד.

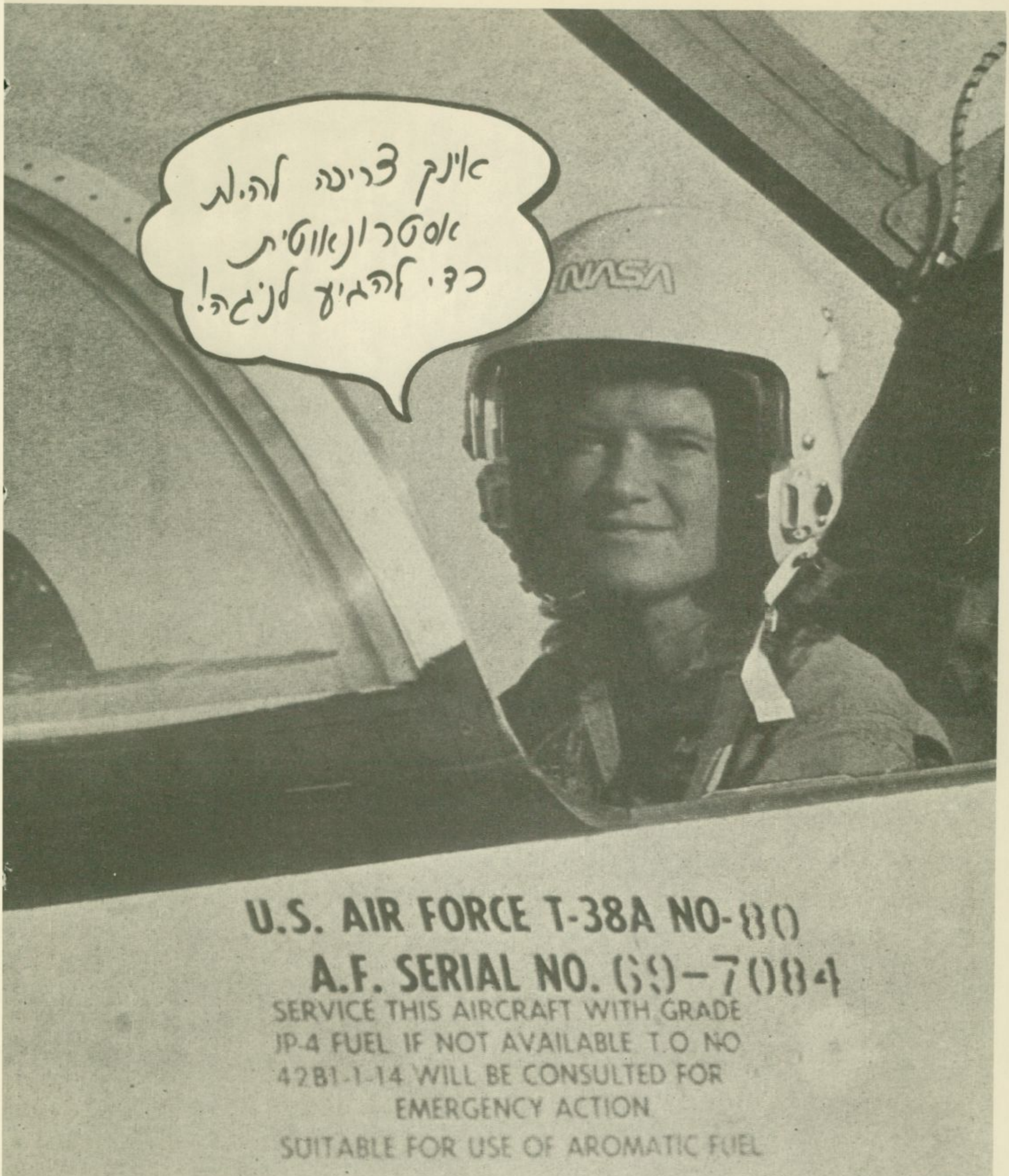
מה רע בכל אלה? לאו דווקא עצם ההתייחסות למין, אלא המסרים של הפרסומת הם המסוכנים. "יש נשים שעושות את זה פעמיים ביום", ואם את לא עושה את זה, משהו בוודאי לא בסדר איתך. "יש גברים שרוצים את זה כל יום" – זכותו לדרוש את זה בכל עת שיחפץ. לנערה בת ה־16, המתלבטת אם לקיים יחסי מין, מודיעה הפרסומת, כי "אפשר להתחיל בגיל 16", ומוסיפה בכך על הלחץ החברתי, שמפעילים עליה הנערים. ילדות ונשים רוצות מכות, וכן מבקשות: "תן לי בשיניים!" הכה אותי! אנוס אותי!"יש כאן משהו שמזמין לגעת" – גע בי, אני משתוקקת לזה.

לנשים מודיעה הפרסומת כיצד עליהן להרגיש, ולגברים היא נותנת צידוק מוסרי, שהרי הנשים רוצות את זה. השיא שייך ללא ספק, לפרסומת לנעליים שהכריזה:

"הן אסירות תודה כשהן נעולות".

האין זאת תעמולה נגדי ונגד החופש שלי כאשה?

דפנה צור

לכב׳ נגה
ת.ד. 21376
תל אביב

החל מחוברת מס׳ ________________

רצ״ב המחאה ע״ס 300 שקל עבור 4 גליונות.

שמי ________________

כתובתי ________________